

ISSN 1331 - 5439

прообјета

165

ДЕЦЕМБАР 2021

INTERVJU / REDATELJICA MONJA JOVIĆ
ESEJ O ARSENU DIKLIĆU
SVE ŠTO TREBA ZNATI O REVIZIONIZMU
IZLOŽBA / UMJETNOST PRIBLIŽAVANJA
FILM / NEBESA, SRDAN DRAGOJEVIĆ

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Ивица Вдовић и Милан

Младеновић у Улици Проте Матеје, Београд, 1981 – 1982.

Фотографија: Горан Вејвода

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.d.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

НДХ или што је било, било је

Ових је дана на Хрватској телевизији завршило приказивање документарне серије под насловом „НДХ“. Ова је национална кућа учинила колико је могла да ту ствар амортизује; најприје вишегодишњом одгодом приказивања, а потом распоређивањем још једне репризе „Дуге мрачне ноћи“, одмах послије Класићеве приче о усташама. Чини се да се тиме нешто од жељеног и постигло, службени подаци кажу да је серију гледало 13,67% оних који су то вече били пред тв екранима. Нема сумње да су таквим податком на ХТВ задовољни, то су и хтјели, да ствар остане на маргини. Можда значајној, али маргини. Осјећа се заправо већ неко вријеме по тону оних који стварају и изговарају званичне истине, да се приближава вријеме у којем ће бити могуће не само приказивање ове серије, него и вријеме новог хрватског консензуса о глобално негативној слици НДХ у цијелом културном и политичком погону РХ. То не значи да ревизионистички ројеви неће дјеловати, а још мање да ће нестати, али значи да је ово пут којим се тема још једном може пацифицирати и потиснути.

Нема сумње ни то да хрватска јавност, нарочито знаност, има право да архивира ову давну тему, уколико претходно обави неке послове, макар и са закашњењем. На путу стоје два наоко једноставна задатка; да историчари испричају пуну истину о ратним збивањима и злочинима и о улози усташа и њихове државе у њима; и да погон друштвених знаности осветли однос те творевине и данашње Хрватске. То би било довољно свима, па и овдашњим Србима. Међутим, оно што нам се данас чини извјесно, то је да ће се у првом дијелу нешто и направити и ова серија то потврђује, а да се други не дира. Што је било, било је. Оно што бисмо у Хрватској данас само условно могли назвати режим, јер су у њему творци јавног мнијења равноправни носиоцима политичке моћи, вјероватно и нема избора, јер су свјесни дубине тог односа, нарочито на неким критичним тачкама.

Што је и колико постигла ова серија у таквим околностима? У раду домаћих историчара млађе генерације она свакако представља очекиван, прижељкиван и значајан напредак у обради теме која се ето и данас сматра осјетљивом. Иако није била масовно гледана, доста је коментарирана, по свему судећи у оних 13,67% доминирали су „упућени“ из свих политичких опција, тражећи ауторове грешке и огрешења, тим прије што он на јавној сцени заузима сасвим јасно одређену позицију. По нашем мишљењу таквих огрешења није било много, ништа од онога што ради хрватски знанствени погон није сакривено, а оно што не ради, тога једноставно није било. И то је онда посебна шира тема. Тај ослонац на искључиво академске снаге једна је од примједби које се могу ставити аутору, јер је и ван тог круга било људи и свједока који су могли дати значајан прилог теми. Али њему је такав избор вјероватно служио као одбрана пред политичким рецензентима. Од укључених, највише је симпатија побрао Вишеслав Аралица, јер је сам себи дао највише слободе у интерпретацији углавном познатих чињеница, па је понекад показивао и несигурност у питањима прошлости Срба у Хрватској. Многи од учесника су дјеловали као да су анкетирани на тему, није се осјећало да су се за њу посебно спремали. Уз укупно позитивну оцјену, желимо рећи да је главни аутор морао имати чврсту руку.

И што сад. Ништа. Важно је то рећи, јер још увијек има много свијета, нарочито међу овдашњим Србима, који вјерује како ће једном доћи тренутак да се каже коначно права истина, која ће макар превити ране, исправити макар крупне и грубе неправде. Неће бити такве истине. Свој дио ћемо морати сами испричати. И наставити живјети са својим истинама, једни крај других.

(В)

- 04 OD MALE GOSPOJINE DO DANA REPUBLIKE**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 10 DEVEDESETE SU TEMELJ SVIH MOJIH IDENTITETA**
Bojan Munjin
INTERVJU, MONJA JOVIĆ
- 14 ZIDANJE SKADRA NA BANJI**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (35)
- 15 JA I HRVATI – PAR PITANJA I JEDAN ODGOVOR**
Dr. Nenad Živanovski-Stolić
JEDNA INTIMNA ISPOVIJEST
- 18 GODINE KOJE ĆE PROMIJENITI SVIJET**
Siniša Tatalović
POSLEDICE PANDEMIJE KORONAVIRUSA
NA SVJETSKA ZBIVANJA
- 20 ULICE KOJE ŽIVOT ZNAČE**
Aleksandar Popović
DRUŠTVO, BEOGRAD
- 22 “NEPODOBNE” ULICE**
Milan Čimeša
DRUŠTVO, KARLOVAC
- 24 POVIJESNI REVIZIONIZAM**
Rastko Močnik
POLITIKA, SVE ŠTO TREBA ZNATI
O REVIZIONIZMU
- 28 NEPOZNATI ANTIMINS IZ ŠIBENIKA**
Branko Čolović
BAŠTINA
- 31 JEDINSTVENE DVERI**
Milorad Savić
BAŠTINA
- 35 KROZ MALKO IZDOVJENE, KAO SRCE UGROTULJENE, UGLOVE ZELENE**
Miloš Kordić
ZAPIS S BANJE
- 39 POZICIJE IZBORENIH IDENTITETA**
Bojan Krištofić
IZLOŽBE, UMJETNOST PRIBLIŽAVANJA
- 41 SPOMENIK KOJI HODA**
Igor Ružić
KAZALIŠTE, USMENI SPOMENIK I ILEGALA U ZAGREBU
- 44 DANILO KIŠ: KNJIŽEVNI ŽIVOT POSLIJE SMRTI**
Muharem Bazdulj
ESEJ
- 47 SALAŠAR**
Srđan Srdić
ESEJ O ARSENU DIKLIĆU
- 50 VELIKI DRUGI**
Đorđe Matić
ESEJ, ROMAN SARAJEVSKI ATENTAT
- 52 KADA TI SE NEBO SRUŠI NA GLAVU**
Bojan Munjin
FILM, NEBESA
- 54 GRUPNI PORTRET S DAMAMA**
Vule Žurić
KNJIGE
- 57 MOJA MAJKA**
Nikola Živanović
KRAGUJEVAČKI PESNICI 1960.-2010. (3)
- 60 KNJIGE**
Željko Kresojević
TEGLICA KORDUNAŠKE ZEMLJE
- 63 OD TEORIJE DO PRAKSE, I NAZAD**
Dragan Babić
KNJIGE
- 65 ŽIVKO BJELANOVIĆ (1933 – 2021)**
Dr. sc. Šime Pilić
IN MEMORIAM
- 66 ELIZIJUM**
Velimir Sekulić
PROZA
- 68 SLAVONSKE ŠEVE**
Milena Severović
PROZA
- 70 PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD MALE GOSPOJINE DO DANA REPUBLIKE

Nenad Jovanović

KOLO PRIJATELJSTVA – Mjesna organizacija Saveza Srba u Srpskom Semartonu i domaći KUD "Kruna", uz pomoć Saveza Srba u Rumuniji, Županijskog saveta Timiš i Opštine Ulbeč, trećeg vikenda u septembru organizirali su drugo izdanje festivala folklor "Kolo prijateljstva". Na otvorenoj sceni u centru sela publici su se predstavili folklorni ansambli "Čuvari tradicije baranjskih Srba" iz Belog Manastira, "Žuni Timišuluj" iz Ulbeča, "Giočelul" iz Điroka, KUD "Kolo" iz Arada, KUD "Sveti Đorđe" iz Stančeva, KUD "Sveti Nikola" iz Dinjaša, kao i domaći KUD "Kruna" i istoimeni vokalno-tamburaški sastav (VTS) pod upravom Ilije Grubačkog sa solisticama Milanom Sejom Vesić i Katom Perinac Grubački.

LJETO U BIBLIOTECI – U prostoru pododbora Prosvjete u Borovu 25. septembra održana je radionica za djecu na temu "Potraga za knjižnim blagom" u kojoj su nagrada bili pokloni za djecu u skrivenom kovčegu do kojeg je trebalo stići rješavanjem zadataka. Ovom prilikom svi učesnici dobili su članske iskaznice biblioteke kako bi mogli posuđivati knjige.

ZATVORENI DANI – U Hrvatskom domu u Vukovaru 26. septembra održana je ceremonija

svečanog zatvaranja 24. Dana kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema. U programu su, pored članova Ansambla narodnih igara Vukovar, učestvovali VSPD "Javor" Vukovar, Tamburaški orkestar "Vučedolski zvuci" i vokalna solistica Katarina Lukić. Tom prilikom nagrada "Branimir Kurucić", koju Prosvjetin regionalni Koordinacioni odbor iz Vukovara dodjeljuje istaknutim pojedincima i institucijama za doprinos u očuvanju tradicije i kulture Srba na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, dodijeljena je Slavoljubu Laziću iz Borova. Programu su prisustvovali generalni sekretar "Prosvjete" Slobodan Živković, generalni konzul Srbije u Vukovaru

Ljudmila Ostojić, narodna poslanica u Skupštini Srbije Sanja Lakić, saborska zastupnica Dragana Jeckov kao i mnogi drugi predstavnici društveno-političkog života grada.

ĐOLA DO SEVERNOG POLA – U Dardi je zadnjeg septembarskog vikenda održana 18. po redu likovna kolonija "Đola 2021" na kojoj je tokom dva dana učestvovalo tridesetak slikara iz Vukovara, Osijeka, Slatine, Belog Manastira, Batine, Darde, Novog Sada i drugih mjesta. Otvorena je izložba slika s prijašnjeg 17. saziva likovne kolonije i održano izlaganje o slikarstvu Vladimira Becića. Skup su organizirali pododbor Prosvjete u Dardi i likovna radionica "Petar Dobrović". U dva dana rada likovne kolonije nastalo je pedesetak novih umjetničkih djela, različitih tema, senzibiliteta i likovnog izričaja. Među afirmiranim amaterskim slikarima bilo je akademskih slikara, kao i onih koji su ove godine po prvi put na koloniji.

KARTA SRPSKE ZAJEDNICE – SNV i Čedomir Višnjjić, istraživač iz Arhiva Srba u Hrvatskoj, osmislili su edukativnu kartu Srba u Hrvatskoj na kojoj su izabrana važna mjesta sjećanja i kulture Srba u Hrvatskoj – ličnosti, institucije, pokreti i događaji. Planira se da karta bude uvrštena u školski materijal za učenike i učenice koji pohađaju jedan od manjinskih modela u obrazovanju. Na karti se nalazi preko 120 odrednica.

AVANTURE MAČKA VASJE – U prostorijama osječkog pododbora Prosvjete 1. oktobra održana je promocija knjige "Vasja mačak" Dragoljuba Vojnovića. Tom prilikom pročitana je predgovor knjige koji je napisao književnik Đorđe Nešić, a o knjizi je govorio sam autor. Naglasio je da je po svojoj tematici i likovima kojima se bavi, namijenjena učenicima viših

razreda osnovne i srednjih škola, a nastala je kao posljedica ideje da živo biće može da se kreće kroz prostor i vrijeme i da u određenom momentu bude na pravom mjestu.

SKUPŠTINA U BELOM MANASTIRU – Na redovnoj godišnjoj izvještajnoj skupštini pododbora Prosvjete u Belom Manastiru, usvojeni su izvještaj o radu i financijski izvještaj za 2020. godinu, kao i program rada i financijski plan za 2021. godinu. Za 2021. godinu planirana je 21 aktivnost, za što su odobrena sredstva od 41.000 kuna. Skupština nije mogla biti održana ranije zbog korone, tako da do kraja godine treba provesti sve programe.

BARANJSKI OBIČAJI U ZAGREBU – U prostorijama "Prosvjete" u Zagrebu, 7. oktobra održano je predstavljanje knjige "Narodni običaji Srba u Baranji" Milana Dvornića. Osim autora koji je prisutne upoznao sa sadržajem knjige, o historiji Baranje govorio je Dejan Jeličić, predsjednik VSNN-a Osječko-baranjske županije, dok je o nošnjama govorila Svetlana Žarković, zamjenica gradonačelnika Belog Manastira i predsjednica ansambla "Čuvari tradicije baranjskih Srba". Knjiga s više od 200 geografskih karti, fotografija, crteža i autorovih slikarskih radova bavi se kulturnom baštinom, običajima baranjskih Srba, dočarava običaje i vjerovanja te sadrži molitve i zdravice sačuvane do danas. Knjiga je vrijedan pokušaj da se sačuva mali dio običaja srpskog naroda u Baranji, rečeno je tom prilikom.

O DOBROVOLJCIMA U OSIJEKU – U organizaciji pododbora Prosvjete u Osijeku 9. oktobra u sali Srpske pravoslavne crkvene opštine Osijek predstavljena je knjiga Milana Micića "Srpski dobrovoljci iz Banata, Bačke i Baranje (1914.-1918.)". Knjigu je predstavio autor koji je opisao

put dobrovoljaca iz tadašnje Austro-Ugarske Monarhije koji su se, nakon mobilizacije i odlaska, pretežno na ruski front, predali i ušli u sastav Srpske dobrovoljačke divizije, pa tako aktivno učestvovali na pobjedničkoj strani u Prvom svjetskom ratu. Prošavši dug put i najteže bitke uz velike gubitke, kao pobjednici su dočekali povratak u svoje krajeve.

U drugom dijelu knjige Micić je govorio o osnivanju 200 kolonističkih naselja koje su osnovali srpski dobrovoljci, pretežno u Banatu, Bačkoj i Baranji. Milan Micić je generalni sekretar Matice srpske i pomoćnik pokrajinskog ministra kulture Vojvodine te autor preko 40 knjiga.

LIKOVNA KOLONIJA U KARLOVCU – Karlovački pododbor Prosvjete u prostorijama gradskog i županijskog manjinskog vijeća organizirao je jesensku likovnu koloniju. Tom prilikom otvorena je izložba ručnih radova i alata koje su izradile pripadnice zajednice. Po riječima predsjednika pododbora Milana Lapčića, do sada su na kolonijama učestvovali slikari iz Karlovca i drugih hrvatskih gradova kao i iz Slovenije, Bosne i Hercegovine i Srbije, dok su na najnovijoj bili akademski slikar Nedjeljko Tintor, Mira Milošević i Hajrudin Osmanagić iz Zagreba te Ana Milašinović, Miroslav Krnić i Milutin Knežević, likovni pedagog iz Karlovca. Oni koji nisu mogli doći poslali su slike pododboru koji je postao bogatiji za dvadesetak novih umjetničkih djela. Fundus sada sadrži više od 60 djela, pri čemu je u proteklih četvrt vijeka raznim institucijama, organizacijama i pojedincima u znak zahvale poklonjeno preko 200 slika.

BAKIĆEVI FRAGMENTI – U okviru ovogodišnjeg Subversive festivala u Zagrebu, u novim prostorijama Prosvjete, od 13. do 16. oktobra, izložen je fragment "Spomenika pobjedi naroda Slavonije", djelo kipara Vojina Bakića, preostao nakon njegovog rušenja 1992. godine. Fragment i arhivska građa o gradnji i rušenju spomenika, kao i tadašnje nemušto objašnjenje da je spomenik srušen zbog vjetera, a ne kao rezultat višed-

nevnog miniranja, sadržaj su izložbe "Detonacija u umjetnosti" kustosi-ce Davorke Perić koja je upriličena u suradnji s Prosvjetom i Arhivom Srba u Zagrebu. Konstrukcija, visoka 30 metara na brdu Blažuj kod Kamenske, u vrijeme izgradnje najviša modernistička skulptura u svijetu, nastajala je samodoprinosa građana i bila mjesto velikog umjetničkog i turističkog značaja. Izgradnja je započela 1957., a 11 godina kasnije spomenik je 1968. svečano otkrio Josip Broz Tito. Skulpturu su 1992. pripadnici Hrvatske vojske minirali 11 puta, srušivši je do temelja.

RUŽA NA TURNEJI – U Prosvjetinoj Centralnoj biblioteci u Zagrebu 14. oktobra održana je prva promocija novog romana Mirka Demića "Ruža pod ledom". Roman je satkan od pedesetak autobiografskih priča iz djetinjstva provedenog u rodnom selu Gornji Klasnić kod Gline, a objavljen je ove godine u izdanju Srpskog kulturnog društva Prosvjeta iz Zagreba. O knjizi su sa prigušenom tugom i "jezikom boli", kojim je i sama knjiga pisana, govorili i čitali njezine priče urednik ovog izdanja Čedomir Višnjjić i sam autor. Naredne promocije održane su 15. oktobra u Dvoru i Sisku, a 16. oktobra u Glini, pri čemu je za knjigu pokazan značajan interes naročito u Dvoru gdje je promocija imala podršku općine.

ČITANJE DRUGIH – U okviru programa "Čitanje drugih" kao dijela ovogodišnjih Dana srpske kulture pod motom "Umjetnost približavanja", pjesnici Marko Tomaš, Ivan Ergić, Dejan Matić, Ivica Prtenjača, Korana Serdarević i Antej Jelenić te Staša Aras u prostorijama Prosvjete u Zagrebu od 15. do 17. oktobra čitali su radove trideset živih i pokojnih pjesnika s prostora bivše Jugoslavije, ali i poneku svoju. Publika je tako imala prilike doživjeti raskoš pjesničkog stvaralaštva regionalne poezije, a po riječima Davorke Perić, voditeljice kulturnih programa u Prosvjeti i autorice koncepta, pro-

gram je osmišljen da što bolje poveže kulturno-umjetničke scene na ovim prostorima.

STRUČNO USAVRŠAVANJE – Učitelji(ce) koji predaju srpski jezik i kulturu po modelu C iz Dalmacije, Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara, Međimurja i Zapadne Slavonije boravili su 15. i 16. oktobra u Zagrebu na stručnom usavršavanju učitelja u organizaciji SKD-a Prosvjeta. Stručno usavršavanje započeto je učešćem na prvoj večeri programa "Čitanje drugih". Narednih dana učitelji(ce) modela C pratili su ciklus predavanja Ranka Rajovića o novim metodama rada koje će primjenjivati u daljnjoj nastavi i tako je učiniti atraktivnijom, zanimljivijom i kvalitetnijom. Okupljene su pozdravili i generalni sekretar Slobodan Živković, Milica Vučković u ime ambasade Srbije, savjetnica za srpsku nacionalnu manjinu u Agenciji za odgoj i obrazovanje Natalija Koprenica i direktor Uprave za nacionalne manjine pri Ministarstvu znanosti i obrazovanja Nandor Čapo. Naredne godine vjerojatno će im se priključiti i netko od kolega koji od ove školske godine predaju srpski jezik po modelu C u Zagrebu i Rijeci.

ZATURENA KNJIGA – U organizaciji VSNM-a Bjelovarsko-bilogorske županije, u bjelovarskom Kulturnom centru Pavle Solarić, 17. oktobra održano je predstavljanje knjige "Zaturena pisma" autora Radovana Dožudića, poznatog publicista i advokata. Promociji knjige koja sadrži eseje u formi pisama upućenih poznatim povijesno-kulturnim ličnostima, prisustvovali su članovi Vijeća i drugi građani. U dosadašnjem plodnom spisateljskom radu, Dožudić je objavio više knjiga, a za neke od njih dobio je i književne nagrade. I ova knjiga, čiji je izdavač županijski VSNM, izdana je uz pomoć SNV-a i Bjelovarsko-bilogorske županije.

SLAVNO SLAVSKO POLJE – U prisustvu stanovnika Vrginmosta i sela Slavsko Polje promovirana je "Monografija sela Slavsko Polje" autora Jovana Vučinića Joje, penzioniranog profesora karlovačkog Veleučilišta. Prije promocije prisutni su minutom šutnje odali počast preminulom admiralu Branku Mamuli, prvoborcu i narodnom heroju, također rođenom u ovom selu. Promociju su organizirali Općina Vrginmost na čelu s načelnikom Milanom Vrgom koja je pomogla izlazak knjige, kao i tamošnji pododbor Prosvjete čija je predsjednica Senka Crevar vodila promociju. Knjiga na 366 stranica velikog formata priča o historiji, kulturi, obrazovanju i sportu u ovom mjestu. Sadrži fotografije, prezimena ljudi iz tog kraja, kao i porodična stabla. – Nadam se da će generacije, ma gdje se nalazile, moći doprinijeti da ova monografija bude nadopunjena mnogim činjenicama, za koje ja nisam imao mogućnosti da dođem do njih, rekao je Vučinić, podsjetivši da je selo prije "Oluje" imalo 1.500 stanovnika, a danas 120 do 130.

DIGITALNE OJKAČE – U dvorani Doma kulture u Vrginmostu, promoviran je CD/DVD Pjevačke grupe tamošnjeg pododbora Prosvjete koja izvodi ojkače, tradicionalne i narodne pjesme tog kraja. Promociju su organizirali pododbor Prosvjete i Općina Vrginmost, a prisustvovalo joj je 70-ak ljudi, među kojima i urednik "Prosvjete" Čedomir Višnjčić.

SLIKANJEM DO POMOĆI – U organizaciji pododbora SKD-a "Prosvjeta" iz Moravica održana je 24. po redu tradicionalna slikarska kolonija na kojoj je učestvovalo trinaestoro umjetnika iz Zagreba, Zadra, Velike Gorice, Karlovca, Jastrebarskog i Moravica. Koristeći tehnike ulja, akrilika i akvarela izradili su 20 radova namijenjenih za prodaju s ciljem da pomognu stanovništvu potresom pogođene Banije, naglašava predsjednik pododbora i voditelj programa Novica Vučinić. Ovogodišnje teme na slikama najčešće su bile povezane s područjem

Banije, pri čemu su oslikavani pejzaži i stare drvene banijske kuće na temelju fotografija koje je pribavio vrstan glinski poznavatelj historije Igor Mrkalj.

Domaće i gostujuće likovnjake, kao i druge posjetioce razveselio je nastup muzičke sekcije pododbora koja je također jedan od najboljih "izložaka" ovog pododbora.

KULTURA DOBRE PAPICE – U belomanastirskom Etnološkom centru baranjske baštine, u organizaciji SKUD-a "Jovan Lazić", održana je promocija knjižice "Jagodnjak na Marsu" autora Ljubomira Damjanovića. Kako je napisano, "kraj koji ima tako bogatu gastrotradiciju i sposobne domaćice ne može, i ne smije, propasti". Promocija u Belom Manastiru, na kojoj su bile i Bolmanke i Jagodnjačanke, uključila je baranjski "astal" s raznovrsnim jelima i kolačima. U priču se uključio pododbor Prosvjete iz Kneževih Vinograda, koji je u suradnji s domaćim KUD-om "Živojin Žiko Mandić", domaćom Udrugom Fantast i Akademijom za umjetnost i kulturu iz Osijeka, organizirao dvodnevnu likovnu koloniju u izložbu kolača.

UMJETNOST Približavanja – U prostorijama Prosvjete u Zagrebu 25. oktobra svečano su otvoreni tradicionalni Dani srpske kulture i izložba "Umjetnost približavanja", realizirana u suradnji Prosvjete i umjetničke organizacije Kuda.org iz Novog Sada na kojoj su predstavljeni radovi dvadesetak hrvatskih i srpskih umjetnika. Manifestaciju je otvorio potpredsjednik Vlade RH Boris Milošević, a kustosi izložbe su Davorka Perić iz Prosvjete i Zoran Pantelić iz novosadskog Kuda.org. U okviru te manifestacije, zagrebačka publika mogla je 3. novembra u kazalištu KNAP u zagrebačkom kvartu Peščenica vidjeti i monodramu "Zlostavljanje" po pripovijetci Ive Andrića. Beogradska glumica Milica Mika Janković publici je predstavila lik Anice, siro-

mašne djevojke koju udaju za bogatog gazdu Andriju od kojeg nakon dvije i pol godina braka odlazi zbog psihičkog zlostavljanja. Sedam dana kasnije, u KNAP-u je održan koncert braće Teofilović. Ratko i Radiša Teofilović, kao jedinstveni izvođači drevne balkanske vokalne muzike, prilagodili su program ovogodišnjoj temi Dana "Umjetnost približavanja", pa je program koncerta obuhvatio pjesme iz različitih krajeva bivše Jugoslavije.

GLAVNI ODBOR – U dvorani "Prosvjete" u Zagrebu 27. oktobra održana je sjednica Glavnog odbora SKD-a Prosvjeta, čiji su članovi informirani o aktivnostima u Društvu između dvije sjednice i upoznati s aktualnostima vezanim za sve segmente rada. Donijete su odluke o prijemu novih članova u Prosvjetu i o potvrđivanju održanih izvještajnih skupština u pododbormima. Usvojeno je više pravilnika i odlučeno da se redovna izvještajna skupština sazove za 11. decembar 2021. Nakon sjednice, članovi GO razgledali su izložbu "Umjetnost približavanja" i upoznali se s dinamikom obnove zgrade u Preradovićevoj ulici 21.

ZBORNİK O VELIKOM RATU – U organizaciji Srpskog kulturnog centra, u Vukovaru je 3. novembra održana promocija zbornika radova "Prvi svetski rat na južnoslovenskom prostoru i stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca". Zbornik u kojem su objavljeni radovi s naučnog skupa održanog u SKC Vukovar 2019. godine predstavili su Srđan Sekulić, direktor SKC Vukovar i Veljko Maksić, urednik izdanja. U zborniku Srđan Sekulić istakao je značaj koji ovaj zbornik ima za izdavača, način nastanka, te trud i entuzijizam koji su bili potrebni kako bi Zbornik ugledao svjetlost dana. Veljko Maksić je predstavio pojedine naučne radove iz Zbornika, i pomalo bizarne, ali istinite informacije poput one da je za vrijeme Velikog rata u Bršadinu postojala vojna bolnica s 10.000 kreveta i kino dvoranom, popularno zvana "drveni Beč".

ZAPEVAJ I ZAIGRAJ – U Borovu su tokom novembra obilježena dva jubileja. Muzička večer "Nek' se pesma zapeva" održana je 7. novembra u sali Kulturnog centra povodom petogodišnjice djelovanja osmočlane muške pjevačke grupe "Naši koreni". Po riječima predsjednice pododbora Radmile Latas, grupa brojnim nastupima po raznim manifestacijama i priredbama u Borovu i okolini, ali i po Srbiji BiH, doprinosi zanimljivijem i raznovrsnijem kulturnom životu u kraju. A 20. novembra borovski KUD "Branislav Nušić" proslavio je 70 godina postojanja i rada. Prikazom tradicije i kulture, folkloru, pjesme i glume članovi KUD-a su u punoj sali Kulturnog centra Borovo pokazali sve čime se sa puno entuzijazma i ljubavi bave u svoje slobodno vrijeme. Od 1996. kad ponovo počinje sa samostalnim radom do današnjeg dana KUD je imao dosta nastupa, putovanja i osvojenih mnogobrojnih nagrada.

ZAŠTITA ILI SEGREGACIJA – U dvorani Prosvjete u Zagrebu 10. novembra održan je skup "Regionalna saradnja u Jugoistočnoj Evropi i zaštita nacionalnih manjina", koji su organizirali SKD Prosvjeta i Mreža za akademsku saradnju u Jugoistočnoj Evropi iz Beograda. Skup je okupio veći broj stručnjaka i ljudi koji se bave tim temama iz Hrvatske, Srbije i drugih zemalja. Nivo ostvarenih prava još je uvijek nedovoljan, a prisutne su asimilacija i segregacija, rečeno je na skupu uz podsjećanje na historijat donošenja ustavnih zakon o pravima nacionalnih manjina, analizu položaja nacionalnih manjina u Hrvatskoj i Srbiji te njihovoj zakonskoj i pravnoj zaštiti. Održana su tri panela – o regionalnoj suradnji u Jugoistočnoj Evropi, zaštiti nacionalnih manjina u tom području i primjeni međunarodnih instrumenata u zaštiti nacionalnih manjina u državama Jugoistočne Evrope.

RIJEKA SRPSKE KULTURE – Od 12. novembra do 18. decembra održavaju se Dani srpske kulture u Rijeci na kojima će zainteresirani

na različitim lokacijama vidjeti programe od folklornih igara do avangardnog dokumentarnog filma uz brojna predstavljanja knjiga i publikacija ukupno 14 događaja. Zbog epidemioloških mjera ograničen je broj posjetilaca na 50 gledalaca. Manifestacija je otvorena projekcijom dokumentarnog filma "Četiri godine u deset minuta" redatelja Mladena Kovačevića, a tokom njenog održavanja prikazani su i drugi filmovi s beogradskog festivala dokumentaraca Beldox, zadnji Kovačevićev "Unplugged" 26. novembra. Na bivši Dan Republike, u ponedjeljak 29. novembra na Botelu Marina, promoviran je "Antifašistički vodič za ljepši svijet" o kojem su uz Stefana Gužvicu govorili Luka Matić, Jana Šarić i Jelena Krivokapić Nikolić. Zadatak ovog udžbenika je da olakša pristup historiji i praksi antifašizma, rečeno je tom prilikom.

U okviru manifestacije u Gradskoj vijećnici je održano književno popodne "Riječki Srbi od davnina do naših dana". Tom prilikom predstavljen je časopis "Artefakti", dječji list "Bijela pčela", zbornik naučnih radova "300 godina pravoslavlja na sjevernom Jadranu" te strip-knjiga za učenje ćirilice "Čipko i djed Filip". Tematski skup i predavanje "Izvori za povijest Srba hrvatskog primorja u Arhivu Vojvodine" održava se 3. decembra, dok je 11. i 12. decembra, uz predavanje i vodstvo profesora Theodora de Canziannija, zamišljen obilazak mjesta i toponima od značaja za riječke Srbe. Najavljuje se i izložba fotografija "Zamrznuti trenutak" oca i kćeri, Đorđa i Natalije Dokmanović iz Gorskog kotara. Tokom završnih dana manifestacije, 16. i 17. decembra nastupit će Folklorni ansambl Sveti Nikola iz Rijeke i narodni orkestar iz Moravica, dok će zatvaranje Dana srpske kulture značiti i otvaranje Prosvjetine biblioteke Dositej.

ERDABOVO SE VRAĆA KUĆI

– U organizaciji Kulturno-naučnog centra Milutin Milanković, i Udruženja Đorđe Očić, 19. novembra u Dalju održana je sedma kulturna manifestacija "Jesen u Erdabovu", dijelom posvećena poznatom srpskom književniku Đorđu Očiću (1934. – 2008.) a dijelom književnosti i kulturi generalno. Promovirana je knjiga Srđana Orsića "Ulica Milutina Milankovića" o kojoj je govorio Aleksandar Ilinčić koji je prisutne zainteresirao za čitanje, i to ne samo Orsićeve već i autobiografske knjige slavnog srpskog naučnika. Slijedilo je prikazivanje kratkog filma čiji je autor novinar Slavko Bubalo. Film je nastao na prošlogodišnjoj virtualnoj 6. "Jeseni u Erdabovu" i predstavlja prikaz Očićevog doma, porodice i ocrtavanje puta kojim Udruženje, koje nosi njegovo ime, namjerava ići. Najavljeno je da će se sljedeće godine manifestacija preseliti u pjesnikovu rodnu kuću.

IMOTSKA ENKLAVA

– U Biblioteci Srba u Hrvatskoj 24. novembra predstavljena je knjiga "Srbi u Imotskoj krajini" Božidara Simića koja dokumentira 300 godina postojanja malobrojne srpske zajednice u Imotskoj

krajini gdje je naseljena s namjerom da brani te prostore od Turaka, njen suživot s Hrvatima i stradanje u ratovima. – Doprinos imotskih Srba razvoju kraja i grada zaista je nemjerljiv, rekao je književnik Ante Tomić koji je uz autora, Sašu Kosanovića i Filipa Škiljana govorio o knjizi. Knjiga je predstavljena u Imotskom, a onda u Splitu, a nakon dugog čekanja zbog epidemiološke situacije i u Zagrebu. Sudeći po interesu za knjigu, očekuje se da će i ova knjiga biti rasprodana kao i Simićeva knjiga o Srbima u Cetinskoj krajini.

FESTIVAL ILUSTRACIJE

– Ovogodišnji, peti po redu, Festival dječje ilustracije u organizaciji Centralne biblioteke Prosvjete okupio je najveći broj likovnih radova do sada uz učešće 336-oro djece iz različitih krajeva Hrvatske i nekoliko djece iz Srbije. Djeca su ilustrirala omiljene likove ili scene iz djela Miroslava Mike Antića. – Drago nam je da nove okolnosti u kojima smo se svi našli nisu umanjile dječju volju, kreativnost i želju za čitanjem i slikanjem. Radovali smo se svakoj poslanoj koverti i s uzbuđenjem i veseljem ih otvarali. Pohvaljujemo svaki rad i trud, i uvijek nam je žao što ne možemo nagraditi svako dijete koje je sudjelovalo. Osim djeci, zahvaljujemo se učiteljicama i učiteljima, odgojiteljicama i odgojiteljima, te na kraju naravno i roditeljima, naglasile su Snježana Čiča i Goranka Buljan.

Po tri najuspješnija rada u kategorijama od vrtičkog uzrasta do 8. razreda odabrala je diplomirana slikarica Lana Kovačević, voditeljica likovne sekcije zagrebačkog pododbora.

FESTIVAL FOLKLORA

– U Vukovaru je krajem novembra održan 11. Festival folkloru Slavonije i Baranje i zapadnog Srema u organizaciji Zajedničkog veća opština. U programu je učestvovalo deset KUD-ova, dok je Ansambl narodnih igara Vukovar nastupio u revijalnom dijelu i koreografijom "Igre iz zapadne Srbije" svečano zatvorio festival.

DEVEDESETE SU TEMELJ SVIH MOJIH IDENTITETA

MONJA JOVIĆ, DOKTORICA KNJIŽEVNOSTI I FILMSKA REDATELJICA

Meni devedesete već dugo izgledaju kao aktiviranje sila mističnog zla. Bila sam dete i činila sam stravičan napor razumevanja te situacije. Sećam se dobro koliko me je taj napor iznutra trošio i mislim da nas takvi napori naposljetku uvode u anksioznost i depresiju. Zato što pored svih naših racionalizacija postoji to osećanje još nečega iza zastora stvari, nečega što izmiče našoj spoznaji

RAZGOVARAO: **Bojan Munjin**

Kako to izgleda kada vas u doba najljepše mladosti zapljusne rat i kada zbog nacionalne mržnje i „krivih krvnih zrnaca“ morate odrasti za jednu noć, ostaviti sve i uputiti se sa dva zavežljaja u nepoznato? Da li u situaciji kada ne znate što vas je snašlo, dok okolo vladaju nasilje, plač i smrt, počinjete da očajavate i da mrzite? Ili morate, kako znate i umijete, da gradite novi identitet i mjesto pod suncem? Jedna od hiljada takvih priča je i sudbina Monje Jović, Srпкиnje iz Hrvatske, koja je početkom rata devedesetih napustila rodni dom i zajedno s roditeljima došla u Beograd. Danas je Monja Jović doktorica nauka iz područja književnosti i zajedno sa suprugom Ivanom Jovićem pravi filmove, koji na naše raskopane živote pokušavaju da stave melem blagosti, dobrote i praštanja.

Rođeni ste u Zagrebu i djetinjstvo i mladost proveli ste do 1991. godine u Sisku. Kako je iz vašeg iskustva izgledalo to vrijeme?

Monja Jović: Mogu samo da kažem da se i za mene, kao i za mnoge druge, život deli na dve ključne polovine – onaj pre i onaj nakon rata. Ta je sudbinska podjeljenost upisana u sve nas. Intenzitet i kvalitet tog doživljaja zavisi od generacijskih faktora i dubine traume koju smo tom prilikom doživeli. Različito su to iskustvo poneli moji roditelji, tada na polovini životnog puta, moji dede i babe, tada u životnoj završnici i ja – na početku, u nekim ranim tinejdžerskim godinama. Često mi u tom smislu odjekne ona Medakovićeva rečenica iz *Ephemerisa*: „Jedan svet, koji još nismo stigli da upoznamo, srušio se pred našim očima.“ Zato je meni, između ostalog, tako važno delo Danila Kiša, jer živo osećam da i ja na neki način prikupljam dokaze o postojanju

nju tog našeg sveta u cilju njegove rekonstrukcije: dokaze da smo nekada tu zaista postojali, moji roditelji, babe, djedovi, naši prijatelji i neprijatelji – da se sav taj život zaista dogodio i da ga nismo sanjali. Sve su to naposljetku Kišovi mrtvi dokumenti iz mrtvog mora vremena.

U strahu od rata i progona napuštate početkom 90-ih Sisak i dolazite u Beograd. Kako danas gledate na te strašne godine koje su obilježile živote svih nas?

Monja Jović: Meni devedesete već dugo izgledaju kao aktiviranje sila mističnog zla. Bila sam dete i činila sam stravičan napor razumevanja te situacije. Sećam se dobro koliko me je taj napor iznutra trošio i mislim da nas takvi napori naposljetku uvode u anksioznost i depresiju. Zato što pored svih naših racionalizacija postoji to osećanje još nečega iza zastora stvari, nečega što izmiče našoj spoznaji, što prevazilazi sve ono što znamo o političkom i ideološkom zlu, o psihološkim razlozima i socio-ekonomskim faktorima. Devedesete su takođe temelj svih mojih identiteta.

Što bi to značilo?

Monja Jović: Devedesetih sam postala izbeglica, dakle veći došljak, osoba bez zavičaja. Godinama sam to smatrala svojim velikim životnim nedostatkom i borila sam se sa tim osećanjem. Onda sam kroz razne spoznaje to počela da doživljam kao svoju možda ne prednost, ali priliku da na tom fonu razvijam svoj odnos sa Bogom. Stojiš pred Njime u brisanom prostoru nepripadanja, pa to je jedinstvena situacija u kojoj lakše pojmiš svoju izloženu

nost. „Lisice imaju jame i ptice nebeske gnijezda, a Sin Čovječiji nema gdje glave zakloniti.“ Zašto bih ja imala takav zaklon? Dalje, svako od nas ima temeljnu bol i iz tog temeljnog bola ili stvara ili razara, kako odabere. Za mene je, između ostalog, pisanje, a verovatno i svaki drugi umetnički rad – kreativno ovladavanje traumama. Na jednom planu, to što se desilo je materijal za duhovnu i stvaralačku reciklažu. To nam je dato u zadatak.

Da samo na trenutak prijeđemo na drugu temu. Kada ste se situirali u Srbiji, diplomirali ste srpsku književnost i jezik sa opštom književnošću na Filološkom fakultetu u Beogradu. Vaš doktorski rad nosi naslov „Utopija i distopija u srpskoj prozi druge polovine dvadesetog veka“. U tom radu se bavite između ostalog i „biotrilerom“, te drugim romanima srpskih autora sa distopijskim temama. Kako gledate na značenje tog specifičnog žanra u našem kontekstu i na radove tih autora, Đorđa Jovanovića, Vladana Desnice, Eriha Koša, Ivana Ivanjija, Borislava Pekića, Vojislava Despotova i drugih?

Monja Jović: Dvadeseti vek utemeljio je dva velika utopijska narativa: istočni, komunistički, i zapadni, kapitalistički. Oba su pretendovala na konač-

no dostizanje utopije i na stvaranje najboljeg od svih mogućih svetova, i oba su, do kraja veka, uspela da pokažu svoje mračno distopijsko naličje. Tokom tog perioda srpska književnost se razvijala u kontekstu zajedničke jugoslovenske države. Položaj Jugoslavije, između ova dva utopijska projekta, bio je unekoliko ambivalentan. Pokušaj da se obrazuje socijalizam sa ljudskim likom, koji će baštiniti najbolje od oba sveta, izgradio je dinamičan kulturni obrazac, po svoj prilici jedinstven u kontekstu Istočnog bloka. Opijen verom u mogućnost stvaranja novog, jugoslovenskog identiteta, koji će obrisati duboke istorijske razlike i neprijateljstva među zajednicama koje su ušle u sastav zajedničke države, jugoslovenski socijalizam predstavljao je poseban, samosvojan utopijski projekat.

U čemu je tragedija jugoslovenske socijalističke utopije?

Monja Jović: Njena se fundamentalna manjkavost pokazala sa rušenjem Istočnog bloka: utopijski san sa početka brutalno je udavljen u distopiji tražičnog kraja Jugoslavije. Utopijsko-distopijski tematski i motivski kompleks u srpskoj književnosti, kojim se ona približila žanru u svetskim okvirima, razvijao se između ove dve obodne tačke: rađanja i razvoja jugoslovenskog

Zaveštanje, 2016.

socijalizma i njegovog konačnog uništenja. Sa ovim je delima naša književnost našla svoje mesto u kontekstu žanra, a utopijsko-distopijska književnost jedno je specifično društveno ogledalo. Dela kojima se u studiji hronološki bavim zrcale, manje ili više posredno, upravo to – život i smrt jugoslovenske utopije. Kad je reč o biotrikeru, koji u kontekstu današnje pandemije deluje kao posebno zanimljiv žanr, ne zaboravimo da je bioetička problematika upisana u moderne temelje ovog žanra, ukoliko za prvo moderno naučno-fantastično delo uzmemo *Frankenštajna* Meri Šeli.

Priredili ste dvije knjige radova djece sa Kosova i Metohije: „Sanjam, a šta mi se događa“ i „Pisma iz enklava – pozdrav sa Kosova i Metohije“. Glumac Ljuba Tadić, nakon jednog boravka na Kosovu i Metohiji, rekao je da ta djeca imaju milo lice i lijepu dušu. Šta biste vi rekli?

Monja Jović: Rekla bih da sam priređivanje obe te knjige preplakala. Zbog mog životnog iskustva razumela sam potpuno tu decu i to o čemu pišu. Patnja te dece je onaj kamen vodenički koji će neki neminovno poneti. Najvažniji zadatak u životu je da nikad ne postanemo nosioci tog kamena.

Zajedno sa vašim suprugom Ivanom Jovićem radili ste na dokumentarnom filmu „Zaveštanje“, koji predstavlja svojevrsnu arhivu usmene historije o stradanjima srpskih civila u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Kako je bilo slušati desetine ljudi koji su danas u poznim godinama o njihovim stradanjima u logoru Jasenovac i drugim logorima dok su bili djeca?

Monja Jović: To je više pitanje za Ivana. On je jedini, od cele ekipe koja je na tom projektu radila, bio tu od početka do kraja, u svim fazama. Pošto govorimo o 450 sati snimljenog materijala svedočenja, u pitanju je bio izuzetno

naporan proces montaže. Kad je radio kod kuće, Ivan je uvek nosio slušalice jer nije želeo da ja slušam taj materijal. Ja sam potomak jasenovačkih žrtava i sva ta strašna iskustva su deo jedne porodične transgeneracijske traume. Veliki deo tog materijala ja stoga nikada nisam čula, želeo je da me od toga zaštiti, i nije video korist od toga da ja budem upoznata sa tim u potpunosti. *Zaveštanje* je, na mnogo nivoa, dakle, delo ljubavi. Mislim da smo iskusili veliku duhovnu korist od rada na tom projektu. Zahvalna sam za tu priliku.

Kad bi se većina ljudi na našim prostorima čuvala praznog hoda, praznog života, praznih ideja – lakše bismo prozirali one koji nam te ideje i takav život prodaju. Jer je kod nas, u našim društvima, najmanje stvaralaca među onima koji imaju najviše vlasti i autoriteta

Film „Isclenjenje“, koji je također režirao vaš suprug i za koji ste vi napisali scenarij, i koji je u svijetu veoma zapažen i nagrađivan, govori o oproštaju nakon ubistava i nasilja u proteklim ratovima na Balkanu. Kako ste došli do toga da oproštaj može da postane centralna točka prijeloma našega života, kada ste kao izbjeglica iz Hrvatske bili u situaciji da mnogo više mrzite nego da praštate?

Monja Jović: Verujem da u čoveku postoji psihološki i duhovni sloj ličnosti. Duh je iznad svega. Praštanje je naš duhovni izbor koji donosimo zato da bismo ostali duhovno zdravi, da bismo bili u prilici da aktiviramo svoje stvaralačke potencijale i da u završnici ne bismo protraćili svoj život. To, naravno, nije lako, naročito zato što oni koji su nam naudili najčešće od nas oproštaj i ne traže. Mi praštamo onda zato što pratimo određenu duhovnu logiku, koja je temelj duhovnog opstanka. I borimo se sa sobom. Iznova i iznova će se kao talog na nas podići sećanje na zlo koje smo proživeli i ono će nas dovesti na ivicu ponora mržnje. Ali na nama je da li ćemo se u taj ponor baciti ili ćemo se od njega udaljiti. To je izbor, mi smo protagonisti svojih odluka. Svedoci *Zaveštanja* nas to svi odreda uče. Oni nisu nastavili da žive sa mržnjom prema dželatima svojih najmilijih. To je bio uslov da stvore nove živote, odgoje decu, naprave kuće. Sa svim tim bolom, naravno. Bol ostaje, to je nepopravljivo.

U vašem filmu glavni junak koji treba da oprosti za ubistvo najbližeg člana porodice je pravoslavni monah. Čini se da je takvo praštanje nemoguće. Kako izgleda ta strašna drama u ljudskoj duši u prevazilaženju mržnje?

Monja Jović: Monah u filmu je prvo svestan toga što oseća, i onda čini svestan napor – napor sozercavanja, napor molitve, dakle duhovni napor da to u sebi isceli, da ne živi sa tim. Jer njegov je uzor Hristos koji je sa krsta praštao bez da mu je to iko tražio, koji je razumevao da je zločin problem

Iscljenje, 2014.

duhovnog slepila. To je nezamislivo teško, ali to je podvig – a duhovni podvig je delo svakog ko se smatra hrišćaninom.

U filmu „Iscljenje“ priroda i muzika ne funkcioniraju tek kao dekor nego kao slika beskrajne ljepote. Šta ste htjeli sa tim elementima da postignete?

Monja Jović: Ponovo jedno pitanje za reditelja. Ja bih sa svoje strane rekla da istočno hrišćanstvo baštini pogled na svet prema kom je priroda bogojavljenje, a čovek je u tom bogojavljenju – bogoslužjenje. Kad čitate žitija svetih, i vidite kako do dana današnjeg žive pravoslavni otšelnici – vi vidite jedan organski, harmoničan saživot sa prirodom. Sveti ljudi su izbegavali da bespotrebno otkinu list ili da naude insektu. U takvom odnosu vidljiva je ideja koju u svom antropološkom troknjižu elaborira Pekić: prirodu smo pozvani da razumemo, a ne da iskorišćavamo i menjamo. Pošto neprekidno činimo ovo drugo, time sebe osuđujemo ne samo na materijalnu već i na duhovnu propast. Monah u filmu se prekrsti pre čišćenja ribe – on zna da je riba umrla da bi on živeo i poštuje njenu žrtvu.

U filmu se čini da zlo i dobro funkcioniraju kao aktivne metafizičke sile. U jednom razgovoru ste spomenuli pravoslavlje kao duhovnu školu koja nas uči da preko žrtve i smrti dolazimo do oprosta, života i ljubavi. Kako ta misao izgleda u svijetu koji je poprilično zaboravio na svaku duhovnost?

Monja Jović: Živimo u svetu razapetom između nekritičkog poverenja u intelekt i istovremenog bujanja gluposti. Meni se čini da su te dve stvari paradoksalno povezane. Verujem da je svaka misao bez empatije bezvredna. To je ono spuštanje uma u srce – odnos prema drugom valja uračunati u sve naše misli. Istina se razotkriva u odnosu. Ako smo ti i ja u odnosu ljubavi, onda smo u istini. Ako je taj odnos prema drugome pomračen onda odatle izlazi svaka vrsta laži i poremećaja. Kako rekoh, to biramo.

Šta bi bilo blagotvorno i dostiživo, nakon tolikih ratova i nasilja, za pomirenje naroda na Balkanu?

Monja Jović: Najkorisnija stvar svakom čoveku, a u ovim našim nesrećnim okolnostima naročito, jeste pokušaj da svoj život sagleda iz ugla sopstvene smrti. Veoma korisna mentalna vežba. Kod glupaka ta vežba dovede do onog idiotskog „uzmi sve što ti život pruža, danas si cvet a sutra uvela ruža“ a kod nešto pametnijih dovede do razumevanje da smo pozvani da stvaramo. Da je naš život prilika za stvaralaštvo. Potpuno je svejedno da li ste stolar ili slikar, da li kao majka svojom ljubavlju oblikujete iz svog deteta nekog budućeg dobrog čoveka, da li ste u prilici da donosite odluke u javnim politikama, gradite mostove ili lečite ljude, da li igrate u filmu, da li postavljate cevi za vodovod – sve to možete raditi najbolje što znate i neprekidno o tome učiti i biti čovek koji stvara.

Kako se težak i naporan rad pretvara u ljubav?

Monja Jović: Moj otac je ceo život radio neatraktan posao proizvodnje specijalizovane vrste grejača i njegova posvećenost tom poslu, pedantnost i ljubav prema tome bile su mi najviši uzor kroz život. Uvek sam mislila – ako posvetim ovom što radim polovinu njegove pažnje i posvećenosti smatraću se uspešnom. Kad bi se većina ljudi na našim prostorima čuvala praznog hoda, praznog života, praznih ideja – lakše bismo prozirali one koji nam te ideje i takav život prodaju. Jer je kod nas, u našim društvima, najmanje stvaralaca među onima koji imaju najviše vlasti i autoriteta. To su sve redom uglavnom beskorisni i nekreativni ljudi iza kojih naposljetku neće ostati ništa. Važan zadatak u životu je da nam se upravo to ne dogodi. Ako se većina ljudi u društvu koncentriše na stvaralački napor postoji mogućnost da društvo pođe putem iscljenja i da se ljudi konačno podele ne na pripadnike ove ili one nacije ili vere već na stvaraoce i destruktivce, a to je mnogo čestitija i korisnija podela. Eto to je moja utopija.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (35)

ЗИДАЊЕ СКАДРА
НА БАНИЈИ

пише: Горан Бабић

Топови „Бљеска“ и „Олује“ су уништили прошлост и садашњост, а министар уништава будућност. Он – а заправо режим – неће, наравно, казати да су против повратка некадашњих становника, али ће тај повратак учинити готово немогућим. За њихову Хрватску боље је да је пуста, срушена и празна, него да се у њу врате Срби

Прије извјесног времена прочитао сам у једним хрватским новинама сјајно написан чланак о лошем раду тамошњег министра грађевинарства (и обнове), којему никако не могу упамтити име (ни презиме). Обично памтим имена и бројеве (а лица и све видљиво заборављам), али се у овом случају из неког разлога не сјећам имена, док ми је лице министрово стално пред очима.

Аутор текста, познати новинар средње генерације (уз то још и Хрват што је за саму ствар врло важно у тој несретној земљи у којој је националност једини критериј) замјера министру на спорости у обнови порушених кућа. По Лици и сјеверној Далмацији, такођер и западној Славонији итд, куће су већим дијелом у „Олуји“ прије двадесетак/ тридесетак љета сравнили са земљом топови, тенкови и други амерички сателити невиних Готовине и Маркача, док је по Банији и Кордуну то обавио прије неког времена потрес. Писац чланка вјешто и умјешно показује жалосном министру како се у неким другим земљама сличан посао обавља неуспоредиво брже, темељитије па, ако је то важно, и јефтиније.

Министар (тај коме не могу упамтити име) колико знам на тврдње из чланка није одговорио, можда због недостатка аргумената, а можда и због тога што је тренутно на власти па му аргументи не требају (Кршњави: „Више вриједи прст власти него шака права.“)

Елем, дошли смо до тачке/точке у којој се (а у овом тексту) сударају

умијеће политике и умијеће мађионичара те то треба објаснити. Аутор чланка, тј. критичар министровог посла, сматра да овај своју дужност обавља траљаво, лоше или никако те критику тог нерада поткрепљује силним доказима, који се могу проверити, а не могу оповргнути. Министар је, међутим, у суштини вјешт мађионичар, који и не хаје за примједбе и замјерке лаика и аматера у вртлозима политике, какав је дотични новинар. Јер док новинар види срушену кућу као рушевину, коју треба обновити (како би се њени станари једног дана вратили у свој дом), министров је поглед на исту ствар радикално другачији, односно посве супротан.

Док новинар види срушену кућу као рушевину, коју треба обновити како би се њени станари једног дана вратили у свој дом, министров је поглед на исту ствар радикално другачији, односно посве супротан

Њега (градитеља и обновитеља) не занима рушевина као објект у који би се једног дана њезини станари евентуално вратили будући да је прави циљ његове работе нешто друго – он има задатак да се ти људи не врате, ни једном ни ниједном. Они се, логично, након 20 – 30 година избјеглиштва неће вратити па он ради (ако ради) споро да спорије не може. Станари тих кућа, ако већ и нису, свакако ће умријети док министар – мађионичар не обнови порушено.

Логично је, међутим, и нешто друго јер је немогуће да неки појединац (министар или анонимац) тјера такву политику на своју руку. Да иза ње не стоји читав режим неваљаца би одавно био склоњен, али ће се владајући ансамбл грно увриједити кад им се каже како у питању заправо није неваљало градитељство већ врло успјело (прикривено) етничко чишћење. Топови „Бљеска“ и „Олује“ су, наимае, уништили прошлост и садашњост, а министар уништава будућност. Он – а заправо режим – неће, наравно, казати да су против повратка некадашњих становника, али ће тај повратак учинити готово немогућим.

Због чега је након толико година пуста Лика? Зар због једног мађионичара, премјештеног из циркуса на другачији посао? Неће бити да је тако. Новинар с почетка текста додуше није рекао што је стварни разлог толике спорости, кашњења, одуговлачења, нерада и саботаже. Дружина, која је хитрија да хитрија не може бити кад је у питању нека брзина за коју су они заинтересирани, спорија је да спорија не може бити кад се ради о поништавању чувене Павлићеве формуле о три трећине. Надлежни министар се додуше преобукао у либералног европоидног хуманисту тако да не личи на Артуковића (сличнији је Грлићу Радману), али резултати њихова посла нису битно другачији. Заснивају се на несхватљивом али постојећем апсурду – за њихову Хрватску боље је да је пуста, срушена и празна, него да се у њу врате Срби.

JEDNA INTIMNA ISPOVIJEST

JA I HRVATI – PAR PITANJA I JEDAN ODGOVOR

PIŠE: Dr Nenad Živanovski-Stolić

Pitam se koja je Hrvatska prava – ona moga Ivana ili ona njihovog Šimunića!? Prođe mi dobar dio od života, ali na moju dilemu iz rane mladosti još uvijek ne mogu da nađem odgovor. Stariji sam, valjda i zreliji, pa pokušavam personalizirati, a ne generalizirati, ali mi teško ide kad vidim da cijeli stadion kliče kao jedan

Premda je moje ime u Hrvatskoj nepoznato, pa stoga i moje mišljenje o Hrvatima relativno nebitno, ipak želim napisati par redova i podijeliti ih ovako javno. Više bih preferirao kad bi to bilo preko nekih medija ili portala iz Dalmacije, jer se to moje, za većinu u Hrvatskoj nepoznato ime, po prvi put u "Lijepoj našoj" pojavilo upravo u Splitu, prije više od tri desetljeća, u novinama koje isto toliko godina ne izlaze. Bila je to *Omladinska Iskra*, koju je tada uređivao Zvonimir Krstulović s klapom kasnijih *Feralovaca*.

Potaknut onime što sam pročitao tokom obilježavanja 30. obljetnice "pada Vukovara", gdje su se isticale parole "Jasenovac – za dom spremni" kao i kontinuiranim ponašanjem navijača koji u srpskim sredinama provokiraju poklicima "Oj, hrvatska mati, Srbe ćemo klati" ili nošenjem šahovnice s ustaškim redoslijedom kockica, želim podijeliti nekoliko rečenica o tome kako ja sa strane doživljavam i gledam na sve ovo što se događa u Hrvatskoj zadnjih mjeseci i godina. Mnogi to nazivaju povampirenjem ustaštva i nacizma, mada će moja priča biti više lične prirode. Zato, molim za oprost, zbog ove intimizacije javnog prostora u Prosvjeti.

Omladinska iskra, prvi broj, Mosor, 1943.

Iskra, *Župski list*, Metković, 1973.

Koja je slika prava?

Moja prva spoznaja Hrvatske i Hrvata je stara koliko su stare i ostale spoznaje koje sam stjecao tokom osnovnog obrazovanja – dakle, negdje na koncu prve dekade moga života. U godinama koje su slijedile ta mi se spoznaja razvijala u dva različita smjera – dva ekstrema nespojiva jedna s drugim, kao

crno i bijelo, u ovom slučaju kao crno i ružičasto. Jedna krajnost je bila pozitivna i s velikim simpatijama i poštovanjem prema Hrvatima i Hrvatskoj, a druga (?) – pa, ne baš toliko lijepa.

Tadašnju takvu isključivost vidim u odlikama mladosti i neiskustva, a to je sklonost ka generaliziranju. Tako je kod mnogih mladih – ni ja nisam bio iznimka. Obožavao sam Hrvate zbog njihove kulture, jezika kojim govore, novih vrijednosti koje su unosili u nekadašnju zajedničku državu, jer su oni za nas sa juga bili prvi pravi prozor ka Zapadu. Sve što su oni primali direktno iz prve ruke, meni je stizalo preko njih kao posrednika. Novinarstvo sam zavolio još u vrijeme kada mnogi moji vršnjaci nisu znali što će biti kad odrastu. Upijao sam svaki tekst napisan u Startu i Danasu, a kad sam završio fakultet žurnalistike, shvatio sam da sam više o profesiji naučio iz tih časopisa nego na studiju. I danas kao model vođenja dobrog intervjua imam ono što sam učio čitajući u Startu, a kao primjer pisanja atraktivne kolumne ono što je bilo objavljivano u Danasu. Generalizirao sam i svu sam tu intelektualnu i ljudsku vrijednost, i profesionalnu superiornost konkretnih novinara (još ih znam napamet: Maroje Mihovilović, Vladimir Cvitan, Darko Hudelist, Josip Krpan, Ozren Kanceljak, Ines Sabalić, Ingrid Badurina) pripisivao svima njima – cijelom hrvatskom narodu.

Obožavao sam Hrvate zbog njihove kulture, jezika kojim govore, novih vrijednosti koje su unosili u nekadašnju zajedničku državu, jer su oni za nas sa juga bili prvi pravi prozor ka Zapadu. Sve što su oni primali direktno iz prve ruke, meni je stizalo preko njih kao posrednika

U istom tom periodu, počela mi se stvarati i druga slika o Hrvatima. Tada, još uvijek tinejdžer, po prvi put sam odgledao film "Okupacija u 26 slika". Otišao sam u kino opušten, naivan, bez ikakvih velikih očekivanja, osim da odgledam film, jer je bio naš – jugoslavenski, što je za mene značilo i da će biti dobar film. Udobno uvaljen u kino-fotelji uživao sam u filmu – u divnim kadrovima Dubrovnika, renesansnog naslijeđa, dvorištima punih cvijeća, paprata i zelenila. I sve tako do trenutka dok se nije upalio motor i krenuo autobus, a harmonika zaszvirala...

Scene koje su slijedile bile su jedna od najvećih trauma koje sam doživio u svom tada još nepunoljetnom životu. Bile su to slike užasa koje su me dugo godina pratile i uvijek bile prisutne u glavi. Nisam mogao prihvatiti da se takvo nešto doista dogodilo, pa sam olakšanje tražio u nekakvoj svojoj, ličnoj racionalizaciji da je to umjetničko viđenje koje nema veze sa stvarnošću. U toj borbi između traume i racionalizacije polako je prevladavao razum. Uvjeravao sam sâm sebe da takvo nešto ne može čovjek učiniti čovjeku, a najmanje moji obožavani Hrvati.

Nekoliko godina nakon mog prvog susreta s filmom "Okupacija" naletio sam na intervju s njegovim režiserom Lordanom Zafranovićem. Pamtim

i danas, naslov intervjua je bio vrlo kratak i upečatljiv, a kod mene je izazvao isto toliki šok kao i kad sam odgledao film: "Autobus je doista postojao" – bio je kratki naslov, kao alegorija smrti koja se u njemu doista desila! Bio je to i kraj mojim pokušajima racionalizacije jezivih scena iz filma i nepovezivanja istih s Hrvatima.

Što bi na to rekao Ibrica Jusić?

Ranih devedesetih počeo je rat u bivšoj državi. Pamtim slike bombardiranja Dubrovnika, kako se crni dim izdiže iznad Straduna. Osim tih scena upamtio sam još nešto. Izjavu Dubrovčanina Ibrice Jusića. Kao danas se sjećam scene, dok u pozadini odjekuju detonacije, kako on sjedi u tamnom skloništu i govori u kameru: "U ovome se vidi razlika između njih (Srba) i nas (Hrvata). Oni uništavaju i bombardiraju ovu svjetsku kulturu, a mi to stvaramo i poklanjamo civilizaciji." Na prvu sam progutao te riječi kao istinite, jer su se uklapale u moje gledanje na Hrvate i ponovo generalizirao o kulturnoj superiornosti Hrvata i nasilnim Srbima koji mogu takvo blago da unište.

Prošle su samo dvije godine od tog događaja kada su televizije prikazale sličan snimak – rušenje Staroga mosta u Mostaru. Pitao sam se tada, pitam se i danas, što će na to reći slavni Dubrovčanin glede njegove izjave o bombardiranju Dubrovnika? Opet mi se vratila stara konfuzija – koja je slika ustvari prava kad razmišljam o Hrvatima?

Godine 1998., u malom pitoresknom njemačkom gradiću Izerlohn upoznao sam jednu divnu osobu – Ivana Salečića iz Zagreba. Oboje smo bili stipendisti Vlade Sjeverne Rajne Vestfalije, učili njemački u Goethe Institutu i radili u radio Deutsche Welle u Kölnu. On u hrvatskoj, ja u makedonskoj redakciji. Sve što sam do tada lijepo mislio o Hrvatima, Ivan je to bio. Bilo je pravo zadovoljstvo pričati s njim o raznim temama – pravi erudita, lijepo odgojen i prefinjenih manira, kakav samo može proizaći iz "zagrebačke škole", ma što to značilo (iako se uvijek koristilo u staroj Jugi kao riječ-kompliment). Čak su je i mnogi moji Makedonci, koji su se školovali u Zagrebu, s ponosom isticali kada bi željeli sebe izdvojiti iz miljea iz kojeg su proizašli i kojem su se vratili nakon studija. Vjerojatno zbog njegove "hrvatske superiornosti", s Ivanom sam ostao iskreni prijatelj do dana današnjeg. Prije dvije godine, kroz pisanu riječ, ponovo me je "navukao" na ljepote istinskog Dubrovnika, u kojem nema "autobusa", kada je objavio svoj roman "Glava Lava", koji je prošlog ljeta imao i uspješnu transformaciju u kazališnu predstavu na Dubrovačkim ljetnim igrama.

Koliko ih doista ima?

Ipak, kako sam već spomenuo, zadnjih tjedana, mjeseci i godina (znači, u kontinuitetu) čitam po portalima i gledam na televiziji, za mene neshvatljive vijesti iz Hrvatske, poput one o zabrani ćirilice, jer je podsjećala na srpske zločine. Mene ćirilica podsjeća na azbuku na kojoj su napisani neki od najznačajnijih klasika u svjetskoj literaturi – od autora Dostojevskog i Tolstoja, do Ive Andrića i Miloša Crnjanskog. Pa, i prva stihozbirka na makedonskom jeziku je na ćirilici, "Beli Mugri" Koče Racina, štampana je i objavljena u Hrvatskoj, u Samoboru, 1939. godine. Kako azbuka u ovim i u mnogim drugim knjigama može podsjećati na zločine?

Čitam i o nogometnim navijačima, o onom dijelu kojeg nazivaju huliganima, kako redovito pozivaju na ubojstvo Srba. Još uvijek se sjećam scene iz 2014. kako nogometaš Josip Šimunić na Maksimiru kliče ustaški pozdrav

“Za dom spremni!” i kako mu masa od 30 tisuća ljudi uzvraća da je također “Za dom spremna”. Bio je zbog toga suspendiran da ne sudjeluje na Svjetskom prvenstvu u Brazilu, ali iskreno vjerujem da ne žali puno zbog toga i da nema ništa protiv ako mu se kao najveći nogometni uspjeh zapamti spomenuti moment na Maksimiru. Ne mislim da je kazna, kao popravna mjera, kod njega djelovala pozitivno. Od tada svako malo se i na Poljudu grupa navijača javno deklarira kao ustaše i to, po njima, treba razumjeti kao nešto što budi ponos, čime se Hrvati trebaju dičiti. Smrtni neprijatelji Torcida i Bad Blue Boysi sponu integracije nalaze jedino u identifikaciji s ustašama i mržnji prema Srbima.

Scene iz filma „Okupacija u 26 slika“ bile su jedna od najvećih trauma koje sam doživio u svom tada još nepunoljetnom životu. Bile su to slike užasa koje su me dugo godina pratile i uvijek bile prisutne u glavi. Nisam mogao prihvatiti da se takvo nešto doista dogodilo

Opet se pitam koja je Hrvatska prava – ona moga Ivana ili ona njihovog Šimunića!? Prođe mi dobar dio od života, ali na moju dilemu iz rane mladosti još uvijek ne mogu da nađem odgovor. Stariji sam, valjda i zreliji, pa pokušavam personalizirati, a ne generalizirati, ali mi teško ide kad vidim da cijeli stadion kliče kao jedan. To je masa ljudi, narod, a ne samo jedan konkretni nogometaš s imenom i prezimenom. Pa ako je jedan stadion, da li ih doista ima upravo toliko i nijedan više ili je problem samo u kapacitetu stadiona?

Što ako je umjesto 30 tisuća Maksimir mogao sakupiti deset puta toliko? Bi li i onda čitav stadion izvikivao “Za dom spremni!”? Ili obrnutim redom: da je to bila dvorana s deset puta manje ljudi, recimo 3 tisuće, bi li se onda tvrdilo da je to samo mala izolirana skupina i ništa više? Da li onih stotinjak huligana, koji u Borovu Selu izvikuju “Hrvatska mati, Srbe ćemo klati”, doista znači da ih je samo stotinjak, i ni čovjek više koji tako misli? Ipak, mislim da nije problem u broju. Problem je uopće imati čovjeka u hrvatskom društvu s takvim razmišljanjem u glavi, da mrzi nekog, da ga želi klati, samo zato što je druge nacije. O mržnji prema ćirilici ne bih da nastavljam, jer oni ni na latinici ne čitaju Dostojevskog, Tolstoja, Andrića, Crnjanskog...

Može li današnji ustaša biti civiliziran?

Jesu li Srbi danas doista jedini ili glavni problem za Hrvate i Hrvatsku, pa da ih neki toliko mrze? Već četvrt stoljeća ih nema, nestali su, oni kažu da su protjerani. Kako god, nisu više problem, a opet su najveći problem. I to uvijek prisutan problem, od kojeg se ne vidi što realno muči Hrvatsku. A, to je da Hrvatska demografski odumire; isključi li se Zagreb i Srbi, još malo, pa će svi Hrvati stati u jednom Beogradu. Beogradu, o kojem se govorilo da će biti krošnja šljive ispod koje će se sakupiti svi Srbi. Premda se ne može čuti na

Maksimiru i Poljudu ili u Vukovaru, druga je parola sada dominantna u “Lijepoj našoj” – dom za kojeg su spremni Hrvati više nije hrvatski, nego irski.

Koliko god zvučalo blasfemično za uši onog hrvatskog nacionaliste koji bi klao Srbe, rješenje i spas za bijelu kugu u Hrvatskoj mogu donijeti nitko drugi nego upravo Srbi. I to kao antiteza tvrdnje onog zločinca, s genocidnim namjerama, po kojem su ulice u Hrvatskoj nosile ime, a to je: najmanje jednu trećinu protjeranih Srba doseliti natrag; drugu trećinu povećati njihovim prirodnim prirastom ako se vrate i nasljednici prognanih i za još jednu trećinu doseliti pravoslavce iz ostalih ex Yu republika, koji bi željeli da žive i rade u Hrvatskoj. Civilizacijski, jezični i kulturološki to bi se najlakše uklopilo u hrvatske sredine i spasilo Hrvatsku od odumiranja. Znam da zvuči neizvodivo, ali ne zato što Hrvati to ne bi željeli, nego zato što prognani Srbi, nakon traumatičnog povijesnog iskustva života u Hrvatskoj, više na to ne bi pristali. Dosta je bilo.

Zadnjih tjedana, mjeseci i godina čitam po portalima i gledam na televiziji, za mene neshvatljive vijesti iz Hrvatske, poput one o zabrani ćirilice, jer je podsjećala na srpske zločine. Mene ćirilica podsjeća na azbuku na kojoj su napisani neki od najznačajnijih klasika u svjetskoj literaturi

Zato, vratio bih se na one koji bi svoj hrvatski dom branili mržeći ćirilicu i klanjem Srba. Pokušavam ući u glave tih ljudi, sebe staviti u takvu situaciju i naći nekakav odgovor, čak i opravdanje. Teško mi ide to racionaliziranje. Ipak, mogao bih ih razumjeti, doduše, samo pod jednim uvjetom, a to je da svatko tko uzvikne “Za dom spremni” prije toga na sekundu pomisli na onaj autobus iz filma kao memento koji se nekada, negdje u Hrvatskoj doista dogodio i da su doista tamo neki ljudi, sadistički sakaćeni i ubijani. Ako i nakon toga svi oni budu i dalje spremni reći “Za dom spremni” vjerujući da to govori o njihovom domoljublju i hrvatstvu – prihvaćam, ali za mene će značiti da se zarad takvog hrvatstva odriču svoje ljudskosti i prava na to da budu civilizirani ljudi. Jer jedno s drugim ne ide. Ovime sam i ja svoju dilemu iz mladosti o pravoj slici Hrvata razriješio.

Dodao bih još ovo: velika je šteta što prije njihovog rođenja parola njihovih roditelja nije bila “Za kondom spremni!”. Onda danas i ovaj problem ne bi postojao.

*Dr. Nenad Živanovski nezavisni je novinar iz Skopja, koji živi u Londonu. Posjeduje višegodišnje iskustvo u radu s medijima iz Makedonije, Bugarske, Hrvatske, Srbije, BiH, Norveške i Njemačke. Diplomirao je novinarstvo, magistrirao Europske studije te doktorirao opću i komparativnu lingvistiku na temu Govor mržnje u političkom diskursu u medijima.

POSljedICE PANDEMIJE KORONAVIRUSA NA SVJETSka ZBIVANJA

GODINE KOJE ĆE PROMIJENITI SVIJET

PIŠE: **Siniša Tatalović**

Ogromni financijski troškovi zbog pandemije, koji se mjere u milijardama dolara, utjecali su na veliko zaduživanje država, nestašicu roba široke potrošnje i energenata, te rast cijena i inflaciju. Ovi negativni procesi direktno ugrožavaju srednju klasu kao glavni oslonac liberalnih društava i uzrokuju siromaštvo, ekstremizam, sukobe i političku nestabilnost u sve većem broju država

Navršile su se dvije godine od pojave virusa COVID-19 u kineskom gradu Wuhanu. Virus je izazvao pandemiju do sada neviđenih razmjera i ugrozio čovječanstvo. Iako je o pandemiji COVID-19 napisano i rečeno puno toga, ona i dalje izaziva zebnju i neizvjesnost, uglavnom zbog stalnih mutacija virusa, ali i neefikasnih odgovora mnogih država na ovu opasnost. Premda imamo na raspolaganju nekoliko vakcina protiv virusa, vakcinacija se ne odvija željenim tempom. Rijetke su države koje se mogu smatrati da su vakcinacijom zaštitile svoje stanovništvo u zadovoljavajućoj mjeri. Pandemija je utjecala i utječe na sve globalne procese i događaje, posebno one ekonomskog i političkog karaktera. Javnost su oduvijek zanimali globalni procesi i događaji, bez obzira na njihov karakter, izazivaju li oni zebnju i strah, ili otvaraju nove razvojne perspektive u ekonomskom, političkom i tehnološkom pogledu. Obično su ovakvi, prijelomni periodi, vrijeme u kojem se pokušavaju pronaći određena objašnjenja za ono što nam se događa. Pokušavaju se objasniti uzroci, pojavnosti i posljedice aktualnih problema, u ovom slučaju pandemije COVID-19 koja je od životne važnosti za većinu svjetske populacije. U prošlosti su ti prijelomni periodi bili vezani uglavnom za (globalne) ratove, kao što su bili Prvi i Drugi svjetski rat, odnosno završetak Hladnog rata.

Na kraju 2021. godine mogu se uočiti određeni procesi i trendovi koji će obilježiti budući period od nekoliko godina. Mnoge naučne institucije u svijetu, ali i države u svojim razvojnim strategijama, bave se razmatranjem glavnih globalnih izazova i procesa u skoroj budućnosti, analizirajući pri tome djelovanje pojedinih država koje su važni međunarodni akteri, odnosno sagledavajući mogući intenzitet globalnih opasnosti i rizika. Ako pogledamo što je obilježilo dvije prethodne godine, onda su to prvenstveno pandemija COVID-19, američki predsjednički izbori, jačanje Kine u međunarodnim odnosima, odmicanje Rusije od Evrope i približavanje Kini, izlazak Velike Britanije iz Evropske unije i približavanje Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji s kojima razvijaju novo strateško savezništvo. Ne treba zanemariti niti jačanje vojnih potencijala mnogih država, posebno nuklearnih sila, među kojima najviše pažnje privlače Sjeverna Koreja koja usavršava svoje nuklearne potencijale i Iran koji ih pokušava razviti. U 2022. godini pandemija COVID-19 vjerojatno će i dalje privlačiti najveću pažnju i izazivati zabrinutost s obzirom da se ne može predvidjeti kada će i kako završiti. Pandemija se unatoč vakcinama, koje stoje na raspolaganju, preljeva iz jednog u drugi, treći i četvrti talas. Epidemiolozi najavljuju i nove valove. Bez obzira hoće li ih biti, ili neće, već sada se može govoriti o katastrofalnim političkim, ekonomskim, socijalnim, zdravstvenim i psihološkim posljedicama ove bolesti, koja je odnijela preko osam miliona života od preko dvjesto pedeset milijuna zaraženih. Ako se pogledaju brojke vezane za pandemiju COVID-19, može se vidjeti da je najviše štete prouzročila u Sjevernoj Americi i Evropi gdje je i najveći broj zaraženih i umrlih u odnosu na broj stanovnika. Pandemija COVID-19 generirala je ozbiljnu ekonomsku i financijsku krizu. Ogromni financijski troškovi zbog pandemije, koji se mjere u milijardama dolara, utjecali su na veliko zaduživanje država, nestašicu roba široke potrošnje i energenata, te rast cijena i inflaciju. Ovi negativni procesi direktno ugrožavaju srednju klasu kao glavnog oslonca liberalnih društava i uzrokuju siromaštvo, ekstremizam, sukobe i političku nestabilnost u sve većem broju država. Ako se u ovom kontekstu sagledaju i ekološki problemi, koji postaju sve važniji i izazivaju sve veću zabrinutost da promjena klime može imati katastrofalne posljedice za čovječanstvo, perspektive nisu najbolje. Kako je zaključeno i na nedavno održanom klimatskom sastanku svjetskih čelnika u Glasgowu, potrebno je brzo i efikasno djelovanje na smanjenju emisije štetnih plinova u atmosferu u cilju usporavanja rasta prosječne temperature na planeti.

Važno pitanje o kojem će ovisiti globalni odnosi su politike velikih sila i njihovi međusobni odnosi. U tome posebno važnu ulogu imaju Sjedinjene Američke Države. U proteklih nekoliko godina došlo je do preraspodjele ekonomske, političke i vojne moći između svjetskih sila na račun Sjedinjenih

Američkih Država, čiji je globalni utjecaj slabio u vrijeme mandata Donalda Trumpa. Njegovim odlaskom s vlasti zaustavljeni su negativni trendovi na unutrašnjem i posebno vanjskopolitičkom planu. U prvoj godini mandata predsjednik Joe Biden redefinirao je američku unutrašnju, vanjsku i sigurnosnu politiku za novo desetljeće koja ima za cilj zadržavanje Sjedinjenih Američkih Država na broju jedan u svim segmentima globalne politike. Da bi se to postiglo, smatra se da je neophodno poboljšati odnose s Evropskom unijom i NATO saveznicima, te sanirati štetu koja je nastala nakon paničnog povlačenja iz Afganistana. Iako se, iz američke perspektive, evroatlantski odnosi smatraju važnima, fokus američke politike pomiče se prema Aziji s ciljem jačanja položaja u odnosu na Kinu, koja se smatra glavnim globalnim suparnikom. Zbog toga, osmišljeno je novo partnerstvo s Velikom Britanijom kao bivšom kolonijalnom silom i Australijom kao tradicionalnim saveznicom. Ovo novo savezništvo trebalo bi zaustaviti širenje kineskog utjecaja, ne samo u Aziji, nego i na globalnom nivou. Pored vanjskopolitičkih izazova, Sjedinjene Američke Države će se usmjeriti i na sređivanje unutrašnjeg stanja. To se prvenstveno odnosi na prevladavanje unutrašnjih političkih podjela koje su doživjele kulminaciju u vrijeme predsjedničkih izbora, kada je došlo i do sukoba na ulicama nekoliko američkih gradova. Pored toga, trebat će prevladati i privredne probleme izazvane globalnom ekonomskom krizom. Izlaz se vidi u jačanju domaćih proizvodnih kapaciteta te enormnom ulaganju u obnovu infrastrukture koja je dugi niz godina bila zapuštena.

Već spomenuta Kina sigurno će nastaviti svoj ubrzani ekonomski i društveni razvoj. Koristeći krizu izazvanu pandemijom COVID-19, Kina je postala vodeća ekonomska sila svijeta, koja polazeći od toga može projicirati svoju ekonomsku, političku i vojnu moć na globalnom nivou. Za sada joj je interes projiciranje ekonomske moći u raznim dijelovima svijeta, najviše u neposrednom okruženju, Africi i Evropi. U zadnje vrijeme može se uočiti i narastanje kineskog interesa za Bliski istok i Zaljev. Posebno je važan i indikativan odnos Kine i Evropske unije, koje su pandemiju COVID-19 iskoristile za redefiniciju međusobnih odnosa, što znači da će i ubuduće ostati partneri u zaustavljanju klimatskih promjena i trgovini koja je izuzetno razvijena i gdje postoji visoki stupanj međuovisnosti. Međutim, za očekivati je da će među njima jačati započeto suparništvo, posebno na svjetskom tržištu tehnologija budućnosti gdje Kina postaje sve dominantnija. Primjena politike meke moći koju je Kina do sada koristila i dalje će biti njena dominantna politika u globalnim razmjerima. Ipak, kada se radi o njenom neposrednom okruženju, situacija je bitno drugačija. Za širenje svog utjecaja u Aziji, Kina razvija i moćne oružane snage koje trebaju štiti ne samo vlastiti teritorijalni integritet, nego omogućiti i ostvarivanje interesa izvan nacionalnih granica. To se prvenstveno odnosi na Tajvan i neke otoke u Južnom kineskom moru, odnosno granične sporove s Indijom sa kojom je nedavno imala i kraći oružani sukob na zajedničkoj granici. U svrhu jačanja svoje vojne moći, gdje još značajno zaostaje za Sjedinjenim Američkim Državama, Kina intenzivno razvija i svoje svemirske snage.

U idućem periodu, posebno će biti zanimljiva i ruska politika koja se suočava sa brojnim izazovima na unutrašnjem i međunarodnom planu. Najveći izazov su odnosi s Evropskom unijom i NATO savezom zbog politike prema Ukrajini. Iako kriza u Ukrajini traje već sedam godine, ne nazire joj se kraj. Šta više, situacija se komplicira zbog zastoja u pregovorima između Kijeva i Moskve i najava mogućih novih sukoba. Na to ukazuju i informacije o gomi-

lanju NATO snaga u Poljskoj i baltičkim državama te ruskih snaga na granici s Ukrajinom. Jesu li to potezi koji trebaju testirati spremnost druge strane da odgovori na eventualno vojno djelovanje u Ukrajini, ostaje da se vidi. Za pretpostaviti je da neće doći do sukoba, jer bi on imao ozbiljne posljedice, ne samo za sukobljene strane, nego i za globalnu zajednicu. Pored toga, Evropska unija je još uvijek ovisna o ruskom plinu, dok je Rusiji to značajan izvor prihoda u idućih nekoliko godina, dok se ne izgrade plinovodi prema Kini. Kao što Evropska unija želi diverzificirati dobavne pravce plina, tako i Rusija želi prodavati plin i na velikom kineskom tržištu. Na drugoj strani, Rusija s Kinom želi razvijati i strateško partnerstvo u čijem centru treba biti ekonomska, energetska i vojna saradnja.

Koristeći krizu izazvanu pandemijom COVID-19, Kina je postala vodeća ekonomska sila svijeta, koja polazeći od toga može projicirati svoju ekonomsku, političku i vojnu moć na globalnom nivou

Zbog sve lošijih odnosa s Ruskom Federacijom, Evropska unija ima sve veći interes za poboljšanjem odnosa sa Sjedinjenim Američkim Državama. Na taj način se pokušava ojačati i unutrašnja kohezija te zadržati globalni utjecaj. Već su višegodišnja migracijska kriza i pandemija COVID-19 pokazale svu ranjivost Evropske unije. Prethodnih godina, u Evropskoj uniji su pokrenuti brojni negativni i destabilizirajući procesi koji se ogledaju u izgradnji zidova na granicama između pojedinih članica, nepostojanju usklađenih politika prema migracijama i pandemiji COVID-19, zastoju u politici proširenja na nove članice. Povećavaju se i razlike u pogledima na demokratske standarde između starih i novih članica. Evropska unija sve više gubi utjecaj u Africi i na Bliskom istoku, gdje tradicionalno ima interese. To se posebno vidi na Bliskom istoku gdje se nije moglo ozbiljnije posredovati u nedavnom izraelsko-palestinskom sukobu, odnosno u kontroli iranskog nuklearnog programa. Poseban problem je politika prema Turskoj, koja drži ključeve novog migrantskog vala prema Evropi. Turska svojom regionalnom politikom nastoji što više istisnuti Evropsku uniju iz prostora bivšeg Osmanskog carstva, kojeg smatra prostorom od svog vitalnog interesa.

Na kraju, može se zaključiti da će dosadašnje sigurnosne prijetnje, kao što su terorizam, organizirani kriminal, hibridne i kibernetičke prijetnje, proliferacija oružja za masovno uništavanje i dalje utjecati različitim intenzitetom na sigurnost država i međunarodne zajednice. Ipak, na globalne odnose sigurnost i stabilnost, presudno će utjecati države, svojim činjenjem, ili ne činjenjem, odnosno međusobnim savezništvima i suparništva. Vjerojatno ulazimo u novi period razvoja čovječanstva, različit od ovoga dosadašnjeg, u kojem će Svijet biti bitno drugačiji. Hoće li biti bolji ili lošiji, to ćemo tek vidjeti.

МЕЊАЈУБИ ИМЕНА УЛИЦА БЕОГРАДСКЕ ВЛАСТИ ЖЕЛЕ РАСКИНУТИ ВЕЗЕ С ЈУГОСЛАВИЈОМ

УЛИЦЕ КОЈЕ ЖИВОТ ЗНАЧЕ

пише: Александар Поповић

Пуно је градова, пуно локација, који су, осим што су хрватски, или прецизније, преовлађујуће хрватски, такође и српски. Задар је такав. Десничин и Комазецов. И Шибеник. Матавуљев, Арсенов и Милутинов, Петрановићев. Не смеју улице које носе њихова имена да буду избрисане. Не смеју, да би у Београду сведочиле и о српском карактеру тих градова

Путникова улица. Била је, до последњих ратова, главна, а поштено говорећи и једина озбиљна улица у малом селу у централној Славонији, у побрђима иза Ђакова. За сваког је неупућеног пролазника улица била названа по неком имагинарном путнику који се у њој затекао. Знали су они који су име улице дали, да је истина другачија. И да је име добила не по коме било, већ по једном човеку. Путнику. Радомиру. Или Мојсију. По коме год, смисао је назива улице био да њен назив обележи, више него што је ма ко са стране знао, славонско село. И Србе који су у њему живели. Њих углавном више нема. И улица, а улице су овде важне, али се више тако не зове. Данас улица носи име браће Радића.

Чему, у крајњој линији, служе, осим чисто бирократских разлога, називи улица? Да обележе, да одају признање, да подсети, да искажу значај појма или човека по коме је улица добила име за заједницу у којој је. Улице су имена добијале по настанку, по урбанизацији и организацији града, приликом историјских промена и ломова. Мењале су улице имена и у Београду, и у другим местима, у и ван Србије. Нису Балкан и Источна Европа једини у којима се то догађа. Преиспитивања у САД, и не само тамо, након немира изазваних убиством Џорџа Флојда јесу један, не и јединствени пример.

Београдске власти показују жељу да, у називима улица, раскину сваку везу са Југославијом и њеним наслеђем. Разумем разлог за ту жељу, разумем и њен смисао, али сам уверен, а имам на уверења надам се право, да то чине на начин који је погрешан. Југославија, Краљевство СХС, Краљевина СХС или ма како се звала држава на просторима од Караванки до Ђевђелије, од Драве до Јадранског мора је, осим Краљевине Србије, укључивала у себе и просторства, људе, успомене, материјално наслеђе које јесте било и јесте српско. Или и српско. Та просторства нису данас део Републике Србије, нису ни део Републике Српске, али наслеђе и успомене постоје. А постоје, остали су тамо врло често, и људи. Људи које, у често свакодневном вртлогу напада на њих и већинског гласног или тихог порицања онога што јесу, треба охрабрили да буду оно што су били њихови преци. И што они јесу, и онда када се не усуђују, осим између четири зида, да то признају.

Имена су улица, дакле, нешто више од простог гуглмаповског податка. Ако је потребно мењати их, и сада пишем и писаћу само о улицама чија су имена на један или други начин везана за Хрватску, мада се све може применити и на ма који други део бивше државе, мислим да је, и то је кључна порука, једино мудро мењати их у складу са неколико важних правила.

Пуно је градова, пуно локација, који су, осим што су хрватски, или прецизније, преовлађујуће хрватски, такође и српски. Задар је такав. Десничин и Комазецов. И Шибеник. Матавуљев, Арсенов и Милутинов, Петрановићев. Не смеју улице које носе њихова имена (она која је овековечила Задар то већ јесте) да буду избрисане. Не смеју, да би у Београду сведочиле и о српском карактеру тих градова. Сведочиле онима који у тим улицама живе, онима који тим улицама пролазе, и, најважније, деци која ће те табле угледати и запитати се каква су то места била и због чега заслужују да се улице у Београду по њима именују. Нема ту, нити сме бити, никаквог реципроцитета.

Постоје и она места о чијем је српском карактеру немогуће говорити, и којима треба променити име. Донесена је одлука о промени имена Имотске улице. Не видим заиста разлог због чега Имотски, али и

толики други и људи и топоними, требају да у Београду има своју улицу. Ако се и када се мења ово име, можда је решење било да се назове по некоме од важних топонима који су српски, и који су у близини Имотског, на пример по Главини Доњој у којој Срби живе и данас и у којој још увек блиста православни храм. Ако одлука већ постоји, а у јавности је најављена, или ако се донесе одлука да ни Бјеловар улицу у Београду не треба да има, зар ту улицу не треба преименовати у Гудовачку, по селу поред Бјеловара у коме је почињен први масакр над Србима у НДХ? Ако Вараждину нема места на списку београдских улица, можда баш ту улицу, а не ону у Бусијама, треба именовати по Огњеславу Утјешеновићу Острожинском, Србину, књижевнику, великом жупану захваљујући коме у центру Вараждина, код пијаце, постоји православна црква.

Примера је много.

Београдске власти показују жељу да, у називима улица, раскину сваку везу са Југославијом и њеним наслеђем. Разумем разлог за ту жељу, али сам уверен да то чине на начин који је погрешан

У крајњој линији у очувању сећања на некадашње или подсећању на садашње присуство српског народа, и његове трагове и допринос на територијама ван Србији и Српске, бројеви нису битни. Срби у свом престоном граду кроз име улице чувају сећање на Сентандреју, у њој је Срба данас двоцифрен број, а још увек седам торњева црква које су као православне изграђене, боду небо поред Дунава. Чува се спомен, и у имену улице, и у називу викарног владичанстава Српске православне цркве, на Марчу, православни манастир који су сами Срби, сељаци, у време када су унијати покушали да га отму, запалили. Коначно, градска власт не покушава да промени име Скадарске улице. Скадар је у Албанији. У њему је, могуће, мање Срба него у Задру. У њему не постоји Београдска улица. Као и некадашња Задарска улица, у старом је језгру

РАНИЈИ НАЗИВ УЛИЦА	
ДВА ЈЕЛЕНА	1872-1896
ДЕЧАНСКА	1896-1949
КАРДЕЉЕВА	1949-1953
ДЕЧАНСКА	1953-1957
МОШЕ ПИЈАДЕ	1957-1997
ДЕЧАНСКА	1997-

града. А Скадар је и српски град, као и Задар, као што ни један ни други нису само српски. Због чега је промењено једно име, а друго није?

Како ми злонамерни тумачи овог текста не би пребацивали оно што нисам ни помислио, ни написао, уверен сам да Добрица Ћосић, чије име данас овековечује некадашња Задарска улица и Љубан Једнак, глински мученик, чије ће име на таблама заменити Имотски, заслужују улице. То није ни најмање спорно. Спорно је то што гасећи имена улица која су везана за топониме који су и српски у Хрватској, не замењујући њих, ако се већ мењају, онима који имају везе са Србима у Хрватској, њима шаље порука да су неважни. Заборављени. Избрисани са бројног стања. Попис у Хрватској је у току. Какву поруку шаље Србима град Београд брисањем и најавом брисања имена улица места која су и српска? Шта да мисле и како да се изјасне Срби у Задру, Загребу, Шибенику, Бјеловару...када и како их ништи највећи српски град?

Треба одлазити ментално од југословенске несреће, треба мењати и имена улица, али не тако што ће нестајати српски карактер крајева који су данас у Хрватској, Северној Македонији, Федерацији БиХ, Белој Крајини. Постоје и тамо и овде људи чији савет треба затражити, мишљење послушати и опрезно послу замена имена улица који је често иреверзибилан приступити. Брише трагове постојања Срба у Хрватској често хрватска држава. Нестајали су и нестају споменици, нису обнављани после 1945. или последњег рата. Ћирилица не може да добије пуно право живота које јој закони гарантују. То нам раде други, и ми се оправдано љутимо. А када то радимо сами, када то ради београдска градска власт, ни од кога натерана, ко нам је онда крив?

(Пренесено из београдске "Политике")

PROMJENA IMENA ULICA U KARLOVCU POČETKOM DEVEDESETIH

“NEPODOBNE” ULICE

PIŠE: Milan Čimeša

Mnogi Karlovčani rođeni u drugoj polovici 20. vijeka, iza 1950. godine i danas se služe imenima ulica u kojima su odrasli i naprosto ih ne mogu ili ne žele zaboraviti i zamijeniti imenima “novih heroja”, kao na primjer onima nazvanim po pravosnažno osuđenim ratnim zločincima, njihovim ogromnim muralima, imenima mostova...

Možda nesvjesno, ne znajući i ne pretpostavljajući što bi se sve u narednih godinu-dvije moglo dogoditi, a možda i iz bojazni, straha, slutnje, lošeg povijesnog iskustva ali i iz dobrih namjera, Karlovčanin Mile Mrkalj, inače rođeni Sjeničarac, napisao je – vidjelo se ubrzo – 1989. godine, povodom obilježavanja 410. rođendana grada Karlovca (13. juli 1579.) kapitalno djelo pod naslovom “Ličnosti u imenima ulica i trgova Karlovca”. Izdavač te knjige na 240 stranica je ondašnja Skupština općine Karlovac povodom spomenutog 410. rođendana grada. Knjiga govori o ulicama i trgovima koji su nosili imena po poznatim ljudima iz svijeta, Evrope, SFRJ, SR Hrvatske bilo da su Hrvati, Srbi ili neke treće nacionalne pripadnosti, a da su na bilo koji pozitivan način ostavili značajnog traga, posebno na širem karlovačkom, hrvatskom i ostalim prostorima.

Karlovac je i prije 32 godine imao mnogo više ulica od 114 koje je Mrkalj obradio, a danas ih ima još i više, ali se autor fokusirao samo na imena ulica po poznatim ličnostima, pa tako se u knjizi ne govori o Splitskoj, Bakarskoj i ostalim ulicama na Drezniku. Mrkalj je tako naveo, dakle, ukupno 114 imena ulica i trgova u Karlovcu nazvanih po poznatim i opće priznato pozitivnim ljudima u povijesti. Svaka od spomenutih je ilustrirana fenomenalnim crtežima u olovci ili tušu pokojnog amatera (da li baš?) Danila Milovanovića, za kojeg je pokojni akademski slikar Đorđe Petrović davno prije rekao da je kolosalni crtač i da mu nema premca od svih dobrih i brojnih crtača u SFRJ. Milovanovića je krasilo fotografsko pamćenje (kao svojevremeno Japance, nakon Drugog svjetskog rata kada su “presnimavali” tuđe proizvode pa ih onda poboljšavali i kao svoje izvozili širom svijeta) kojem je bilo dovoljno običi kuću-objekat u nekoliko minuta i sutradan je nacrtati kao da ju je crtao na licu mjesta više sati ili prema fotografiji. Milovanović (1925.) je rođen u Prilepu, školovao se u Nišu, u NOB-u je sudjelovao od 1944. kao borac 45. divizije. Završio je vojnu akademiju i

počeo raditi u karlovačkom Inženjerskom školskom centru kao nastavnik. Napisao je više udžbenika koje je sam ilustrirao. Po njegovim projektima je sagrađeno više mostova, lokalnih vodovoda i puteva te 1989. godine i spomen-obilježje NOB-u kod Jamničke Kiselice kao i nekoliko aerodroma na terenu. Mrkalj (1929., Sjeničak) završio je Višu pedagošku školu, sociologiju i hrvatsko-srpski jezik, bio je nastavnik u Sjeničaku i Vrginmostu te društveno-politički radnik, predsjednik Skupštine općine, sekretar Općinskog komiteta SKH, zastupnik u Saboru SRH, radio je u karlovačkom Historijskom arhivu, bio direktor Osnovnog obrazovanja Karlovac i predsjednik Međuopćinske konferencije SKH Karlovac (današnji pandan Županijskom HDZ-u). Objavio je knjige “Sjeničak – kronika kordunaškog sela” i “Školstvo i prosvjeta na Kordunu”.

I onda, zahvaljujući zapadu koji gasi “socijalistički mrak” i uz pomoć dijela domaćih ljudi “pali svjetlo”, dolazi nam “demo(n)kracija”, nacionalisti dolaze na vlast i najprije ukidaju imena njima – tada novoj vlasti – nepodobnih imena ulica i trgova. U cijeloj novoj Hrvatskoj, pa tako ni Karlovac nije bio izuzet iz toga. Mnogi Karlovčani rođeni u drugoj polovici 20. vijeka, iza 1950. godine i danas se služe imenima ulica u kojima su rođeni i u kojima su odrasli koja naprosto ne mogu ili ne žele zaboraviti i zamijeniti ih imenima “novih heroja”; kao na primjer onima nazvanim po pravosnažno osuđenim ratnim zločincima, njihovim ogromnim muralima, imenima mostova, po jedinicama koje su ili čiji su pripadnici učinili ratni zločin, po imenima ustaških velikana i ideologa....

Nije čudno i to se moglo očekivati na temelju sveopćeg hrvatskog pokreta, naravno, da su promijenjena imena ulica i trgova nazvanih po srpskim velikanima bilo kojeg značenja kao i imenima ljudi, antifasista i boraca protiv nacizma, fašizma i ustaštva, bez obzira na nacionalnost.

“Zašto se ulicama daju imena ljudi? Svaka ulica ima svoj početak i kraj, svaka ulica je NEŠTO. Poštovanje prema ulici u kojoj živimo i poštovanje prema ljudima koji su nekada u njima živjeli, stvarali, prvobitno je determiniralo imena ulica, sa povijesnim mijenama, mijenjala su se i imena ulica i trgova... Mnoge svoje ulice Karlovac je nazvao i geografskim i slobodarskim imenima kao Kragujevačka, Šarplainska, Riječka, Ljubljanska, JNA, Perivoj slobode...”, napisala je u predgovoru ove knjige Vjera Latković, nekadašnja predsjednica karlovačke i regionalne omladinske organizacije, poželjevši da i 90 godina nakon toga, 2079. godine, na 500. rođendan Karlovca, međusobno se čuvaju i ulice i velikani. Tek dvije-tri godine iza njene želje, ovo se nije ostvarilo i sve “nepodobne” ulice i trgovi su promijenili imena odnosno promijenjena su im imena zahtjevom i naredbom nove HDZ-ove vlasti; na “sreću” svih svojih stanovnika koji su opet morali platiti zamjenu svojih ličnih dokumenata...

No, o tom - potom, evo šta kaže statistika: dakle, od 114 ulica i trgova sa imenima poznatih srpskih, hrvatskih, svjetskih, evropskih, domaćih i ostalih ličnosti u Karlovcu, mnoga imena su promijenjena. Ipak, ostaje mogućnost da smo se u nekom slučaju – primjeru nenamjerno zabunili i krivo detektirali izmjenu imena.

U Karlovcu je do demo(n)kracije, kako rekosmo, postojalo 114 ulica nazvanih

po poznatim i zaslužnim ličnostima: Adžijin trg, Adžijina ulica, Armandova ulica, Banjavčičeva, Bijedićeva, Bogovićeva, Boškovićeva, Bubnjeva, Bulićeva, Cesarčeva, Čavićeva, Čuićeva, Dukićeva I, Dukićeva II, Daničićeva, Demonjina, ulica Nade Dimić, naselje Nade Dimić, Domagojeva, Domjanićeva, Drakulićeva, Draškovićeva, Erdeljeva, Filipčeva, Frankopanska, Gajeva, Gojakova, Goranova, Grčićeva, Gupčeva ulica, Gupčev trg, Gundulićeva, Holjevčev prilaz, Jagićeva, Janjaninova, ulica Dragojle Jarnević, Kačićeva, Karadžićeva, Karasova, Keršovanijeva, Klaićeva, Klobučareva, Kljajićeva, Končareva, Kovačićeva, Kranjčevićeva, Kraševa, Križanićeva, Kukićeva, Kukuljevićeva, Kumičićeva, Kurelčeva, Kvaternikova, Laginjina, Lenjinova, Lopašićeva, Lukšićeva, Majderova, Marinkovićeva, Masarykova, Matoševa, Mažuranićeva obala, Mažuranićeva ulica, Medovićeva, Mejašićeva, Mendikovićeva, Mihanovićeva, Milašinčićeva, Miškinova, Mrkaljeva, Mušnjakova, Nazorova, Nemčićeva, Nušićeva, Obala Račkoga, Obala Trnskoga, Petrovićeva, Pijadina, Preradovićeva, Prešernova, Pricina, Radićeva, Raškajina, Reinerova, Ribarova, Seljanova I, Seljanova II, Simićeva, Smičiklasova, Stanisavljevićevo šetalište, Strossmayerov trg, Supilova, Šebetićeva, Šenoina, Šestićeva, Šimunićeva, Šulekova, Teslina, Titov trg, Tkalčeva, Tomićeva, Trg braće Josipa i Mije Benića, Trg Marksa i Engelsa, Turzina, Tuškanova, Ulica braće Gojak, Ulica (aleja) Gorkoga, Ulica Lisinskoga, Ulica Ninskog, Vlahovićeva, Vrazova, Vrbanićev perivoj, Zajčeva, Zrinski trg, Župančićeva.

Prije nekoliko godina, poznato je zašto, vodstvo Zagreba ukida Trg maršala Tita i tada se širom Hrvatske događa domino efekt i Tito gubi sva imena ulica i trgova. To se dogodilo i u Karlovcu pa se ukida Titov trg kod Kauflanda i imenuje po hrvatskim braniteljima

Sve te ulice nalazile su se u tadašnjim karlovačkim centralnim i gradskim mjesnim zajednicama Zvijezda, Braća Ribar, Švarča, Novi centar, Banija, Dubovac, Gaza, Moša Pijade, Korana, Donja Švarča-Luščić, Mostanje i Turanj. Dakle, u 12 ondašnjih karlovačkih mjesnih zajednica bilo je imenovanih 114 ulica i trgova poznatim imenima. Mnoge od njih su, nažalost, početkom devedesetih promijenili imena zahvaljujući tada novoj HDZ-ovoj vlasti i nazvani su po "istaknutim" i istaknutim hrvatskim velikanima, u nekim slučajevima i "sumnjive" provenijencije, domobranima. Sjetimo se samo, na sreću, ne u Karlovcu, ali širom Hrvatske da, ulice novoimenovane po Mili Budaku, ustaškom ministru i ideologu.

No, i Karlovac je imao svojih bisera, komičnih ili bolje rečeno tragikomičnih! U nekadašnjoj mjesnoj zajednici, sadašnjoj gradskoj četvrti Rakovac, gdje se nalazi gimnazija koju je i Nikola Tesla pohađao, početkom devedesetih mijenja se ime ulice Žarka Čuića u ime ulice Lukijana Mušickog. Stanovnici tada mijenjaju lične dokumente, dok mjesec-dva iza toga netko nije rekao gradskim vijećnicima da su imenovali ulicu po "neprijatelju", srpsko-pravoslavnom vladici Mušickim, pa Gradsko vijeće Karlovca pod hitno opet mijenja ime te ulice, u ulicu Izidora Kršnjavog, opet slijedi mijenjanje ličnih dokumenata....

Dakle, od 114 karlovačkih imena ulica nazvanih po imenima poznatih ljudi, početkom devedesetih promijenjena su imena 42 odnosno 43 ulice, a do danas imena još kojih desetak ulica i trgova. Karlovački tjednik tako u broju od 28. marta 1991. godine donosi prvi spisak promijenjenih imena ulica sa starim i novim imenima.

Tako Ulica Maksima Gorkog postaje Marmontova aleja, ulica Ognjena Price po-

staje dr. Ante Starčevića, Ulica 6. maja (inače 6. maja 1945. Karlovac je oslobođen) postaje Jurja Haulika, Ulica Moše Pijade postaje Senjska, Ulica Rade Janjanina postaje Kovačićevo brdo, Ulica Ive Lole Ribara postaje Banija, Trg Marxa i Engelsa postaje Trg kralja Petra Svačića, Ulica VIII divizije postaje Ivana Meštrovića, Ulica Džemala Bijedića postaje Miroslava Krleže, Ulica Veljka Vlahovića postaje Tina Ujevića, Ulica Viktora Bubnja postaje Marina Držića, Naselje Nade Dimić postaje Naselje Marka Marulića, Ulica Rade Končara postaje Ljudevita Jonkea, Lenjinova ulica postaje Matice Hrvatske, Kukićeva ulica postaje Stjepana Mihalića, Klobučareva ulica postaje Đure Bencetića, Ulica Žarka Čuića postaje Lukijana Mušickog, a koji mjesec dana iza Izidora Kršnjavog, Ulica Dragutina Drakulića postaje Matije Gombona (po čijim je nacrtima izgrađena karlovačka jezgra), Ulica Janka Mendikovića postaje Matije Jure Šporera, Marinkovićeva ulica postaje Kralja Tomislava, Ulica Mile Mraovića Simića postaje Maksimilijana Vrhovca, Ulica Božidara Adžije postaje Primoža Trubara, Ulica Petra Erdeljca postaje Kralja Petra Krešimira IV, Perivoj slobode postaje Šetalište dr. Franje Tuđmana, Šarplaninska ulica postaje Velebitska, Mihovilićeva ulica postaje Ambroza Vranicanija, Ulica 4. jula postaje Bašćinska cesta, Mejašićeva ulica postaje Josipa Šipuša, Ulica Marijana Čavića postaje Rudolfa Štrohala, Margareta postaje Sveta Margareta, Ulica Dragutina Armande postaje Gustava Krkleca, Ulica Nikole Demonje postaje Dragutina Laškarina, Grahovo selo postaje Ulica dr. Ivana Grahe, Ulica Miloša Kljajića postaje Ive Senjanina, Titogradska ulica postaje dr. Andrije Štampara, Kragujevačka ulica postaje Andrije Hebranga, Beogradska ulica postaje Kneza Branimira, Ulica Otokara Keršovanija postaje Alfreda Krupe, Trg braće Mije i Jože Benića postaje Trg Milana Šuflaja, Ulica Vuka Karadžića postaje Bartola Kašića, Korana postaje Put Davorina Trstenjaka, Kod željezničke stanice Mrzlo Polje postaje Mrežnička obala.

Zanimljiva je sudbina nekadašnjeg glavnog i centralnog karlovačkog Trga Josipa Broza Tita. Nakon ovih spomenutih izmjena imena ulica i Titov trg mijenja ime u Trg bana Josipa Jelačića. Tito dobiva novo mjesto, trg u Novom centru kod zgrade suda i Kauflanda, na tržnici. No, kojih desetak godina iza toga ispred zgrade suda postavlja se spomenik karlovačkim dragovoljcima i trg J.B. Tita se dijeli na dva trga, kod suda dobiva ime Trg hrvatskih branitelja, a onaj kod Kauflanda i tržnice zadržava Titovo ime. Ali ne zadugo. Prije nekoliko godina, poznato je zašto, vodstvo Zagreba ukida Trg maršala Tita i tada se širom Hrvatske događa domino efekat i Tito gubi sva imena ulica i trgova. To se dogodilo i u Karlovcu pa se ukida Titov trg kod Kauflanda i gradske tržnice te i taj dio nekadašnjeg zajedničkog trga sada dobiva ime po hrvatskim braniteljima.

Zanimljiva je i povijest imena karlovačkih mostova. Uglavnom su se zvali po rijekama, Koranski most, Drveni most, most na Korani na Turnju, most na Mrežnici u Mostanju, Željeznički most na Kupi, Banijanski most, most na Brznoj cesti, dva na Kupi također. Najuzvodniji kupački most odmah je dobio ime Most grada Alesandrije, talijanskog grada pobratima Karlovcu, i to zato što su Talijani tokom rata na razne i mnoge načine humanitarno pomagali Karlovcu pa je taj najnoviji most u ime zahvale nazvan po gradu Alesandrija. No, nakon oslikavanja murala pravosnažno osuđenog ratnog zločinca Mihajla Hrastova na zidu podvožnjaka koji ispod brze gradske ceste spaja gradske četvrti Rakovac i Grabrik obližnji Koranski most dobiva ime po Jedinici specijalne policije Grom, čiji je Hrastov bio pripadnik, uz opravdanu sumnju da on nije jedini pucao po zarobljenim i razoružanim pripadnicima Teritorijalne odbrane Krnjaka, kada ih je trinaestero ubijeno i četvero teško ranjeno. Prije toga, most u naselju Mostanje preko Mrežnice dobio je ime po 129. brigadi Hrvatske vojske, a obližnji susjedni most preko Korane na Turnju dobio je ime po 110-toj karlovačkoj brigadi Hrvatske vojske. S obzirom da je ostalo još nekoliko neimenovanih mostova, a kako je sada krenulo, ne bi se trebalo iznenaditi ako dragovoljci istrče i s još ponekim mudrim i pametnim prijedlogom za davanje imena bezimenim karlovačkim mostovima. Na primjer po Tomislavu Merčepu, Mirku Norcu, Praljku, Mostarskoj šestorci, Mili Budaku...

SVE ŠTO TREBA ZNATI O REVIZIONIZMU

POVIJESNI
REVIZIONIZAM

PIŠE: Rastko Močnik

Povijesni revizionizam je ideologija pomoću koje se održava i obnavlja vladavina političkih i ideoloških birokracija u državama koje gube nekadašnji središnji položaj u svjetskom kapitalističkom sistemu, budući da se središte seli u istočnu Aziju. Društveni konflikti se zaoštavaju, vladajuće skupine održavaju vladavinu sa sve više prisilnim mjerama i sa sve više institucionalno reguliranim ideološkim praksama

O povijesnom revizionizmu je uz postojeću opsežnu literaturu teško reći nešto novo. Možemo se zapitati zašto se revizionizam uz sve učene rasprave i dalje održava i obnavlja? U odgovoru će nam možda pomoći ako najprije odredimo što je uopće povijesni revizionizam. Gdje počinje?

Stupnjevi revizionizma

Počinje li revizionizam kada nam govore da socijalizam nije bio demo-

kratski, u suprotnosti sa suvremenosti kada valjda prakticiramo demokraciju? Sudovi takve vrste mistificiraju sadašnju vladavinu stranačke birokracije i posredno revidiraju socijalizam, koji proglašavaju – vladavinom stranačke birokracije. Nedostatak socijalizma bio bi da tada nije bilo dovoljno stranača, da su se sve naguravale u samo jednoj. Banaliziram da bih pokazao kako si onemogućavamo da analiziramo specifičnost političkih procesa, praksa i oblika dominacije u povijesnim socijalizmima, ako si službeno samopredstavljajući sadašnjeg stanja uzmemo za mjerilo i ako vrijednosni sud poravnava povijesnu analizu.

„U državama u kojima je na vlasti samo jedna totalitarna stranka“, pisao je Gramsci o talijanskom fašizmu, se „politička pitanja oblače u kulturne oblike i kao takva postaju nerješiva.“¹ Kulturalizacija politike svojstvena je našoj suvremenosti, kada doduše imamo puno stranaka, ali samo jednu politiku – neoliberalizam. U jugoslavenskoj socijalističkoj prošlosti bila je kulturalizacija politike barem do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća samo rubna pojava.² Politička pitanja su u Jugoslaviji preodijevali u kulturne oblike samo kratko vrijeme, možda u kasnim pedesetim godinama, nakon što je Krleža, kako priča legenda, razglasio slobodu u kulturi i umjetnosti.³ Kasnije su se politička pitanja u Jugoslaviji postavljala i obrađivala baš u političkim oblicima: od velikog rudarskog štrajka u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju godine 1958. i studentskog pokreta u godinama 1963. – 1973.⁴, Sukoba sa nacionalizmom u godinama 1970. – 1971., od naprednih društvenih nauka, posebno u vremenu kada je izlazio časopis Praxis (1964. – 1974.),⁵ svejugoslavenskog otpora protiv čistki profesora na Beogradskom univerzitetu godine 1975.⁶ – do sukoba oko reforme školstva na početku osamdesetih godina, jugoslavenske mobilizacije pri beogradskom procesu protiv organizatora Slobodnog univerziteta u godinama 1984. – 1985. Osamdesetih godina sudarale su se proturječne prakse – politizacija kulture na lijevoj strani i kulturalizacija politike na desnoj. Samoorganizirane omladinske mase su „odozdo“ stvorile politiziranu narodnu kulturu, nacionalne birokracije ideoloških aparata („kulturnjaci“) su pak kulturalizirale, tj. fašizirale politiku i počele razbijati socijalističku federaciju.

Tvrđnje kako jugoslavenski socijalizam nije bio demokratski, manipuliraju sa specifičnim parlamentarno-stranačkim pojmom demokracije i na svoj način su revizionističke.⁷ Pa ipak svejedno ne vrijede kao revizionističke, ponavljaju ih od političkih institucija, masovnih medija i školskih aparata, do stručne javnosti i znanstvenih ustanova.

Mjeru za revizionizam moramo dakle postaviti uže. Možda revizionizam počinje kada proglašavaju pozitivna stajališta spram socijalizma i dobre

1 Antonio Gramsci, Izbrana dela, ur. Anton Žun, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1974., str. 146-147. Quaderno 17 (IV), § (37).

2 Vidi Boris Buden, „Politička logika kulturalizacije“; i „O društvu koje je zamijenilo politiku sa kulturom“, oboje u: Kaptolski kolodvor; politički eseji, Centar za savremenu umetnost; Beograd, 2002.

3 Referat Miroslava Krleže na trećem kongresu Saveza književnika Jugoslavije oktobra 1952. u Ljubljani „O slobodi kulture“ u općoj kulturnoj svijesti vrijedi za kraj partijskog nadzora nad kulturom i umjetnošću u Jugoslaviji. Iako su barem deklarativnu autonomiju kulture i umjetnosti, njenu neovisnost od dnevne politike potvrdili već nekoliko godina prije toga. Decembra godine 1949. je Edvard Kardelj (tada ministar vanjskih poslova u jugoslavenskoj vladi) pri izboru za počasnog člana predavao u Slovenskoj akademiji znanosti i umjetnosti te osudio ždanovstvo i doktrinu socijalističkog realizma; krajem decembra iste godine je plenum CK KPJ prihvatio stajalište o umjetnosti i idejnoj autonomiji kulturnog stvaranja. Na proljeće godine 1950. je drugo savjetovanje jugoslavenskih mladih pisaca u Ljubljani osudilo ždanovstvo i „stare šablone“. Vidi Rade Pantić, „Od kulture u „socijalizmu“ ka socijalističkoj kulturi“, u Vida Knežević, Marko Miletić (ur.), Gradove smo vam podigli. O

protivječnostima jugoslavenskog socijalizma, CZKD, Beograd, 2018; isti, „Od kulture v „socializmu“ k socijalističnoj kulturi“, u: Umetnost skozi teoriju, Založba /cf*, Ljubljana 2019.

4 Za rano datiranje početaka studentskog pokreta u Jugoslavi, vidi Dušan Voglar „Studentsko gibanje“ 1963/64“, u: Darko Štrajn et. al. 1968; Čas upora, upanja in domišljije, Znanstvena založba FF UL, Ljubljana, 2020.; i Reddens „1968 i Jugoslavija“, u: isto.

5 Vidi Dragomir Olujić, Krunoslav Stojaković (ur.), Praxis, Društvena kritika i humanistički socijalizam, Rosa Luxemburg Stiftung, Beograd, 2012.; Božidar Jakšić, Mišljenje kao diverzija, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

6 Vidi Nebojša Popov, Contra fatum: slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu (1968-1988), Scientia Yugoslavica – Asocijacija naučnih unija Jugoslavije, Beograd, 1988.

7 Specifičan oblik jugoslavenske socijalističke demokracije bilo je npr. društveno upravljanje javnim uslugama (zdravstvom, školstvom, kulturom, mirovinskim sistemom, socijalom), koje je onemogućavalo kako birokratsku etatizaciju, tako i tržišnu komercijalizaciju tih djelatnosti, a omogućavalo je da su odlučivali oni koji su se u ta područja razumjeli i kojih su se odluke ticale, tj. izvođači i korisnici.

uspomene na njega za „jugo-nostalgiju“? Taj navodni „koncept“ upozorava kako oštro je kolonizatorski pohod globalnih vladajućih ideoloških aparata podjarmio duh ovdašnjih istraživača i istraživača, budući su ga uvozili iz žurnalizma i studija tranzicije. Proizlazi iz orijentalističke predrasude da je socijalizam bio nešto tako strašno da ga se normalan čovjek ne može sjećati kao dobrog, a kamoli da bi o njemu gajio opće pozitivno mnijenje.⁸ Ugodna sjećanja i pozitivne nastojenosti mogu biti u toj nastojenosti samo nekakva kolektivna ludost, nesposobnost istočnjaka da žive u slobodi, šok pri demokraciji – kratko, regresivna nostalgija. U stvarnosti ima poteškoće sa sjećanjem službena znanost, jer zaboravlja da su socijalističku birokraciju srušili upravo ti njeni nostalgijari. Ali tezu o nostalgiji producira akademska industrija, reproduciraju ju novinarska mudrost i školska učenost. Za epistemološku dijagnostiku ovlaštene ustanove u njoj ne vide revizionizma.

Ili se revizionizam začinje teleološkim konstrukcijama koje, uzmimo u Sloveniji, od „borbe za sjevernu granicu“ vuku linearni kontinuitet preko narodnooslobodilačke borbe do osamostaljenja – a brišu socijalističku revoluciju?⁹

Ili revizionizam počinje tvrdnjama koje izjednačuju fašizam, nacizam i „komunizam“, jer su sve to „totalitarizmi“? Od profesionalnih povjesničarki i povjesničara do udruženja partizana, mnogi su te „teorije“ optužili za falsificiranje povijesti. A s druge strane nas ugledna politička tijela, Savjet Evrope i Evropski parlament uvijek iznova uvjeravaju da tako trebaju učiti u školama, pozivaju da vlasti odstrane, ako već ne i da zabrane komunističke simbole.¹⁰ Pa i predsjednik republike nas poučava da smo jaukali pod totalitarizmom i da sad uživamo slobodu.¹¹ Jednačenje fašizma i socijalizma pod šešiorom totalitarizma je valjda uistinu revizionizam, a kome odgovara može pod zaštitom evropskih ustanova i s odobrenjem predsjednika njime bez zadržaka manipulirati.

Naša zadnja nada da ipak nađemo nesumnjiv revizionizam je izjednačavanje narodnooslobodilačke borbe i kolaboracije s nacifašističkim okupatori-

ma. Sed contra! Kao kuga se širi teza o „taktičkoj kolaboraciji“, stari kvislinški argument, jer da je komunizam ljući neprijatelj i zato je imala borba protiv komunizma prednost ispred borbe protiv okupatora. Revizionizmu je teško reći revizionizam, sada kada su ovdašnje pravne države otklonile osude glavnih kolaboranata.¹²

Revizionistička ideologija „narodne pomirbe“

Na izjednačavanju antifašističkog otpora i kolaboracije temelji se i ideologija „narodne pomirbe“.¹³ U tom ideološkom žanru je Slovenska akademija znanosti i umjetnosti iznašla epohalno rješenje: pomirbu u krivnji.¹⁴ Krive su obje strane: kolaboracija, jer je u svom (po mnijenju Akademije pravednom) boju protiv „revolucionarnog terora“ sudjelovala s okupatorom. Krivi su i borci i borkinje za oslobođenje, jer su dopustili da ih je „prisvojila“ komunistička partija sa svojim „revolucionarnim terorom“. Ta dijalektika „obostrane krivnje“ je mehanizam ideološke interpelacije: potisne vas u dilemu i kako god se pokušali iz nje izvuci, svejedno ćete završiti tamo gdje vas čeka ideološka kuka. Tko se „opredijeli“ za jednu ili drugu stranu, preuzima njenu krivicu i s krivnjom je već i u pomirbi;¹⁵ tko ostane indiferentan već je pogotovo kriv, ta on je ravnodušan spram „temeljnih stvari narodnog bivanja“, kako opominje Akademija.

Granice na kojima bi počeo revizionizam nije bilo moguće naći jer se njegovi proizvođači rasprostiru kroz cijelo društvo – barem do tamo i toliko do kuda i koliko njime vlada država. Navedeni primjeri govore da prakticiraju revizionizam u sudstvu, u političkim ustanovama, u ideološkim aparatima, od masovnih medija do školstva i državne znanosti.

Osnutak teorije revizionizma

Mjerila za revizionizam dakle ne može odlučiti ništa što je povezano s državom – i, očito, je i znanost, barem ona institucionalizirana, puka državna znanost, dakle ideologija. Mjerilo za revizionizam moramo si odrediti baš

8 O pozitivnom vrednovanju socijalizma i negativnom vrednovanju kapitalizma u slovenskom javnom mnijenju, vidi; Maca Jogan, Živa Broder; „Slovenija: dva družbena sistema v spremenljivi kolektivni zavesti“; Družboslovne razprave, godina 31., broj 80, 2015.; i Maca Jogan, Živa Broder, „Samostojna Slovenija in kolektivni zgodovinski spomin“; Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja, godina 53, 2017., poseban broj.

9 Samo za primjer između mnogih: „Imamo bogatu slobodoljubivu tradiciju iz vremena generala Maistra i borbe za sjevernu granicu. Primorci su se već dvadesetih godina prošloga stoljeća oduprli fašizmu. Borci narodnooslobodilačke borbe slovenskog naroda uključili su nas u pobjedničku koaliciju ujedinjenih naroda za vrijeme Drugog svjetskog rata. Na kraju 20. stoljeća imali smo snage zajedno nastupiti i doseći samostalnu državu Sloveniju.“ Predsjednik republike Danilo Türk, svečani govor na centralnoj proslavi dana državnosti, Ljubljana, 22. junij 2012.; <http://www2.gov.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/E7123D4D6BB04A56C1257A25007937CC?OpenDocumnt> (15. 5. 2021).

10 Savjet Evrope i Evropski parlament fabriciraju „evropsko sjećanje“ i trude se da iz „evropske svijesti“ izbrišu razmišljanje o alternativni neoliberalizmu Evropske unije, ili čak i o izlasku iz kapitalizma. Najnoviji uradak te ideološke industrije European Parliament resolution of 19 September 2019 on the importance of European remembrance for the future of Europe (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.html); 8. 4. 2021) u preambuli navodi još i brojne druge rezolucije, deklaracije, izjave itd., koje „komunizam“ izjednačavaju sa nacifašizmom.

11 „U više od četvrt stoljeća smo iz naroda prerasli u naciju, iz totalitarizma u demokraciju, iz države u neovisnu i samostalnu državu.“ Predsjednik republike Borut Pahor, svečani govor za dan državnosti, 24. junij 2018.; <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/objave/3F6A1106D6DE490CC12582B6005C8150> (15. 5. 2021).

12 Godine 2007. je Vrhovni sud Republike Slovenije ukinuo proces i osudu protiv ljubljanskog biskupa Gregorija Rožmana, osuđenog u odsutnosti godine 1946. za sudjelovanje s okupatorom na oduzimanje slobode s prisilnim radom od 18 godina, gubitak državljanских prava za vrijeme od 10 godina nakon prestanka kazne i na zapljenu cjelokupne imovine, nakon prigovora bilo

mu je oduzeto i državljanstvo. Godine 2015. je Vrhovni sud Republike Srbije ukinuo presudu Draži Mihajloviću, iz godine 1946., osuđenom na smrt za sudjelovanje s okupatorom i na oduzimanje državljanских prava; osuda je bila izvršena. Godine 2016. je Vrhovni sud Republike Hrvatske ukinuo presudu Alojziju Stepincu, godine 1946. osuđenom za sudjelovanje s okupatorom na 16 godina zatvora s prisilnim radom i na 5 godina gubljenja državljanских prava. Godine 2020. je Vrhovni sud Republike Slovenije poništio osudu Leonu Rupniku, godine 1946. osuđenom za izdaju i sudjelovanje s okupatorom na smrt; presuda je bila izvršena; poništenje još nije pravomoćno.

13 U Sloveniji „pomirba“ nije samo državni projekt, već i državna znanost. Godine 2008. Vlada je ustanovila Studijski centar za narodnu pomirbu. Centar ovako opisuje svoju zadaću: „Naša zadaća je istraživanje poluprošle slovenske povijesti, s naglaskom na proučavanje sva tri totalitarizma, koji su bili prisutni na slovenskom prostoru: fašizma, nacizma i komunizma.“ Centar se utemeljuje na ideološkom projektu (na „pomirbi“), ne na znanstvenom programu, njegov predmet je ideološki predmet („sva tri totalitarizma“), vremensko-prostorno određenje predmeta je kratkoročno-nacionalno, dakle ideološko („poluprošla slovenska povijest“), a ima status znanstvene ustanove.

14 Slovenska akademija znanosti i umjetnosti, po zakonu „najviša nacionalna znanstvena i umjetnička ustanova“, je 15. marta 2021. objavila dokument s naslovom: Slovenska pomirba: Izjava o pomirbi pri tridesetogodišnjici samostalne slovenske države. SAZU hoće „pomirbu između Slovenaca“ zasnovati na djelomičnoj rehabilitaciji kolaboracije i djelomičnoj kriminalizaciji narodnooslobodilačke borbe: „borba protiv okupatora bila je pravedna [...] dok je prisvajanje narodnooslobodilačke borbe od strane komunističke partije i s njom povezani revolucionarni teror nepravedan, [...] otpor protiv tog terora bio je pravedan, a [...] pri tome je oružana kolaboracija s okupatorom bila nepravedna.“ Akademija preuzima međuratnu propagandnu parolu kolaboracije, koja je pozivala na sudjelovanje s okupatorom u ime „otpora protiv revolucionarnog terora“. Ujedno Akademija osuđuje narodnooslobodilački pokret što je dopustio da su ga „prisvojili“ „komunistička partija i s njom povezani revolucionarni teror“. <https://www.sazu.si/events/604f373d12416e9924e4eac7> (6. 4. 2021).

15 SAZU čak planira obredno ponavljanje krivnje (i očišćenja?) „pomoću pijetetskih i komemorativnih činova.“

sami – znači, teorija mora odrediti mehanizme kojih je rezultat povijesni revizionizam.

Pojasnimo to s najradikalnijim revizionizmom, onim koji se trudi rehabilitirati kolaboraciju s nacifašizmom, pomoću ideologije „pomirbe“. Na prvi pogled je njeno „racionalno jezgro“ u ideološkoj bijedi neoliberalne političke desnice.¹⁶ Njen obrazac je: antikomunizam i domoljublje – a to znači kolaboracionistička formula. Iluzorno je očekivati da će kolaboracionistički obrazac privući masovnu potporu – zato nije puka demagoška manipulacija, koja će privući izborne glasove. Kroz ideologiju pomirbe moraju djelovati objektivni prisilni procesi, kojih pomirbena ideologija nije svjesna.

Do tih objektivnih procesa moći ćemo prići ako pogledamo dalji paradoks ideologije pomirbe: njoj se pridružila i nominalno „antifašistička“ liberalna desnica¹⁷, doduše s raznim ukrasnim zadržkama itd., ali svejedno dovoljno tvrdo da je „pomirba“ postala državni projekt. Mogli bismo pomisliti na psihološki mehanizam: neliberalna desnica mrzi socijalizam – liberalna ga se srami. To bi bilo puko psihologiziranje: imalo bi nešto potpore u biografijama liberala, većih ili manjih uglednika u „socijalističkoj“ prošlosti – ali u neliberalnoj desnici biografije nisu bitno drugačije.

Neobično ponašanje načelno inače antifaašističke liberalne desnice ukazuje na objektivne procese, koji djeluju kao „vanjska prisilna nužnost“, onkraj retoričkih smicalica službene liberalne ideologije. Opće rješenje problema bi bilo da se u suvremenom perifernom i zavisnom kapitalizmu na Balkanu (kao uopće u južnoj Evropi i na području nekadašnjih „povijesnih socijalizama“, točnije postkapitalizama.¹⁸) zaoštavaju klasne borbe, pa da se vladajuće skupine zato drže na vlasti autoritarnijim sredstvima, da je zato neliberalna desnica primjereniji izvršitelj političke vlasti ... U zaoštrenoj klasnoj borbi mora vladajuća skupina zbiti svoje redove – pa se dakle liberalna frakcija sada stiska prema neoliberalnoj Pojašnjenje je doduše pravilno, ali još uvijek preopćenito. Ovaj tren se liberalna frakcija institucionalno, u parlamentu raspala (dvije liberalne stranke su se u vladinoj koaliciji pridružile neoliberalnoj desnici), ujedno i u suprotnosti s time je liberalna ideologija (ljudska prava, autonomija medija, transparentnost, stručnost...) zagospodarila u javnoj sferi i dijelom čak i na masovnim protestima.

Kako da razumijemo tu proteičnu vladajuću skupinu, koja bez posebnih teškoća njiše između liberalizma i neoliberalizma, nema „organske“ ideologije, a u svim varijantama provodi sad mekši sad tvrdi neoliberalizam? Ta „subjektivna“ praktična karakteristika politike i ideologije sadašnjih vlada-

jućih skupina u post-socijalističkim državama može se pojasniti s njihovim „objektivnim“ strukturnim položajem.

Raznim frakcijama nacionalnih političkih establišmenata¹⁹ zajednička je njihova objektivna priroda kompradorske birokracije, koja je vladajuća skupina u ovisnim kapitalizmima post-socijalističkog svijeta.

Kompradorska birokracija doduše vlada u pravno-političkoj (državnoj) sferi, ali nema ekonomske moći i nije klasa.²⁰ Pripravlja društvene uvjete za transnacionalni kapital (slab radnički pokret, opušteni ekološki propisi itd.) i traži političku patronažu kod globalnih velesila. Ako se hoće održati na vlasti, mora doseći barem minimalno grupno jedinstvo. Post-jugoslavenske kompradorske birokracije su se ujednačile pridruživanjem Evropskoj uniji i NATO savezu, a kasnije s projektom preuzimanja eura.²¹ Kada se politička birokracija tako smjestila na kompradorski položaj, ona se i raspala u sukobljene frakcije. U suprotnosti spram kompradorske buržoazije, koja, uzimimo, organizira lokalne privredne procese i u njihovoj funkciji oblikuje političke programe i prakse, ovdašnja kompradorska birokracija nema svoje politike, jer djeluje po uputama birokracije Evropske unije i pod pritiscima transnacionalnih kapitala, koje nastoji privući u državu. Njeno osnovno djelovanje su uzdržavanje socijalnog mira i frakcijske borbe, koje se prikazuju kao stranački pluralizam.

Neoliberalne birokratske frakcije pokušavaju pomoću ideologije pomirbe, koja preuzima autentične kolaboracionističke motive i s antikomunističkim stereotipom, koji socijalizam prikazuje kao „komunistički totalitarizam, revolucionarni teror“, diskreditirati liberalnu desnicu, koja nije samo personalno, već i organizacijski povezana s nekadašnjom političkom birokracijom post-kapitalizma. Liberalne frakcije su se na taj pritisak (koji doduše nema masovnu potporu, ali je očito moćan u pravno-političkoj sferi) odazvale s dvojnomo politikom pasivne adaptacije i aktivne amnezije. Pasivno se prilagođavaju ideologiji pomirbe, jer očito misle da je to ulaznica u politički establišment, koji omogućava sudjelovanje pri crpljenju političke rente. Aktivno šire „zaborav socijalizma“.

Nemoć društvenih nauka

Zašto društvene nauke, pogotovo povijesne znanosti, ne otprave revizionizam i organizirani zaborav? Dva su uzroka da to ne mogu: javni mediji su isključili znanost iz javnosti, a znanstvene i obrazovne ustanove su isključile teoriju.

Javni mediji ovise od komercijalne uspješnosti, a sadašnje uređenje po-

¹⁶ Neoliberalnu politiku afirmira koalicija koja je u Sloveniji trenutno na vlasti: Slovenska demokratska stranka, kršćanski demokrati i dvije liberalne stranke.

¹⁷ Razne liberalne stranke i nominalni socijaldemokrati.

¹⁸ Izraz „post-kapitalizam“ upotrebljavam umjesto uobičajenijih izraza „realni socijalizam“ ili „povijesni socijalizmi“. Razlog je u tome da su te društvene formacije sprovođile socijalistički projekt u povijesnom položaju, koji je nadodredila antagonistička proturječnost između socijalističkih i kapitalističkih procesa, kako u njima samima, tako i u svjetsko-sistemskom opsegu. Te formacije nisu bile više kapitalističke, ali još nisu bile socijalističke. Više o toj problematici: Catherine Samary, Komunizam u gibanju. Zgodovinski pomen jugoslovenskega samoupravljanja, Založba /^ocf, Ljubljana, 2017.; Marko Kržan, „Jugoslovensko samoupravljanje in prihodnost socijalizma“, pogovor toj knjizi.

¹⁹ U Sloveniji u politički establišment možemo ubrojati sve političke stranke i s njima organski povezanu državnu upravu. Iznimka je stranka Levica, čiji je program demokratski socijalizam.

²⁰ Za kompradorsku buržoaziju vrijedi, što je utvrdio Ernest Mandel za birokracije u „povijesnim socijalizmima“ (u post-kapitalističkim društvima): „To da je dosljedna obrana privatnih interesa birokracije u suprotnosti s imanentnom logikom podrštvljene planske privrede, umjesto da bi bila s njom usklađena, najjasniji je dokaz da birokracija nije nova vladajuća klasa. U svakom klasnom

društvu postoji kongruencija između privatnih interesa vladajuće klase i imanentne logike danog produkcijskog načina [...]“ (Ernest Mandel, „Deset teza o društvenim i ekonomskim zakonitostima društva na prijelazu iz kapitalizma u socijalizam“; u: isti: Prehod v socializem, Založba /^ocf., Ljubljana, 2016., str. 104). – O post-kapitalističkim birokracijama moguće je raspravljati, da ipak možda nisu klasa, budući da su u planskoj privredi vršile ekonomsku funkciju (Gérard Duménil i Dominique Lévy mišljenja su da je „socijalistička“ birokracija bila varijanta menadžerske klase, koja je vladajuća klasa u suvremenim društvima i u kojima frakcija vodećih privrednih menadžera prevladava nad frakcijom visokih državnih funkcionera; Charles Bettelheim je mislio da je „socijalistička“ birokracija državna buržoazija). Za post-socijalističke birokracije pak nema sumnje da nisu klasa, budući su samo lokalni društveni upravitelji za vladajuće klase, koje su izvan post-socijalističkih društvenih formacija. Po toj su crti post-socijalistička društva slična post-kolonijalnim društvima, koja je upravo u tom smislu analizirao Hamza Alavi („Struktura perifernog kapitalizma“, Marksizam u svetu, br. 8-9, 1986.).

²¹ Karakteristično je da svi ti projekti bitno ograničavaju suverenost novih „nezavisnih“ država – i time vladajuće birokracije rasterećuju zadaće vladajuće klase. Djelomična iznimka je Srbija, koja se nije pridružila NATO paktu.

tiskuje u komercijalu i one koji su uistinu „javni“ (koji nisu privatni). Građivo, u mjeri u kojoj ga uopće upotrebljavaju, nabavljaju u službenih znanstvenika i obrazovnih ustanova, s obrazovnih ustanova dolaze i novinarke i novinari. A te društvenoznanstvene i humanističke znanstvene i obrazovne ustanove samo u ezoteričnom govoru recikliraju varijante političkih ideologija, koje smo već predočili.

Uzroka da je institucionalno poduprta znanost potonula u ideologiju, ima više.

Osnovni uzrok je da su se lokalne ideološke birokracije (baš kao i političke i privredne birokracije) upregnule u opći pohod „zapadnih“ imperija, koji pokušavaju privredno tonjenje nadomjestiti s vojnom prevlasti, s političkim manipulacijama – i također s ideološkim gospodstvom. U taj pohod spada uništavanje javnog školstva, ponižavanje visokog školstva u opskrbljivača jeftine radne snage „tržišno konkurentnih profila“, uvođenje korporativnog upravljanja na univerzitete, ideološki nadzor nad društvenoteorijskim i humanističkim istraživanjem, izgon teorije iz visokoškolskih i istraživačkih ustanova, na kraju i bolonjska reforma.

Ustanove kojih je službena svrha bila da omogućavaju proizvodnju znanosti, sada progone teoriju. Bez teorije znanost degenerira u ideologiju. Mogli bismo reći da su ovdašnje znanstvene i obrazovne ustanove popustile pred neokolonijalnim pritiskom – a stvarno su mu se pridružile, preradile su se u njegove lokalne prijenosnike.²² Ustanove znanosti i obrazovanja postale su kompradorski aparati, kojima vlada kompradorska ideološka birokracija. Institucije su preoblikovali pomoću zakona i propisa, odozgo nadolje pomoću državne i institucionalne prisile. Znanstvena zajednica tome se nije suprotstavila, upravo suprotno, raspala se, a njeni ostaci se sada posvećuju uredskim spletkama i nemaju više veze s narodom, koji ih drži na životu. Pa kada javni mediji i ne bi bojkotirali teoriju, službena znanost im ju ne bi mogla ponuditi.

Društvene znanosti i humanistika sada uvažuju predmete spoznaje iz prevladavajućih ideologija („identiteti“, „marginalizacija“, „ranjive skupine“, „društvo koje uključuje“ itd.), ideološke prakse preoblače u učeni žargon – i tako ideologiju opremaju „strukovnim“ autoritetom.

Nemoć povijesnih znanosti

Čak iz pobuda da ponovo afirmiraju znanstvene prakse i odupru se revizionizmu, možemo razabrati kako teško je već izgon teorije i uvoz ideologije potkopao mogućnosti teorijskog znanstvenog rada.²³ Dobronamjerni povjesničari i povjesničarke ovako određuju epistemološka ishodišta povijesti kao znanosti: „utvrđivanje točnih činjenica, njihova analiza i sinteza“;

„vjerodostojnost podataka“; „Povijesne činjenice“, koje je moguće različito „interpretirati“ obzirom na „ugao promatranja obrade“; „relevantne činjenice“; „proturječna mnijenja“; „multiperspektivni odnos spram događaja“ itd.²⁴ Antirevizionistički povjesničari i povjesničarke postavljaju se na stanoviše „događajne povijesti“, pred kojom je opominjao još jedan od začetnika suvremene povijesne znanosti Fernand Braudel: „Društvene znanosti se skoro groze događaja. Ne bez razloga: kratko vrijeme je najprevtljivije, najvarljivije od svih trajanja.“²⁵ I kada stvarno „vjerodostojno i točno odredimo činjenice i događaje“, moramo ih, kako utemeljeno upozoravaju povjesničari i povjesničarke, analizirati i sintetizirati – pa ako nemamo teorije, vezivo će nam priskrbiti ideologija. Ako nemamo teorijsku problematiku, u polju koje uopće možemo odrediti što vrijedi za „činjenicu“ („događaji“ su ionako ideološki konstrukt), te „činjenice“ utvrđujemo intuitivno, tj. ideološki. Immanuel Wallerstein je upozorio da događajni postupak kratkog trajanja zahvaća samo nacionalni prostor i zato mu izmiču strukturni odnosi i dugoročni procesi, koji određuju pojave kratkog trajanja na nacionalnom području.²⁶ Bez teorije su pozivi prema „nacionalnosti“ i neovisnosti od „bilo kakvih političkih, ideoloških, vjerskih ili ekonomskih pritisaka“ samo puke lijepe želje.

Zaključak

Povijesni revizionizam je ideologija pomoću koje se održava i obnavlja vladavina političkih i ideoloških birokracija u državama koje gube nekadašnji središnji položaj u svjetskom kapitalističkom sistemu, budući da se središte seli u istočnu Aziju.²⁷ Društveni konflikti se zaoštavaju, vladajuće skupine održavaju vladavinu sa sve više prisilnim mjerama i sa sve više institucionalno reguliranim ideološkim praksama. Povijesni revizionizam je jedna od tih ideoloških praksa: pomoću manipulacije društvenog sjećanja zatire društvenu imaginaciju i ustaničkim masama oduzima intelektualna oružja i politička oruđa.

Balkanske države (kao i južna i istočna Evropa uopće) postaju periferija „atlantske“ polu-periferije:²⁸ repliciranje institucionalnih uređenja, pravnih, političkih i ideoloških praksa tu dijelom izsiljava Evropska unija, dijelom je pak kopiranje neokolonijalnog vladara strategija, pomoću kojih se kompradorske birokracije održavaju na vlasti. Na rubu polu-ruba zato su institucionalni procesi i ideološke prakse, koje proizvode povijesni revizionizam, još intenzivnije, još nasilnije. Kritika revizionizma je korisna u mjeri u kojoj demontira ideološke mehanizme, koji reproduciraju sadašnje gospodstvo na lokalnom i međunarodnom nivou. Ali revizionizma se nećemo riješiti dok god ne odstranimo te odnose zatiranja i iskorištavanja.

²² Precizniji prikaz te preobrazbe u visokom obrazovanju donosi zbornik Kaj po univerzi?, Založba /^{cf.}, Ljubljana, 2013. Za razjašnjenje spomenimo privilegirani status engleskog u statutima nekih univerziteta, obezvrjeđivanje objava na slovenskom i privilegiranje objava u „mainstream“ časopisima pod nadzorom transnacionalnih kompanija pri „bodovanjima“ (koja su mjerilo za izbor u akademske nazive, kod kandidiranja za financiranje istraživanja itd.). Opširniju obradu jezične politike na području znanosti može se naći u: Rastko Močnik, »Znanost in naravni jezik«, Delo, Sobotna priloga, 3. in 10. septembar 2016; dostupno kao »Znanost i prirodni jezik«, <http://proletter.me/portfolio/znanost-prirodni-jezik/> (25. 5. 2021).

²³ Projekt »Kdo je prvi začel? – Zgodovinarji proti revizionizmu«, <http://www.krokodil.rs/2020/06/objavljena-je-deklaracija-odbranimi-istoriju/> (25. 5. 2021).

²⁴ Tekst deklaracije »Ubranimi zgodovino«: https://drive.google.com/drive/folders/1-DQ8edN-TS3W5_hhJTWYShrP515F_Xh (25. 5. 2021).

²⁵ Fernand Braudel »Histoire et sciences sociales : La longue durée«, Annales. Économies, Sociétés, Civilisations, god. 13, br. 4, 1958, str. 728.

²⁶ Immanuel Wallerstein, »The inventions of TimeSpace realities: Towards an understanding of our historical systems«, u: Unthinking Social Science, Temple University Press, Philadelphia, 2001. – Za prijedlog alternativnog razvoja društvenih znanosti, vidi: Wallerstein in drugi, Kako odpreti družbene vede?, Založba /^{cf.}, Ljubljana, 2000. Za kritičku preradu prijedloga Wallersteina i drugih, vidi: Rastko Močnik, »Praktična epistemologija humanistike i društvenih nauka«, Teorija sa ideologijom, FMK, Beograd, 2019.

²⁷ O tome je već prije pisao André Gunder Frank: Re-Orient. Global Economy in the Asian Age, University of California Press, Berkeley itd., 1998.

²⁸ To je bio položaj kraljevine Jugoslavije tik pred Drugi svjetski rat, kada je bila periferija evropske polu-periferije, fašističke Italije i nacističke Njemačke. O tome piše Iev Centrih u: Marksistična formacija, Založba /^{cf.}, Ljubljana, 2011.

ПРИЛОГ ДУБЉЕМ УПОЗНАВАЊУ
ЈЕДИНСТВЕНОГ ПРИМЈЕРКА АНТИМИНСА

НЕПОЗНАТИ АНТИМИНС ИЗ ШИБЕНИКА

ПИШЕ: Бранко Чоловић

На овом степену истражености шибенског антими́нса, поред једног броја још увијек неразјашњених питања, тешко је поставити иоле плаузибилније судове. Ипак на основу унеколико сродног материјала, иконографије и стила ликовне представе, као и облика слова натписа склони смо га, не и безусловно, датирати у крај XVII и почетак XVIII вијека

Недавно је у библиотеци Црквене општине Шибеник пронађен, из више разлога, занимљив антими́нс. Игром случаја, његов налаз уследио је тек након што су инвентарисани и фотографирани сви од важности на једном мјесту окупљени текстилни предмети Епархије далматинске, тако да он постаје још један прилог целини. Штавише, у ризници се налази још неколико стилем и временом настанка блиских антими́нса, који ће послужити као захвалан компаративни материјал.

Антими́нс припада оном дијелу богослужбене опреме без ког се не могу обављати свете тајне. Претпоставља најчешће правокутну ланену тканину, касније замијењену свиленом, са одговарајућом ликовном представом у коју су ушивене свете мошти. Поједини извори биљеже постојање примјерака израђених и на дрвету (J. M. Izzo 1975, 33-34; Суботић 1984, 187) Освећује га искључиво надлежни епископ и додјељује појединим храмовима. (J. M. Izzo 1975, 23-25) Парохијском свештенству он је доказ пренесених овлаштења и права да обављају литургију, као и подређености архијереју. Чува се пресавијен под Јеванђељем у

Антими́нс, Шибеник

илитону (грч. εἰλετον- омотач, тканина бордо или тамноцрвене боје) на часној трпези и без њега се не може обављати Света Литургија, тако да претпоставља и улогу портативног олтарашта што је у суштини дослован пријевод грчког оригинала – ὑψιθρονιον – умјесто престола. (Православная энциклопедия, 2000, Т. 2, С. 489-493) Потреба за таквом врстом олтарашта постојала је због околности путовања, ратних похода, боравка у пустињи или уопште простора гдје није било цркве и могућности за причешћивање. (Суботић 1984, 188) Поред осталог антими́нс треба да подсети на тканину у коју је било умотано тијело Христово, а према тумачењима Симеона Солунског он симболизује Спаситељев посмртни покров (Izzo, 34). Од свих црквених отаца свети Симеон Солунски се најтемељитије бавио антими́сом, његовом функцијом, припремом, освећењем и значењем. (Суботић 1984, 189-190) Поменути стари примјерци антими́нса као средишњу композицију листом имају варирану представу голготског крста са хришћанским криптограмима. (Izzo, 38). Зачудо, најстарији нису поријеклом из Византије гдје су настали, већ из Русије, из новгородске цркве Св. Николе гдје се налазио онај кога је 1148. осветио архиепископ Нифон. (Izzo, 328; Суботић 1984, 192-193) Из истог круга, због израде и складне композиције, учестало се илуструје антими́нс који се налази у манастиру Симонпетра на Светој Гори. (Treasures of Mount Athos 1997, 490-491). У историји развоја антими́нса, они примјерци који у средини платна имају сцену *Христа у гробу*, сматрају се другом фазом и не појављују се прије средине XVI вијека. Као тема зацијело деривира из композиција Распећа Христовог или Скидања с крста. Представом Христа у гробу која не произлази из самог Светог Писма, већ из литургијске праксе, (Bel-

ting 1980-81, 2) првенствено се изражава вјеровање у Муке Христове, његову жртву, али једнако тако и у Васкресење. Због евхаристијског симболизма уочено је да се ова сликана представа углавном налази у протезису, простору гдје се иначе спремају односно освећују свети дарови, као и представом Богородице као протутежом у ђаконикону. (Marka Tomić Đurić 2012, 305)

Ипак, најучесталији приказ на антиминсима јесте *Оплакивање Христово или Полагање* у гроб, исти мотив је и на плаштаници управо зато јер оба ова литургијска предмета дијеле симболику тканине у коју је посмртно био умотан Христос. (Izzo, 39-40) Штавише, с доста јаким разлога вјерује се да је фигурална представа са плаштанице дјеловала на изглед централне сцене антиминса. (Суботић 1984, 210)

Због трошности подлоге, односно материјала од кога су били сачињени, а посебно због тога што се пале након што изиђу из обредне употребе, остало је врло мало старијих примјерака.

Шибенски антиминс димензија 64 x 64 изведен је на ланеном платну. Припада оној групи једноставних и архаичних примјерака који су настали простим исцртавањем, а не графичким отиском. Композиционо је типизиран на начин да је средишња сцена Христа у гробу – *imago pietatis*, постављена у центру платна унутар исцртаног квадрата. Облик квадрата асоцира на часну трпезу, жртвеник, што суштински антиминс јесте, уједно и на Христову жртву и гроб. (Суботић 1984, 203) Основни библијски текст на који реферира ова ликовна представа јесте Исаија 53, 3: *Презрен бјеше и одбачен између људи, болник и вичан болестима, и као један од кога свак заклања лице, презрен да га за ништа не узимасмо.* На њега су касније надовезали и обогатили га додатним смислом и симболима многи теолози, литургичари и химнографи. Око Христовог на крсту распетог торза које изниче из плитког отвореног гроба постављена су оруђа страдања, копље и штап са спужвом, а око, са обе стране исписани су класични акроними ИС ХС, као и побједоносно НИ КА, са изразито апотропејским значењем. (Walter 1997.) У угловима главне сцене исцртани су шестокрили серафими, док су испод и изнад мјесто нашла два крилата анђела, заправо њихове главе са нимбом. У пољима између основне сцене и натписа који прецизније одређује овај свети предмет по окомици су поновљени криптограми; с лијеве стране осам пута поновљено слово С, уз које је исписано четири пута слово П, а у наставку 6 слова Б. С друге стране стоје два низа криптограма, вањски са четири слова Б и испод четири У, а с унутрашње стране повезана четири Х и четири Ц. У основи се зна разлог кориштења криптограма, али није увијек могуће одгонетнути тачан смисао, поготово што оване ни приближно сличан склоп слова не налазимо на другим примјерцима. Тако тек дјеломично можемо протумачити поједине групе слова; Свет Сотвори Сет Сатане или Словом Спасет Сего Славјацих, реално могуће да су ово акрограми свих осам исписаних слова С, четири слова Х читају се као Христовы Хоругви Христианов Хвала, четири Ц као Царски Цвет Церкви Цветит, четири Б као Бич Божи Биет Бесы (Пархоменко 2002, 151) Сматра се, такођер, да се четвороструким понављањем слова исказује магична формула С као иницијал за Спас или Свет, четири Б искључиво као Бог, а иницијал светог имена Христ представљен је са поновљеним словом Х. (Nakaš 2017)

Основну сцену уоквирава текст који је исписан и унутар траке која

иде са три стране, док је доња површина празна. Исписан је финим, калиграфски изведеним ћириличким словима у црквенословенској језичкој редакцији. У угловима натписа, у засебним пољима, како је то иконографски увријежено исписана су имена четворице јеванђелиста. То рјешење је претходило ликовном рјешењу тетраморфа или појединачном приказу самих јеванђелиста. (Суботић 207, 211) Оно што се у укупном склопу ликовне представе и натписа да примјетити јесте међусобни отклон од 90°, јер ако се сагледа натпис по редосљеду читања, од почетка до краја, који твори својеврсна врата, чији праг представља празна површина, онда се уочава помјереност ова два саставна елемента антиминса као изнимно важног богослужбеног предмета.

Текст би требао суштински детерминирати антиминс, стога ће се, упркос учесталим лигатурама и декоративним, понекад тешко препознатљивим словима, покушати исчитати његов интегрални садржај.

ИМАФО! СЛІСТЫ І БОЛНІ ЖРТВЕННИКЪ ГДЯ БЯ Н СПАСЯ НАШЕГО ІСЯ (ЛІКНА) ХЯ ВЪ ХРИМЕ... І СТО СВЕЩЕНОДЕНСТВАСЪ ГРХОЮ ВЪСЕ (КОЯН) ОЩЕИНАГО АРХИЕПИСКОПА... ВЪ ЛІТО ...ІМАРКО

ЅСІ (7210)

Уочљиво је да изостаје име архиепископа који је осветио антиминс, празно је поље из којег би се знало за који је предмет намијењен, а исто тако и предвиђено мјесто за годину освећења. У транскрибовању оригиналног записа празнине предвиђене за поменуте податке означене су низом тачака.

Покушај ближег одређивања поријекла и времена настанка антиминса ломи се на чињеници да на њему не постоје недвосмислени елементи за тако нешто. Остају дакле могућности посредног датирања, у првом реду палеографски, за који смо мање позвани, а који би текстолошком анализом рукописа и употребе одређених графемских и граматичких облика могли пронаћи блиске паралеле, али ништа мање и стилски, којим би се упоредила представа Христа у гробу са истовјетним примјерцима из иконописа, али и са унеколико сличних антиминса. Идеја колегинице Бијане Цинцар Костић из Музеја Српске православне цркве у Београду иде за тим да се ради о тзв. припреми за антиминс, што заиста није искључено, будући су прелати знали осветити неколико антиминса прије неголи су их додијељивали номинираним храмовима. (Суботић 1984, 185) Разлог више за такво промишљање постоји у чињеници да у овом антиминсу не постоји џеп у које би се могле поставити свете мошти. С друге стране, ликовни и лингвистички склоп на овом антиминсу су толико дорађени да би тешко могли представљати скицу или пак недовршен рад. Чак и у временима када су антиминси увелико израђивани под штампарском пресом што је омасовило њихову продукцију, самим тим учинили х доступнијим и јефтинијим, остављана су празна мјеста за специфичне ставке који се тичу времена, мјеста и прелата који би их осветио, дакле све оно што поближе одређује овај посвећени предмет.

У самом тексту ријечи се одјељују тачкама, а оне су у највећем броју случајева дате у скраћеницама које наглашавају валовите лигатуре, понекад постављене и изнад линије која омеђује запис. Већина употребљених слова је исказана у крајње декоративном виду. Она која у својој структури имају окомицу редовито по средини носе и водоравну цртицу које га на одређен начин полови, што се дешава и

на неким полугласницима. Врхови свих слова имају завршну квачицу, елемент који се учестало појављивао и на текстовима уклесаним на тврду камену подлогу. Слово С кад је на почетку ријечи има додатну волуту супротну кретању линије облика самог слова, Т има попут кукица објешене квачице на горњој линији, а иначе сложено Ж већ у првој реченици исказује два приступа, у једном су основе заобљене, а у другом углате у облику латиничног V. Слово А углавном је састављено од окомите линије којој је у доњем дијелу придодато задебљање, док је у именима јеванђелиста А стандардно углато, а слово Е као слово N средишњу линију исказују као валовницу. Завојити су и завршеци, односне квачице на словима Ц, Ѕ.

Аутор средишње композиције је изванредан цртач. Претпостављамо да му ово није једини наступ у изради антиминос, јер се не примјећују никаква одступања од ликовног исказа типичног за ову тему. Права линија је умјешно повучена кад је у питању изглед крста, складно вођена у приказу онемоћалог тијела Христовог са улијево нагнутом главом, спретна у обради декоративних детаља на отвореном гробу, а посебно, приликом исцртавања – сложене схеме линија на крилима или коси херувима. Детаљима је посвећена иста пажња, јер без обзира на величину не изостају ни натписи на Христовом нимбу као и ИНБІ (Исус Назаренус Басилеус Јудеорум) на свитку изнад крста. Претпостављамо да је овакву форму израза постигао користећи неко метално перо. Врло је изгледно да је цртач, вјероватно био и иконописац, али није без остатка могуће потврдити да је исписао текст око главне сцене.

Свештеник Миленко Лошић, чијом добротом су нам уступљене фотографије овог освећеног предмета, послао нам је и снимке још неколико преосталих антиминос из шибенске црквене општине, међу којима је један грчки из 1765. године. Скренуо нам је пажњу да су ликови херувима на овим антиминосима готово истовјетни, што претпоставља могућност међусобног угледања, или много вјероватније, на исти цртачки узор. На грчком примјерку је у средишту композиција *Христовог полагања у гроб*. *Imago pietatis* као средишњу сцену антиминос има такођер један недатиран грчки антиминос, али је то по свему другачији рад, од самог концепта до начина изведбе. Поред ових, у шибенској ризници посебно мјесто заузима антиминос који је године 75 i (7210), од стварања свијета по библијском рачунању времена, односно 1701. од рођења Христовог, осветио епископ Никодим Бусовић, (Вуковић 1996, 366) некадашњи капелан у цркви Св. Спаса смјештеној у четврти Варош. Он је занимљив утолико што је голготски крст помакнут у горњи лијеви угао, а с десне стране центра платна су исписана слова која прате представу Распећа, Христов монограм на врху ИС ХС, а испод НИ КА, док је испод, једнако великим кићеним словима исписан МАІ са трврдим полугласником на крају. Облик крста у врху, као и придружени криптограми поновљени и у горњој десној половини имају сличности са савременом минијатуром и њеним украсима. Још један вриједан пажње антиминос јесте онај, како је написано, архиепископа Рувима *Црногорца* из 1627. године. У својој суштини то је донекле пауперизован сликарски рад с незграпном ортографијом у чијем центру стоји масивни голготски крст, искривљеног доњег крака, како се то увијек користити у Русији, као и оруђима страдања по страни.

Оно што највише интригира на овом антиминосу јесте податак да га

је својеручно осветио непознати архиепископ. Већ послије велике сеобе 1690. челници Српске православне цркве који су дотада били именовани као архиепископи пећки и патријарси српски, након Арсенија III Чарнојевића и Арсенија IV Шакабенте, па све до 1848. се не титулирају као патријарси, већ као митрополити, најприје крушедолски, а потом карловачки, тако да се овај покушај истицања ранга на Рувимовом антиминосу чини као претенциозан или чак самовласан. Зацјело се ради о митрополиту Рувиму Његушу који је столовао у периоду од 1593-1636 године. (Вуковић 1996, 418) Такву титулу и овласти на територију Далмације још од средине XVI вијека протезали су само Филаделфијски архиепископи са сједиштем у Венецији. (Милаш 1901, 258 et passim) Они, међутим, не би издавали антиминос на српском језику, па би било природније извор емитирања овог антиминос потражити на некој другој страни.

О још једном, много познатијем шибенском, а изворно антиминосу манастира Драговића, који је техником бакрореза извео Христифор Жефаровић 1752, већ је подоста писано. (Давидов 1978, 278, сл. 76).

На овом степену истражености шибенског антиминос, поред једног броја још увијек неразјашњених питања, тешко је поставити иоле плаузибилније судове. Ипак на основу унеколико сродног материјала, иконографије и стила ликовне представе, као и облика слова натписа склони смо га, не и безусловно, датирати у крај XVII и почетак XVIII вијека. Због свега тога овај прелиминарни чланак треба гледати само као прилог дубљем упознавању једног по много чему јединственог примјерка антиминос.

ЛИТЕРАТУРА:

Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад, 1901.

Januarius M. Izzo, *The antimension in the liturgical and canonical tradition of the Byzantine and Latin churches : an inter-ritual inter-confessional study*, Roma 1975.

Динко Давидов, *Српска графика*, Нови Сад 1978.

Hans Belting, *An Image and its Function in the Liturgy: The Man of Sorrows in Byzantium*, *Dumbarton Oaks papers* 34/35, Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, 1980, 1-16.

Гожко Суботић, *Упутство за израду антиминос у светогорском рукопису XV века*, Зборник радова Византолошког института 23, Београд 1984, 183-216

Сава епископ шумадиски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996.

Treasures of Mount Athos, Thessaloniki 1997.

Christopher Walter, IC XC NI KA. *The apotropaic Function of the victorious Cross*. In: *Revue des études byzantines*, tome 55, 1997. 193-220

Православная энциклопедия, Москва 2000, 489-493.

Константин Пархоменко, *Таинство вхождения в Церковь*, Санкт Петербург-Москва 2002.

Marka Tomić Đurić, *The Man of Sorrows and the lamenting Virgin: The example at Markov manastir*, ZRVI XLIX Београд 2012, 303-331.

Lejla Nakaš, *Glagoljični zapisi u Radosavljevom zborniku*, Meandrima hrvatskoga glagoljaštva: Zbornik u čast profesoru Stjepanu Damjanoviću, Zagreb 2017, 383-395.

„БУСОВИЋЕВЕ ДВЕРИ“ СУ
НАЈЗАПАДНИЈЕ ДЈЕЛО ПЕЋКЕ ШКОЛЕ

ЈЕДИНСТВЕНЕ ДВЕРИ

ПИШЕ: Милорад Савић

Иако малобројна, ипак су нека дјела иконописачке и резбарске радионице Димитријевића-Рафаиловића из Боке которске у сјеверној Далмацији прворазредна у њеном укупном корпусу. Да су остале сачуване само „Бусовићеве двери“ из Биовичиног Села била би потврђена ријеч прворазредно. У миљеу православне умјетности у Далмацији ове двери су јединствене, пошто сличних сликарско-резбарских цјелина овог стила нема

Сликарске везе, везе цркве и личне везе појединаца из сјеверне Далмације и Боке которске су бројне и трају од турско-млетачких ратова у 17. вијеку. Посебно су биле важне везе црквених људи пред крај 17. и у почетку 18. вијека у вријеме великих промјена у Српској православној цркви на широком простору, тако и у Далмацији, када врхови цркве улазе у оквир западних држава, патријарх Арсеније Чарнојевић долази у сеоби у оквир Хабзбуршке монархије, а владика Саватије Љубибратић и његов синовац Стефан спуштају се у Боку которску на подручје венецијанског доминија. Владика Саватије добија надлежност над православним Србима у Боки и Далмацији, Стефан такође прима ту част, премда му је после непуне деценије било онемогућено да врши ту дужност и 1724. био је прогнан.¹ То је историјски оквир у коме се појављују везе сјеверне Далмације и Боке потврђене незаобилазним

Димитрије Даскал, „Бусовићеве двери“, Биовичино Село

дјелом бококоторске иконописачке школе Димитрија даскала из Рисна, а наставиће се одличним иконама његовог унука Петра Рафаиловића.

У српским православним црквама у сјеверној Далмацији мањи је број икона дуготрајне иконописачке и резбарске радионице Димитријевића-Рафаиловића из Боке которске, док их, разумљиво већ и због географске близине, у Дубровнику у збирци при православној цркви има више него на сјеверу Далмације. Иако малобројна, ипак су нека дјела те школе у сјеверној Далмацији прворазредна у њеном укупном корпусу. Да су остале сачуване само „Бусовићеве двери“ из Биовичиног Села била би потврђена ријеч прворазредно. У миљеу православне умјетности у Далмацији ове двери су јединствене, пошто сличних сликарско-резбарских цјелина овог стила нема.

„Бусовићеве двери“ припадају стилском кругу такозваног касног

¹ М. Јачов, Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку, Београд 1984, 16-17, 22-38.

Петар Рафаиловић, Св. Никола са светитељима, Скрадин, црква Св. Спиридона

традиционалног иконописа и резбе, насталим из школе која се назива пећком, а која представља снажну и продуктивну умјетничку и стилску појаву у централним и јужним подручјима Пећке патријаршије у току 16. и 17. вијека. „Бусовићеве двери“ су најзападније дјело тога стилског круга. Ријеч је о појави која је пратила потребе обновљене патријаршије у црквеном мобилијару, његовом резбарству и сликарским изведбама. Наслањање на средњовјековна рјешења, посебно у сликарским производима врло је изразит код ове стилске групе, па је феномен продуженог средњовјековља код ње изражен. Дјело ни по чему не заостаје од примјера сликарства и резбарства из источне Херцеговине и Боке которске. Напротив, одличан је примјерак касне резбарске и иконописне традиције пећке школе, која иде трагом и по искуствима мајстора Радула, који наслика многе иконе у 17. вијеку. Трасом стила који је установио мајстор Радул оформљује се и бококоторска сликарска школа, што је и потврђено најновијим проучавањем његовог стваралаштва и ученика му Димитрија даскала.²

Димитрије Даскал, родоначелник бококоторске школе, аутор је ових двери, које су израђене 1704. године.³ У врло густом преплету резбе различитих мотива са средишњим балдахиним изнад двије сликарске партије насликане су *Благовијести*. Арханђел Гаврило је на једном крилу двери а Богородица на другом. Богородица је мало погнуте главе, док арханђел Гаврило у заустављеном покрету раскорака доноси благу вијест Богородици, како је записано у јеванђеоској историји. Простор је апстрактан, ставови фигура су крути, начин сликања лица схематски, карактеристичан баш за иконопис Димитрија даскала. На икони је запис који говори о драматичним временима након велике Сеобе у Подунавље и обједињава више личности из врха српске цркве: партијарх Арсеније III Чарнојевић, владика Саватије Љубибратић и архимандрит Стефан, као и тадашњи далматински владика, Шибенчанин Никодим Бусовић

и ктирор двери, игуман Крке Мојсије Зубац од Даниловића. Двери су врло сличне тврдошким дверима, односно савинским дверима и још неким резбарским дјелима из Херцеговине и Боке которске.⁴ Сличности с тим централним иконостасним вратима из мале цркве манастира Савине иду од идентичности кружних преплета лозице са стилизираним листовима, до изведбе дубореза. Такође су врло сличне пропорције, поставке и позе ликова на осликаним пољима и њихова сликарска изведба.⁵

„Бусовићеве двери“ припадају стилском кругу такозваног касног традиционалног иконописа и резбе, насталим из школе која се назива пећком, а која представља снажну и продуктивну умјетничку и стилску појаву у централним и јужним подручјима Пећке патријаршије у току 16. и 17. вијека

Димитрије Даскал није потписао икону *Деизис* из манастира Крке, али је по сликарском маниру она несумњиво његово дјело. Вјероватно ју је насликао приликом израде „Бусовићевих двери“ 1704. године. У средини сједи на трону Христос масивне фигуре, а са страна, готово у

¹ Р. Вујичић, *Студије из црногорске историје умјетности*, Цетиње 1999, 196.

² М. Савић, „Бусовићеве двери“ и сликарске везе Боко которске и сјеверне Далмације у доба барока, *Дјела и стилови умјетности Српске православне цркве у Далмацији*, Београд – Шибеник. Бања Лука, 2020, 249-255.

³ М. Савић, „Бусовићеве двери“...

⁴ П. Миовић, *Бококоторска сликарска школа XVII-XIX вијека*, Титоград 1960, Т. VIII, сл. 2.

⁵ М. Живковић, *Мање познате и непознате иконе из ризнице манастира Прасвице; дјела сликара Радула, Димитрија и Максима Туковића*, Зограф 31, Београд 2012, 199-222, сл. 7.

Петар Рафаиловић, Силазак у ад, Скрадин, црква Св. Петке

страху од празнина, што често карактерише понорођену умјетност каква је добрим дијелом бококторска школа, заступнички у молитви стоје мање фигуре Богородице и Св. Јована, док им је у горњем дијелу у попрсју придодат Св. Архиђакон Стефан. Икона је врло слична Деизису из Прасвице.⁶

Истој школи припадају двије иконе из Скрадина. Прва је преносна икона *Св. Никола са Св. Савом, светитељима и светитељкама* из цркве Св. Спиридона. У једноставном хоризонталном низу, како често практикују иконописци те породице када сликају више светитеља заједно, до појаса су насликани светитељи и светитељке који носе крст мучеништва, осим средишњих Св. Николе и Св. Саве који носе књиге Христовог учења. До Св. Саве је Св. Симеон Мироточиви, који такође држи крст мучеништва, на начин како су га иначе сликали у овој породичној радионици. По свему судећи скрадинску икону, ефектну у својој једноставности, насликао је Петар Рафаиловић у седмој деценији 18. стољећа.⁷

Силазак у ад са иконостаса гробљанске цркве Св. Петке у Скрадину такође је дјело неког из породице Рафаиловића. Иконостас је настао 1895. а састављен је махом од икона из претходног 18. вијека.⁸ Ричеч је о традиционалној композицији приказивања Васкрсења. Приказан је тренутак када Христ разбија врата ада приказаног као пећина у којој су праведници. Он избавља Аврама стојећи на побијеђеном сотони, док су анђели у борби са демонима. Са страна су допојасни ликови светитеља

и владара. Изнад су светитељи који носе свитке са српским текстовима. У горњем углу су три севетитеља у посебном формату. При доњем рубу је тешко читљив натпис, који изгледа каже: "гдје ти је аде победа, гдје ти је смртни жалац", што је записао Петар Рафаиловић на икони из Сплита истог садржаја. Обје иконе су и манирски врло блиске. Скрадинска икона је врло препознатљиво сликана карактеристичним маниром сликарске породице Димитријевића Рафаиловића, који се заснива на искуствима сликарства Пећке патријаршије друге половине 17. вијека, односно Црне Горе и Боке которске. Начин сликања је понешто поједностављен, али је сцена врло богата по учесницима, колористичкој гами, декоративности. Икона је примјер дјела насталих у доба барока у којима су усљед поучитељног приступа комбинована слика и бројни написи. Таквих комбинованих дјела барокизираног стила има и у скрадинској збирци преносних икона.

Димитрије Даскал, родоначелник бококторске школе, аутор је ових двери, које су израђене 1704. године. У врло густом преплету резбе различитих мотива са средишњим балдахином изнад двије сликарске партије насликане су Благовијести

У барокној епохи, у којој је настала икона из Скрадина, српско сликарство користи ову иконографско-композициону схему, али се приказује и композиција тренутка када Христ излеће из гроба са барјаком победе у руци. Таква композиција се у италијанском сликарству користи од средине 17. вијека да би у барокном стилу она превладала и у далматинском иконопису. Интересантно је да су оба иконографска типа заступљена на иконостасу Св. Петке. Сликали су их иконописци различитих манира, а од тако разноликих дјела и састављена је читава та олтарна преграда.

Душан Берић сматра да је сличну композицију са идентичним текстом извео Никола Рафаиловић око 1760. године, на икони из Галерије у Сплиту.⁹ Међутим, сматра се да тај Никола заправо и није био сликар икона већ само један члан шире породице Рафаиловића, пошто нису нађени радови које је он потписао. Како је Берићева датација тачна, а постоје и манирски разлози, онда се и ова скрадинска икона такође може приписати Петру Рафаиловићу. Икона је стилски

⁶ М. Живковић, *Мање познате и непознате иконе из ризнице манастира Прасвице*; дјела сликара Радула, Димитрија и Максима Туковића, Зограф 31, Београд 2012, 199-222, сл. 7.

⁷ М. Савић, *Српске цркве у Скрадину и њихове иконе, Дјела ис толови Српске православне цркве...* кат. бр. 90.

⁸ М. Савић, *Иконостас цркве Св. Петке у Скрадину, Дјела ис толови Српске православне цркве...*, 223-235.

⁹ D. Berić, *Nekoliko ikona bokeljskih slikara Dimitrijevića-Rafajlovića, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, Split 1955, 282-299, sl. 61.*

Петар Рафаиловић, Св. Троица са Богородицом и Деизисом

врло препознатљиво дјело породице Димитријевића-Рафаиловића из класичне фазе њеног дјеловања.

Ево и једне до сада незабијене иконе Петра Рафаиловића. Налази се у Шибенику у збирци преносних икона, коју је недавно обрадио потписник ових редова. Ријеч је о икони састављене о три целине на једној дрвеној табли (величина: 88 x 53 x 5,5 cm): *Св. Троица, Богородица с Христом и Деизис*. Те три целине су насликане на плитко удубљеном пољу, тако да имају сопствене мање оквире. На лиjevом доњем пољу је Богородица с Христом на дрвеном трону а њој су са страна два светитеља стоје држећи у лијевој руци књигу док десницом благосиљају (један је Св. Василије, други је непрепознатљив усљед оштећености). На десном дијелу Св. Троица сједи на дрвеном трону, по средини је крст а изнад голуб Св. Духа главе окренуте ка Христу. Бог отац и Бог син, обојица са митрама на глави, придржавају отворене књиге са српским записом. У трећој горњој зони су изрезбарени стубови са луковима изнад који творе низ, а у таквом низу поља су допојасно насликани светитељи са страна средишњег Христа. Први до њега са страна су Богородица (рђаво очувано) и Св. Јован, док осталих шест светитеља није препознатљиво; вјероватно је ријеч о апостолима по схеми како се уобичајено слика проширени Деизис (који се додуше приказује са дванаест апостола а не са шест). Св. Јован је окренуо руке Христу у молитви заступништва, оштећена Богородица сигурно је имала исти став, а сваки светитељ држи у руци књигу Христовог учења. Дакле, тај дио иконе представља проширени Деизис. Начин сликања има све одлике бококторске школе сликарске породице Димитријевића-Рафаиловића. Концепт иконе идејно

је и ликовно усложен, сликарска поједностављивања су евидентна, али и довршеност поступка, до знатних графичких исцртавања и опште декоративне упечатљивости, све до кориштења резбе и слике заједно, што су неке у од главних одлика те породичне иконописачке школе. Икона је манирски најближа иконама Петра Рафаиловића. Аналогна је његовом дјелу *Св. Троица са Богородицом* из Завичајног музеја Херцег Новог како по маниру, тако и по усложеном концепту који подсећа на триптих.¹⁰ Формално би се могла окарактерисати као диптих са деизисним чином, али је по изгледу слична још и триптиху Петра Рафаиловића из манастира Бање крај Рисна из 1776. године.¹¹ И на том дјелу Петар показује да воли умножавати представе и низове светитеља: Деизис са апостолима, Св. Троица и Двоје светитеља, док је уз доњи руб приказан низ од мноштва светитеља који стоје. Питање је да ли је такав програм подстакнут његовим познавањем иконописа јонских острва, пошто је тамо путовао, или само инвентивнијом интерпретацијом српских сликарских традиција са Балкана. У сваком случају, Петар Рафаиловић био је један од најбољих иконописаца те породичне радионице и школе послје родоначелника Димитрија Даскала, што потврђују и његове иконе из сјеверне Далмације, посебно икона из Шибеника.

Везе у црквеном сликарству између сјеверне Далмације и Боке которске биће настављене и у идућем 19. вијеку. Главни им је примјер допуна иконостаса саборне цркве Успења Богородице у Шибенику, коју је 1827. извео познати Алексије Лазовић, који је такође много радио у Боки (манастир Савина) и унутрашњости Балкана.

10 Љ. Стошић, Три бококторске иконе - триптих из Македоније...

11 Lj. Stošić, The Bay of Kotor School of Icon-Painting 1680–1860, *Balkanica XLV* (2014), fig. 6.

БИЛО ЈЕДНОМ НА БАНИЈИ

КРОЗ МАЛКО ИЗДВОЈЕНЕ, КАО СРЦЕ УГРОТУЉЕНЕ, УГЛОВЕ ЗЕЛЕНЕ

ПИШЕ: Милош Кордић

Било је по Банији много таквих питомих, зелених, као срце угротуљених углова. Јер рекох, ни мањег ни љепшег краја није било... Ни богатијег добрим, милосрдним, паметним, али понекад и наивним, поводљивим људима. А сада? Сада све неки тамни, као вјечитом кишом спрани и као вилајети пусти углови. Углови с безбројним, по српским селима, урушеним, напуштеним стањима, у шуме зараслим авлијама, воћарима, њивама

Ријетко гдје сам наилазио, по свијету којим сам, до избјеглиштва, 1991. године, ходио, на љепотом природе тако разнолик, као срце угротуљен, а површином мањи крај од Баније.

Ријетко је који крај окружен таквим ријекама, дужих или краћих токова пловним ријекама, као што је Банија окружена Купом, Савом и Уном. Које су, свака на свој начин, посебне: и изворима, и ширинама, и дубинама и акварелним љепотама предјела кроз које теку. С тим да су Купа и Уна притоке Саве. А Сава је најдужа, најдубља, најшира и дужином најпловнија: од Сиска до ушћа у Дунав, у Београду. Некад се пловило и од Београда до Загреба. Купом и Уном дуго, прије деведесетих година, није пловило ништа осим чамаца. А некад јесте – Купом, на примјер, и до Карловца.

И да је богат водом као Банија – ријетко је који крај. Ту су и ријеке: Глина и Суња, затим бројне рјечице и потоци: Петрињчица, Маја, Жировац, Бручина, Плавићевица, Ловча, Јавница, Јошавица, Ступница,

Љубина, Бадушница, Свиница, Чемерница, Утиња, Блиња... па врела, бунари, точкови: Будровац, Вујканово врело, Грабовац, Волице, Текија, Мачково врело, Палучак, Пашино врело, Жута водица... да споменем бар неке, нека...

Банијом се није морало дуго желан прешачити: ту је камен, а испод камена извор, ту је усамљено дрво (врба, јасен...: „У ливади под јасеном / Вода извире, вода извире...“), а испод дрвета извор, бунар, врелце, ту су обала и усјек, обрасли маховином, а у неком углу – вода, ту је неуређена и уређена чесма, ту су точак, врело и корито на којима се и стока напаја. И готово све ријеке и рјечице, и неки од потока, биле су и били су и с доста рибе.

Богата је Банија и љепотом својих гора: Зрињска (Зринска) гора, коју чине гора Шамарица, Трговска гора и Петрињска (Храстовичка) гора. Оне су и с неколико врхова изнад 500 метара надморске висине: Присјека, Љубина, Капија, Дикавац, Мала рудина, Дебело брдо, Кокирна, Чавић брдо, Липова глава, Пирамида (на Шамарици; Пирамида има још), Козја глава и Ћорковача. И с немјерљиво су широким и далеким видицима са својих врхова, висова: Осјеченице, Лебренице, Винодола, Храстовичке пирамиде, Липове главе, Вратника (на путу Глина–Двор, јер тако зову и Мали јарак на цести Петриња–Костајница, код скретања за Јошавицу – петрињску)... Нема шта се не види са неких од њих: Козара, Цазинска Крајина, Петрова гора, Посавина, Мославина, Покупље, Сисак, Медведница изнад Загреба...

*

Банијске горе, као планине – високо. До неба. А доље – равнице, низине, долине. И усјеци – и шири и ужи, и краћи и дужи. Села, са углавном српским и већинским српским народом, по горама и око гора. Села као гроздови. Док су села с хрватским и већинским хрватским народом углавном уз три споменуте велике ријеке и уз градове. И све је у безбројним бојама. С путевима који их сијеку, пресијецају. Некад су то били искључиво макадамски путеви. А шездесетих година 20. вијека, они главни – асфалтни.

Послије Другог свјетског рата, макадамским путевима пролазили су ријетки камиони и још рјеђи особни аутомобили – чувам говеда на комоговљанским Брдима, чувам их од рађања првих зрака сунца па до пола једанаест, једанаест (осим кад се у рана прољећа и у окрајале јесење дане чувају на цијели дан), гледам на цесту кроз Бријеговину (предио њива, ливада, пашњака, грмова и грмељака уз цесту Петриња–Костајница, између Бијелника, посљедњег села петрињске, и Кнезовљана, првог села костајничке општине, кад се иде од Петриње ка Костајници), па бројим камионе: два или три, понедељком и који више – Месна индустрија „Гавриловић“ из Петриње са сајма у Костајници вози теоце, јунад, старија говеда и овце, Италијани испужене коње... Тада су тим макадамским путевима најчешће пролазиле коњске и воловске запреге. А крајем педесетих и почетком шездесетих година, кренули су и трактори, аутобуси... Да би 1967. године, уочи доласка Тита на Кордун и Банију, цесте Топуско–Глина–Петриња, затим Петриња–Костајница и Костајница–Двор на Уни дочекале и асфалт.

(А да не би Тита...)

*

По тој и таквој Банији кружио сам у потрази за нечим што ме посебно вукло ка себи, што је остало у мени *као описато*.

То нешто посебно били су и шумом окружени, као срце угрутуљени углови пејзажа, зелени, на какве сам касније налазио и на сликама великих сликара. И још кад је у том углу, на том обојеном платну тог угла и каква усамљена дрвена кућа с високим гањком, дворишно стање или школа, па кад колски пут завијуга до тог дворишта, до тог стања у даљини... е, то је то.

И данас ми је много тога остало као сан. Вјероватно и нетачан сан. С можда погрешно убијеженим нечим од тога какво сам га тада видио.

*

И тако једне давне своје године улазимо брат од стрица Драган и ја у село Јавницу. На дворском... (Некад је Јавница била и Јамница). Идемо мојим првим фићом. Купљеним, у марту 1971. године, од Милутина Радановића, родом са Кордуна, инжењера у сисачкој Жељезари... Излазимо ми из фиће (а у тај крај дошао сам, са своје тачке гледишта потпуно беспотребним војнорезервним послом), застајемо испред села. Прве куће нису далеко. А ни зграда осмогодишње школе „Перо Маливук“. У којој је директор мој тада већ стечени познаник – Миладин Митић.

(Мени је то презиме посебно драго: због фудбалера Црвене звезде и репрезентације Југославије Рајка Митића, затим позоришне, филмске и телевизијске глумице Бранке Митић – онај ко се сјећа давних телевизијских серија... па, рецимо, позоришне представе, касније и филмоване, *Заједнички стан*, зна о коме се ради, ту је и Светолик Митић, новинар и уредник у Телевизији Београд, с незаборавном својом мршавошћу и гласом који је сам за себе био телевизијски прилог, цијела емисија... Али и због првобораца банијских – Ранка и Драгана Митића, из Горњег Селишта, код Глине, драго ми је то презиме. Са Драганом сам се добро познавао. Сретали смо се на разним састанцима и скуповима. И једног зора-међа јутра, код ушћа Глине у Купу, богами сам га добро

уплашио: он поранио у риболов, а ја у Жељезарином Рибичком дому у Слани ноћио па поранио да малко проходам. Провлачим се ја тако обалом Купе, низводно, кадли чујем како у недалеком густишу нешто шушка. Прикрадем се, а оно Драган – не види ме, не чује ме. А ја дрекнем... назовем га рибокрадицом, питам за дозволу... Драган испусти штап, погледа у мене и добро ме опсова... А подуже се, прије тога, нисмо видјели. Па смо се баш обрадовали и напричали.)

Било је тада прољеће. Све око нас, брата Драгана и мене, зелено: зелени тепих простире се све до првих кућа. На слици сјећања са стране су ми узвисине, брда и шуме, а негде на средини – поток Јавница.

Који сат касније, по обављеном мом послу, сједнемо у фићу па ћемо уским и стрмим путем у шуму, с десне стране те јавничке долине. Кад нас је фићо путем за запрежна кола извукао на узвишицу, застајемо испред првих кућа. Да ли је то још Јавница или смо већ у Сочаници, не знамо. Из једне авлије излази старија жена, прилази, кажемо ко смо и шта смо, разговарамо, а она – ни пет ни шест него под мус с нама у кућу, те ће: Са ћа брзо, ракја вам је на столу, има слалине, кобасце, сира, јаја... брзо ћа то... ка сте ви јели... чула см ја за ваше село...

И док се с нашом домаћицом опраштамо, на путу испред куће, однекуд се у небо изви јато голубова. Изви се у нестварну слику сунца. Па док ово исписујем, сјетим се да код Јелене Буинац, банијске пресничиње (неко смо вријеме заједно радили у *Вјеснику Жељезаре*), у збирци *Оставила сам кључ срца под каменом* (издање Српског културног друштва Просвјета, Загреб, 2014, приредио Никица Михаљевић; Јелена је рођена 1941. године у Матијевићима, код Двора на Уни, а преминула 2003. године у Сиску и сахрањена у родном мјесту) постоји пресма „Из сунца полијећу голубови“:

Исту слику сваког дана гледам

Из сунца голубови полијећу многи

У јату, па кружно, па косо

Исписују невиђену раскош небеску

Тако љепотом прикована о тле

Осећам разлијевање крви моје у

Бескрај

Топлина се разлистава, мостови зову

А из сунца и даље

Голубови полијећу

Само коју годину касније, у *Куриру*, новинама за ученике основних школа сисачко-банијског подручја, чији сам био уредник (волонтер) – представимо композитора, диригента, професора Јована Бандура, који је рођен у Јавници, 1889. године, а преминуо у Београду, 1956. године. Приликом посјете Јавници знао сам за њега. Знао сам и да му је отац био учитељ у том селу. Затим сам се дао у потрагу за његовом фотографијом: да је објавимо уз текст о њему. И добио је од његове блиске рођаке из Панчева.

(Борис Врга, љекар, пулмолог, књижевник, антологичар, истакнути ликовни монографичар, који живи и ради у Петрињи, у својој књижи *Свјетлом по рубу*, чији је издавач такође СКД Просвјета, Загреб, 2016, пише, између осталих, и о прозном писцу Јоци М. Мартиновићу, рођеном 1873, у Јамници код Двора на Уни. Годину и мјесто смрти

Врга није успио сазнати. Мартиновић је гимназију и учитељску школу завршио у Петрињи, а службовао је у Јамници, Доњим Кукурузарима, Доњој Млиноги, Глини, Дубици, Петрињи... Био је ожењен са Анком Драгишић, ћерком комоговљанског пароха Јове Драгишића. Старији моји Комоговљани, сјећам се, спомињали су свештеника Драгишића...)

*

У једном од таквих, посебних углова, с те и такве Баније, углова у усамљеним кућама смјештеним по мјестима као из бајки, и, рекох, мјестима на каква сам касније наилазио по сликарским платнима, од најранијих дана тог памћења носим и усамљену кућу Кате Плављанић. Моја учитељица из Комоговине, моја блиска тетка, Драга Кајгана, тврдила је да је њој било име Јелена. Што може бити. Али се мени то име убиљежило као Ката Рускиња, па нека тако и буде... Ката, Катарина, дошла из Русије да се уда и живи у Јошавици (тема за роман)...

**У једном од таквих,
посебних углова, с те
и такве Баније, углова
са усамљеним кућама
смјештеним по мјестима
као из бајки, и, рекох,
мјестима на каква сам
касније наилазио по
сликарским платнима,
од најранијих дана тог
памћења носим и усамљену
кућу Кате Плављанић**

Кућа Катина је испод јошављанских Плављанића, далеко од кућа посљедњих јошављанских Стапара, Јузбашића... готово у кањону којим тече поток Јошавица. Кањону, са чије се западне стране узвисује прилично стрма страна по којој су се сложиле јошављанске њиве, сјенокоше и пашњаци. С лијеве, сјевероисточне стране шири се благо издигнута висораван мајина с бујадарама, а иза су комоговљанске њиве. Док мало више, ка сјеверној страни, почињу и јошављанске...

Цијело то подручје зове се Грабовац.

(На једној од тих комоговљанских њива, орао сам с коњима код чиче Станка Дабића, званог Србин. Ја водим, он плужи. А земља глина – густа, цмољава и плугу неукротива... Па често застајемо – ја милујем коња уз кога код те бразде ходам, а чича Станко псује ли, псује...)

А оно због чега сам често у сјећању ту, у том кањону којим сам и

као мали пролазио: и са својима и сам – пјешнице, и сам – на коњу, једним дијелом потока ишло се по лиги, па преко обала и нижих усјека кроз густе врбове, љескове, јошкове, зовине и другог онижег растиња густе... оно због чега сам... јесте Рускињин млин. Односно млин-кућа, кућа-млин, свеједно. Ту своју, дрвену, од дебеле плањке кућу-млин они су подигли уз лијеву обалу потока, спустивши се из Плављана (тако смо звали Плављаниће), не знам када. На мјесту гдје се кањон, окренут ка југоистоку, ка Комоговини, шири, с њиховим, тетке Рускиње њивама и барама поред потока... Много пута туда сам пролазио и свраћао. И свраћали ме.

И једног дана (тешко је причати без и *једног дана*) дође Катин син Бранко (и код њега ме прогони у сјећању нешто о томе како је њему било име Јово...) моме оцу, у Комоговину, и пита... Може, дође мали, одговорио је отац. Био сам јак једног од нижих разреда основне школе у селу. И ја с коњима и колима, а у колима плуг, брнача, сијач, па у Грабовац – прољеће је, сију се кукурузи: три, можда и четири дана ја код Кате Рускиње.

Какви дивни дани!

Уз кућу (или у кући) млин. У кући се насипа жито, а испод велико млинско коло по цијеле боговјетне ноћи и дане окреће ли се, окреће. Вода шуми, удара у коло, млински каменови свирају своју музику. Храним коње, оремо, брнамо, сијемо. И оно што су ови Плављанићи имали да засију – засијали смо. И уза све то, уза сав тај тешки рад орања, брнања и сијања, ја сам их заволио и волио.

(И да не сметнем с ума: недалеко од њихове куће, прије Другог свјетског рата, уређен је извор веома хладне воде која је кроз цијев текла до чесме на Палучку, у центру Комоговине. Касније је то био и извор комоговљанског водовода.)

Затим су Плављанићи отишли у Петрињу. А и ја, недуго послје њих. И далеко, доље, у Радићевој улици (Мајданцима), с лијеве стране, они подигли скромну кућу... Одем до њих. Па се радујемо што се нисмо заборавили.

Кад сам читао Тургењева, Толстоја и друге руске писце, али и Ћопићеву причу „Млин поточар“, кад сам гледао у руским филмовима сиромашно руско село и у селу куће, кућерке од облица, мени је увијек пред очима била и усамљена кућа-млин моје драге тетке, тако сам је звао, Кате Рускиње.

*

Међу зачудно тајновите слике са Баније спада и сачувана моја унутрашња слика зграде Подручне школе у Кобиљаку, општина Двор на Уни.

Једне давне године, др Раде Маљковић (љekar, специјалиста), Душан Богичевић (професор, касније је и докторирао), Перо Иванић (наставник; они су живјели и радили у Петрињи) и ја, стојимо на узвишици, на доњем, источном крају Бојне (по селу Бојни аустроугарски фелдмаршал Светозар Боројевић, рођен у Уметићима, на костанјичком... добио је племићко фон: Светозар Боројевић фон Бојна, што значи од Бојне).

Поред нас пласница сламе уз коју смо преспавали ведром мајску ноћ – недалеко од нас пасео је магарац о коме сам писао у књизи *Било једном на Банији* (СКД Просвјета Загреб, 2018, прво издање, и Инфо Рас,

Београд, 2019, друго издање). А доље, у благој страни, малко укосе ка сјеверу, сјеверозападу, мала зграда. Можда петсто метара удаљена. Можда и више. Нигдје куће између ње и нас. Све чисто, зелено. Само стаза – можда је ту био и колски пут, а мени остао неубиљежен.

Пуштамо се, обилазимо – недеља је, нема ћака.

Кад сам касније стајао на Липовој глави, вису изнад Жировца, а сјеверно, испод Бојне, с мјеста гдје смо стајали, јасно, као на длану, доље, видјела се иста та зграда Подручне школе у Кобиљаку. Сада много ближа и љепша него што ми је била кад сам је први пут посматрао.

*

А оно што ме радовало, што су ме радовала баш те, такве слике, јесте слика моје школе у Јошавици: усамљена, лијепа нова зграда, смјештена не толико далеко од десне обале потока Јошавице. На простору по коме није било кућа у близини. Ту сам до половине другог полугодишта првог разреда ишао у школу. А учитељица, моја прва учитељица, била је Мила Нимец, родом из Бенковца.

Уза зграду школе подигнута је, такође нова, и ужа а повиша зграда коју су Јошављани звали концеларија. Ако ме сјећање не вара, у тој су згради одржавани неки тада веома важни састанци. У њој је било и руководство јошављанске Сељачке радне задруге.

*

Међу таквим сликама, сликама малих банијских подручних школа, малко издвојених, израслих на зеленим површинама травњака, свакако ми је и слика зграде некадашње Подручне школе у Горњој Велешњи. Тада селу костајничке општине.

Стојимо, мој колега из школе у Меченчанима Момчило Момо Кременовић и ја, дошли код Љубана Ивчића да прославимо рођење његовог сина Мирослава... стојимо ми на уској цести са Љубаном и Борком Буинац... (тада сам био председник Општинског комитета Савеза социјалистичке омладине у Костајници, Љубан секретар, обојица волонтери, а Борка члан. Борка је блиска тетка мојој супрузи Радмили. Иначе дивна особа, удата Лончар, удовица, ено је у Апатину. Непрестано нас позива да дођемо. Ми обећавамо, али никако да одемо)... стојимо ми, а ја упро поглед ка ледини, доље, поред потока, у жућкастозеленом бојом окречену, баш складну, усамљену и не тако велику зграду школе. А та њена боја и данас ме подсећа на боје раних прољетних врба уз безбројне потоке и рјечице по Банији.

И само да кажем да је Момо, прије него што је дошао у Основну (осмогодишњу) школу у Меченчане, радио у тој школи и становао код Љубанових. Са њим је радио и Милан Борота (замислите колико је тада било дјеце у Горњој Велешњи!), каснији директор Основне (осмогодишње) школе у Грабоштанима (костајничка општина)...

*

Ту је и кућа моје сестре од рођеног стрица Николе, моје Десанке Десе Милешевић, у Горњем Бјеловцу (тада такође костајничка општина). Издвојена, не сувише далеко испод села, на барама, њивама... Ту су живјели – она, супруг Гојко и кћерка Миља. Код чије породице, у Прогару, у Срему, Деса сада живи. Била је то једна од најмилијих кућа у које сам

у свом дјетињству и својој младости најрадосније долазио. Посебно кад смо долазили – њен рођени млађи брат, мој споменути брат Драган. Драган и ја, док смо ишли у школу у Петрињи, дођемо пјешнице код Десе, на конак (седам километара од Комоговине), а ујутро рано у Уметиће (око два километра) на аутобус... У Бјеловац смо долазили и у прела, свирали. Чим бисмо се јавили испред куће, Деса излази, грли нас и љуби, па оде да ухвати пиле, па мијеси погачу (најбољу на свијету!)...

(Ријетко сам у животу сусретао жалобитије особе од Десе и њене рођене сестре близанке Душанке. Душе, која се удала у селу, за Стеву Миросављевића, а сада живи у Бачу, у Бачкој, са породицом сина Милана – чим нас виде, њима сузе... И једна и друга одавно су удовице. Касније смо Милешевићима долазили и бициклима и колима.)

У селу је било и мојих ћака који су ишли у школу у Меченчане. Некима сам био и разредни старјешина. Све дивна дјеца, ћаци пјешаци. Уз споменути Миљу, ту су – из Горњег Бјеловца, Доњег Бјеловца и Бјеловачких Костреша: Даница Баљак, Душан Баљак, Милан Банадиновић, Драгица Вукић, Стево Вукић, Вукосава Зебић, Драган Зебић, Драгица Зебић, Мирјана Зебић, Перо Зебић, Младен Ићитовић, Никола Ићитовић, Драгица Крошњар, Раде Крошњар, Бранка Мартић, Викица Мартић, Урош Мартић, Радмила Милешевић, Душан Новаковић, Радмила Новаковић, Стево Новаковић, Миленко Ратковић, Јово Санковић, Вукашин Чекић, Перо Чекић... и, ако сам заборавио кога...

Али, усамљена кућа, не тако далеко испод кућа на главном путу кроз село, нешто је посебно. А испод куће њихова је башча. Ту завршава блага застраница којом води пут од главног пута до њихове куће. И ту почиње, ту, испод та три села, равница која се зове Лугови. Равница што се шири према југу, према ријеци Суњи, према сунцу. Равница с обрадививим њивама и ливадама с високом травом – једног касног прољећа долазимо мој малоприје споменути пријатељ Момо и ја и косимо, код Десе: висока трава, густа, густа, превија се, на много мјеста и полегла, а ми ударамо – не сјећам се да сам игдје и икад косио тако високу и баш незгодну травуљину...

Али усамљена кућа која се види већ одозго, чим се скрене с главног пута...

*

Било је по Банији много таквих питомих, зелених, као срце угротуљених углова.

Јер рекох, ни мањег ни љепшег краја није било... Ни богатјег добрим, милосрдним, паметним, али понекад и наивним, повољивим људима.

А сада? Сада све неки тамни, као вјечитом кишом спрани и као вилајети пусти углови. Углови с безбројним, по српским селима, урушеним, напуштеним стањима, у шуме зараслим авлијама, воћарима, њивама...

Углови из којих као кад „из сунца голубови“ Јеленини „полијећу многи“.

И полијећу да из сунца Канаде, Исланда, Новог Зеланда и ко би га знао из чијег све не... голубови многи... Ако га нађу...

То „сунце туђег неба“, што рече Алекса Шантић, ако нађу.

**UMJETNOST PRIBLIŽAVANJA,
SKD PROSVJETA, / 25.10. – 15.11.2021.**

POZICIJE IZBORENIH IDENTITETA

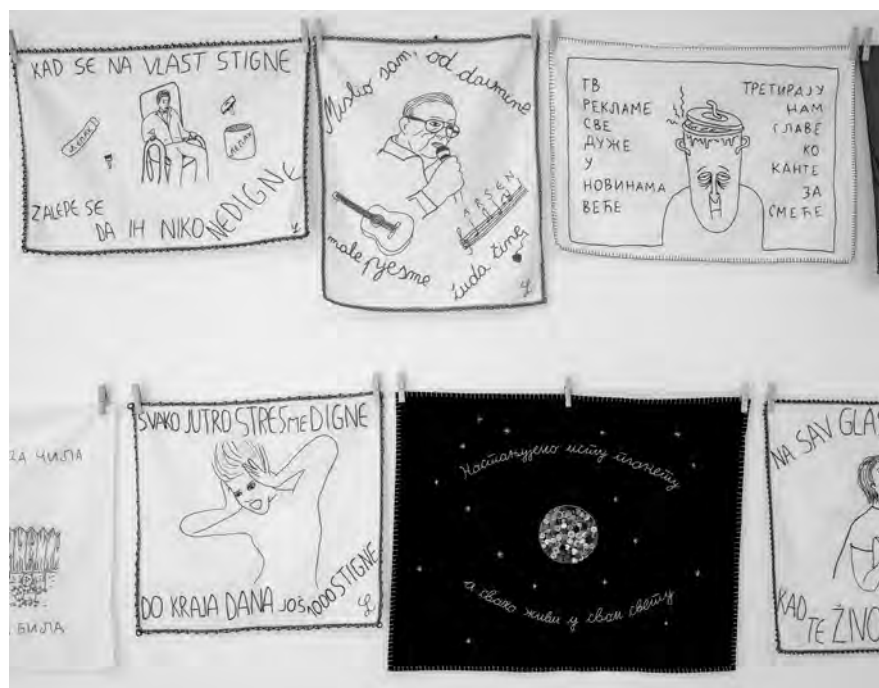
PIŠE: **Bojan Krištofić**

Postupna obnova i preuređivanje višenamjenskog prostora Prosvjete u Preradovićevoj 21 za raznovrsne programe obećava kako bi upravo takav prostor s vremenom mogao postati jedan od ključnih resursa kulturne proizvodnje u središtu glavnoga grada

Kraj oktobra i prva polovica novembra 2021. protekli su, što se tiče rada Srpskog kulturnog društva Prosvjeta u Zagrebu, u znaku održavanja izložbe *Umjetnost približavanja*, kao dijela programa Dana srpske kulture (od 25.10. do 15.11.), na lokaciji višenamjenskog prostora Prosvjete u Preradovićevoj 21, čija postupna obnova i preuređivanje, za raznovrsne programe, obećava kako bi upravo takav prostor s vremenom mogao postati jedan od ključnih resursa kulturne proizvodnje u središtu glavnoga grada. Zajednička izložba većeg broja umjetnica i umjetnika, na čijoj su kustoskoj koncepciji surađivali Davorka Perić iz Prosvjete i Zoran Pantelić iz novosadske organizacije Kuda.org, bila je svojevrsni zagrebački galerijski nastavak izložbe i programa održanih u javnom prostoru sela Islam Grčki u zadarskom zaleđu, tokom jula tekuće godine, kao izvorne instance projekta *Umjetnost približavanja*, nakon čega se njihova proširena varijanta „preselila“ u Zagreb. Pored izložbe, Dani srpske kulture 2021. sadržavali su i trodnevnu pjesničku manifestaciju *Čitanje drugih*, koja je s moderaturom spisateljice Staše Aras obuhvatila čitanje pjesama čak tridesetak pjesnikinja i pjesnika sa čitavog jugoslavenskog područja, te zagrebačku premijeru monodrame *Zlostavljanje* u kazalištu KNAP, koju prema tekstu Ive Andrića izvodi Milica Janković iz kazališta Teatrijum; naposljetku, iz sveukupnog programa valja izdvojiti i *Knjige iz ormara, pop-*

S izložbe *Umjetnost približavanja*, 2021. / Fotografija: Marko Ercegović

S izložbe *Umjetnost približavanja*, 2021. / Fotografija: Marko Ercegović

up javnu biblioteku u Preradovićevoj 21, putem koje su posjetiteljice i posjetitelji mogli razmjenjivati knjige npr. iz susjednih država nekadašnje republike, kakve nije više moguće naći u stalnom izboru lokalnih knjižnica, pa ni knjižara, a nerijetko niti antikvarijata. U spletu svih tih raznolikih programa, brojne ljetne aktivnosti u Islamu Grčkom bi se dugoročno mogle pokazati najrelevantnijima; ondje se, s gostovanjem nekolicine umjetnika/ica i kulturnih radnika/ica, te njihovom suradnjom i razmjenom s mještanima, posebno s potomcima porodice Vladana Desnice, pokušalo početi raditi na ponovnom povezivanju stanovništva Islama Grčkog i Latinskog te polaganom „zatopljanju“ njihovih međuljudskih odnosa, kroz programe što su bili usmjereni na sudjelovanje i jednih i drugih. Posrijedi je, svakako, vrlo dugotrajan proces u kojem će biti posve neophodno neprekidno i osviješteno djelovati „odozdo“,

S izložbe *Umjetnost približavanja*, 2021. / Fotografija: Marko Ercegović

tj. surađivati s pripadnicima lokalne zajednice tako da aktivistkinje i aktivisti usvajaju njihov pogled na izazovan kontekst u kojem žive i rade, kako poželjne promjene ne bi bile iznuđene, već proizlazile iz ostvarene narodne potrebe. Put je započet, ipak, približavanje je pokrenuto.

U nastavku teksta posvetit ćemo se samom postavu izložbe u Preradovićevoj 21, te istaknuti pojedine među radovima umjetnika/ica, za koje držimo da najsvrhovitije i najcjelovitije komuniciraju namjeru ponovnog približavanja ljudi otuđenih jednih od drugih nacionalističkim politikama u Hrvatskoj i regiji, no istovremeno komentiraju vlastiti medij umjetničke komunikacije i igraju na poticanje prvenstveno rasprave i razmjene, umjesto, donekle, urota u svijet umjetničkog rada. Postav je obuhvatio radove Dragana Protića i Đorđa Balmazovića (grupa Škart), Siniše Labrovića, Gilda Bavčevića, Tanje Dabo, Vahide Ramujkić, Zorana Pavelića, Marka Paunovića, Sandra Đukića, Nikoleta Marković, Ivane Pipal i Igora Bezinovića, Andreja Mirčeva, Spartaka Dulića, Dalibora Martinisa i Lane Stojičević, te dokumente zajedničkog rada dramaturginje Ivane Momčilović i glumice Sonje Savić, kao i radove koje članice grupe NE Praktične žene, isprva okupljene na inicijativu grupe Škart, već godinama proizvode u sklopu projekta *Kuvarica*, dajući oduška svojim zavidnim vještinama vezenja te unoseći feminističke i satiričke poruke i slike u tradicionalni asesoar mnogih balkanskih kuhinja, poput krpa s porukama kuharicama, o ispravnom ponašanju u kuhinji, i ulozi hraniteljica i majki porodica. One takve okoštale patrijarhalne nazore i prakse dosljedno izvrću ruglu, na veoma duhovit i osebujan način izvrtanja uvriježenih rodnih uloga i stvaranja drugačijih, slobodnijih i ravnopravnijih.

Interesantan je rad Dalibora Martinisa *Od Marine Kutine do Krastavčeta* (2021.), koji predstavlja izbor iz fotografija digitalno snimljenih pomoću aplikacije *Google Street View*, putem čega umjetnik unazad dvije godine, od početka globalne pandemije korona-virusa do danas, virtualno putuje, gradeći *found footage* seriju *Memories of Unvisited Places* i stvarajući foto-arhivu mjesta koje nije posjetio uživo, ali se danas više ne može reći da na njima nije na određeni način bio. Konkretni izdvojeni rad, kako mu i naziv kaže, prikazuje 32 fotografije (dimenzija 30x16 cm) puta od Marine Kutine do Krastavčeta u Srbiji, što je područje koje, sasvim sigurno, većina stanovništva

Zagreba i Hrvatske neće posjetiti nikad u životu, pa se virtualno putovanje tim tako bliskim, a tako dalekim prostorom, također vrlo duhovito poigrava s našim otuđenim odnosom prema dijelu regije koji nam je jezično i kulturno, intuitivno, nesumnjivo poznat, ali je naizgled nedostupan — osim, navodno, šetnjom virtualnim prostorom. Martinis ovim radom to posredno, simulacijsko približavanje tom geografskom i kulturnom prostoru istodobno satirizira i afirmira, nikako ne pristajući na pojednostavljena, površna i tek deklarativna rješenja. Da, virtualna šetnja Srbijom jeste tek kulisna predstava ponovnog približavanja koje prije svega treba biti suštinski međukulturno, no ipak, upotreba takvog medija kroz njegovo propitivanje može nam pomoći da razotkrijemo i dokinemo mnoge, ne samo virtualne, već i vrlo materijalne simulacije nerealne, izvitoperene stvarnosti.

A kad smo pri tvrdj materijalnoj stvarnosti svakodnevnog života većine srpskog stanovništva u pasivnim krajevima Hrvatske poput zadarskog zaleđa, ili Banije, ili Dalmatinske zagore, na izložbi se javlja svjesno ambivalentan rad *Bez naziva* (2021.) Siniše Labrovića: hrpa rabljene odjeće iz čijeg vrha viri također stari katodni televizor, na kojem se vrti projekcija životnog svjedočanstva unesrećene mlade žene, izolirane iz ostatka ekrana, prekrivenog ljepljivom trakom zlatnožute boje. Bez ulaženja u detalje njene životne priče, možemo tvrditi da na jednoj od svojih razina ovaj rad podrazumijeva izvrtanje ideje spomenika i uopće spomeničkog ili komemorativnog odavanja pijeteta ili počasti nečijoj žrtvi ili stradanju, riječju — patnji. Koristeći u svojoj video-instalaciji, pored videa samog, nađeni materijal, tj. *ready-made* predmete, Labrović kao da nas skromnošću i siromašnošću svoje izvedbe diskretno upućuje na misao da spomenici nikad ne koriste onima kojih više nema, a upitno je koliko i kako služe svima koji su ostali i došli nakon, budući da spomenike najčešće podiže ili ruši država, većinom ne mareći previše za daljnju odgovornost prema životučnosti ili pojavi čija se uloga u postanku države spomenicima komemorira. Površan i pamfletski odnos institucionalne kulture prema komemoriranom nasljeđu može se naslutiti iz fakta da se spomenici jedne države prelako i prebrzo zamjenjuju onima druge, pa je ispravno zapitati se koliko je njihova baština bila ili jest ukorijenjena u kulturi naroda, jednom kad autoriteta države nestane.

Stoga se osobni izbor pojedinaca o njihovom moralnom opredjeljenju i ponašanju i dalje čini relevantnom kategorijom koja može biti polazište izgradnje svrhovite, sebi posvećene i drugima otvorene zajednice, mada se, naravno, etička stajališta grade kroz komunikaciju s kolektivom i njegovim kodeksom. Ali, ta komunikacija može se realizirati i praksom otpora, odbijanjem opredjeljivanja ako se kolektiv prepoznaje kao moralno korumpiran, u samom sebi poništavajući. Na tu se ideju svodi video-projekcija *Izbor* Kate Mijatović (2021.), koja je u Islamu Grčkom bila postavljena u javnom, otvorenom prostoru, ističući i obnavljajući samo jednom riječju, veznikom *III*, odgovor Vladana Desnice na pitanje o sebi kao o hrvatskom ili srpskom piscu. Sasvim jednostavan rad svojom potpunom statičnošću u prostoru namjerno izigrava konvencije medija videa, kojem bi primarni element trebala biti, valjda, pokretna slika; no ovo neuvijeno podcrtavanje odabrane temeljne ideje ima svoje jake razloge: jer, zašto ne jednom i još jednom podcrtati nešto što se svojedobno trebalo podrazumijevati, dok je u međuvremenu izgubljeno? *III*, u tom smislu, može biti izborena pozicija; ne samo za jednog mrtvog umjetnika, nego za čitave grupe ljudi koji bi radije mnoge prožimajuće identitete, nego se ukapali u sumnjivoj statičnosti.

**USMENI SPOMENIK REDATELJICE ANICE TOMIĆ I
ILEGALA U ZAGREBU REDATELJICE SLAĐANE KILIBARDE**

SPOMENIK KOJI HODA

PIŠE: Igor Ružić

Dvije relativno recentne produkcije „Usmeni spomenik“ i „Ilegala u Zagrebu“, na nekoliko se razina podudaraju, ali i nadopunjuju. Obje su nastale izvaninstitucionalno, zahvaljujući želji i naporu pojedinaca koji su najprije aktivisti prirodno vezani uz svoje područje djelovanja, na čiji poticaj, ili u kvalitetnoj suradnji, dolazi i do angažmana profesionalaca

Zatvaranje kazališta ponovno titra u zraku. I ne samo kazališta. Sa zimom, kako ponovno moraju upozoravati epidemiolozi, dolazi novi val zaraze, pojavio se i novi soj, ili kako se već to zove, i sve skupa ponovno miriši na dobro staro proljeće 2020. , kad se sjedilo doma i buljilo u ekrane. Kao da je sad nešto bitno bolje! Depresiji ne pomaže činjenica da i drugi razmišljaju o sadašnjosti i budućnosti, a među njima su najkreativniji upravo oni koji su skupocjenom metodom vlastite kože bili vraćeni u realnost svojeg labavog postojanja, svoje izloženosti i prekarnosti. Pored digitalije, koja donosi neku mogućnost proizvodnje i recepcije, ali ima i niz mana, jedan od načina kako se izvedbeni umjetnici nose, ili bi se mogli češće početi nositi, s nemogućnošću izvedbe u klasičnijim izvedbenim prostorima je i forma „hodajuće predstave“. Hibridni i otvoreni oblik, nalik procesiji, ili vođenoj turi, svojom strukturom nudi mnoštvo mogućnosti kako u samoj izvedbi tako i u interakciji s namjernom i slučajnom publikom, a sve u ovisnosti o kontekstu vremena i mjesta, pa i atmosferskim prilikama. Sve to, od otvorenosti do slučajnosti, utječe na samu izvedbu ili način kako je i izvođači ali i publika dožive, čak i bez obzira na stupanj zatvorenosti, strogosti ili strukturiranosti koncepta. Navedeno pak takvu vrstu izvedbe inherentno čini nešto politič-

Usmeni spomenik, redateljice Anice Tomić

Ilegala u Zagrebu, redateljice Slađane Kilibarde

nijom, bio to dio početnog plana i ideje ili ne, bili autori toga svjesni ili ne. Iako bi morali biti.

Pritom ni među hodajućim predstavama ni pravice: neke teže iscrpljivaju gledatelja, neke se ponašaju kao dobri i brižni domaćini, treće koriste zbilju, okruženje i pripadajuću neminovnu kontingenciju, četvrte baš računaju na upliv izvanjskoga... Takva vrsta izvedbenosti svojim izlaskom na ulicu s jedne strane hini demokratičnost dok je s druge svjesna da mora biti impresivnija od izvedbe u klasičnom zatvorenom i bitno kontroliranim okruženju crne ili kakve već kutije kako bi ipak zadržala ionako labilnu formu. Nije ovdje riječ o hepeningu, ni o uličnom kazalištu, nego o specifičnoj

Usmeni spomenik, redateljice Anice Tomić

Ilegala u Zagrebu, redateljice Slađane Kilibarde

formi koja prezentaciju zadržava na način koji jest dramski, iako je nerijetko pripovjedački i nužno improvizacijski na gotovo svim razinama produkcije i izvedbe, dok njegova predstavljačka komponenta mora biti posebno pomno osmišljena, najprije kao jezgrovita i efektna a onda i svrsishodna u određenoj epizodičnosti, tj. mogućnosti i nužnosti ulančavanja. U svakom slučaju, riječ je o zahtjevnom i izazovnom izvedbenom obliku koji tu svoju kvalitetu uglavnom mora sakriti.

Dvije relativno recentne produkcije iz tog podžanra, „Usmeni spomenik“ i „Ilegala u Zagrebu“, na nekoliko se razina podudaraju, ali i nadopunjuju. Obje su nastale izvaninstitucionalno, zahvaljujući želji i naporu pojedinaca koji su najprije aktivisti prirodno vezani uz svoje područje djelovanja, na čiji poticaj, ili u kvalitetnoj suradnji, dolazi i do angažmana profesionalaca. I u toj činjenici bi se mogla pronaći još jedna dodatna kvaliteta ovakvih produkcija, jer nastaju iz prirodnog nagnuća i ostaju izvan

kazališnih kuća koje bi ih, svjesno ili nesvjesno, više ili manje namjerno i artikulirano, označile ostatkom svojeg repertoara i reputacije. Na ulici je, drugim riječima, stvar barem nešto čišća.

Pored digitalije, koja donosi neku mogućnost proizvodnje i recepcije, ali ima i niz mana, jedan od načina kako se izvedbeni umjetnici nose, ili bi se mogli češće početi nositi, s nemogućnošću izvedbe u klasičnijim izvedbenim prostorima je i forma „hodajuće predstave“

„Usmeni spomenik“ redateljice Anice Tomić i dramaturginje Jelene Kovačić nastao je još 2018. u produkciji organizacije Domino, produkcijske kuće koja je nastala iz LGBTQ aktivizma sa snažnim izvedbenim nagnućem. Iako najpoznatiji po festivalima kao što su Queer Zagreb i Perforacija, kojima je izvedbenost primarna, aktivnosti Domina zahvaćaju i dosta šire, preko filma i likovnosti do izdavaštva. Upravo je izdanje Domina iz 2007. „Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj“, istraživački rad Zvonimira Dobrovića i Gordana Bosanca koji su prikupili iskustva različitih generacija koji su svojim svjedočanstvima ispričali kako je to bilo, i još jest, biti dio manjine na ovom području. Istraživanjem, i njegovim ukoričenjem, željelo se obilježiti tridesetogodišnjicu dekriminalizacije homoseksualnosti u tadašnjoj Jugoslaviji, pravnu praksu koju je naslijedila i današnja Hrvatska. Šetnja, u izvedbi raznorodnog kolektiva koji čine Božidar Peričić, Srđan Sandić, Filip Sever, Neven Aljinović Tot, Milena Zajović, Ante Vukov, Pia Mercedes Habjanič, Lorena Čajić, Vid Ćosić, Ognjen Milošević, odvija se uz pripovjedača-vodiča Adriana Pezdirca.

Iako faktički fokusiran na središte Zagreba, „Usmeni spomenik“ pokušava ne zaboraviti i ostale dijelove Hrvatske, pa mu priča počinje u Dubrovniku sredinom stoljeća a završava Osijekom s njegovog kraja. Između je niz uvreda, podmetanja, skrivanja i nadmudrivanja, od trajnih do onih nekadašnjih, koje su reaktualizirane, preko potisnutih osobnih trauma do sistemskih diskriminacija. Početak je tvrd, s rekreiranjem povorke srama u Dubrovniku pedesetih godina prošlog stoljeća, kad je narodna vlast osumnjičene za „protuprirodni blud“ s kapuljačama na glavi prošetela Gradom. Sustavno nasilje prikazuje i scena na Glavnom kolodvoru, gdje organi reda ne samo da ne prekidaju napad na istospolno orijentirane, nego se

prema tome odnose s vlasti i njezinoj čvrstoj ruci svojstvenim specifičnim cinizmom. No i privatno je moguće djelovati tako, čak i danas, kad je turi ovakve prirode bilo onemogućeno ući u kulturni bar Bacchus, koji je osamdesetih godina prošlog stoljeća u javnom diskursu bio prepoznat kao LGBTQ friendly okruženjem, a čiji današnji posjednici negiraju povijest kojom bi se trebali ponositi, da se i ne spominje da bi na njoj mogli i dodatno zaraditi. O tvrdim stavovima takozvane opće populacije i o zaustavljenom kotaču liberalizacije govori i slučaj francuskog državljanina koji je 1999. ubijen na pločniku usred Zagreba, točno ispred spomenika „Strijeljanje talaca“ Frane Kršinića, gotovo pred samim ulazom u Umjetnički paviljon. Devedesete, ali i kasnije godine, svjedočile su brojnim napadima na LGBTQ populaciju, ne samo na prvim, zaista dramatičnim izdanjima Povorka ponosa, nego puno češće u noći, pri izlasku iz tada prvih barova i klubova koji su javno ili nešto manje javno bili na glasu kao okupljališta drugih i drukčijih.

„Ilegala u Zagrebu“ ima drukčiji problem, jer mora nadomjestiti tri desetljeća sustavnog zanemarivanja i negiranja kojem se kraj ne nazire. I pritom joj vrijeme ne ide na ruku jer LGBTQ teme su žive i aktivne, unatoč svim protivnicima i relativistima, dok su upravo takvi glasna većina kad je riječ o pobjedničkoj orijentaciji u Drugom svjetskom ratu

I sam „Usmeni spomenik“ želi biti takav: ni predstava ni performans, nego hibrid prizora i prizorišta, ilustrirana povijest s komentarima. „Čičerone“ Pezdirc, jedini profesionalni glumac u podjeli, pokušava ne glumiti iako je svjestan situacije u kojoj jest, gdje publiku vodi, objašnjava joj i apelira, istodobno i angažirano i suzdržano. Pratinja drag-queenova je, prirodno, bitno flambojantnija, a i u skladu s nastupom se pojavljuje i nestaje, u ritmu obrnutom od „organa reda“. Najmanje izvedbeni, ali suštinski najzanimljiviji dio projekta su, zadrži li se usmenoknjiževna terminologija, kazivači Milena Zajović i Srđan Sandić, koji iznose vlastito iskustvo od adolescencije i iskustava u obrazovnom sustavu, preko teškoća prvih aktivističkih koraka do kasnijih ideoloških razmimoilaženja unutar samog pokreta. Sinergija u gerilskim uvjetima ipak solidno elaborirane ilustrativnosti, pripovijedanja i svojevrsne dijalogizirane ispovijesti, „Usmeni

spomenik“ stavlja izvan žanrovskih odrednica, što mu je ujedno i adekvatni kompliment i dokaz autentičnosti u odnosu na temu i samoga sebe.

„Ilegala u Zagrebu“, projekt Nataše Puškar u režiji i dramaturziji Slađane Kilibarde te produkciji Vijeća srpske nacionalne manjina Grada Zagreba iz 2021. godine, na sličnom je tragu želje za autentičnošću. Nešto prostorno širi, od gimnazije u Križanićevoj do trga Mažuranića, strože je podijeljen na prvi dio koji zaista jest tek sporadično oplemenjena vođena tura i drugi koji je gotovo čista dramska forma. Iz te podijeljenosti, i u njoj vidljiva je i pomalo nategnuta logika kojom se spaja rat ilegalaca na terenu, od prijenosa materijala i ljudi do konkretnih sabotaža i sukoba, i rad Diane Budisavljević, o kojem nakon filma nitko nema pravo ne znati. Prvi, dulji, hodajući dio „putevima revolucije“ po zagrebačkom asfaltu, publiku vodi Vanja Budimir kao ilegalka Vera koja pomalo podsjeća na lik iz serije „Alo, alo“. I ona sve govori samo jedanput, ali povijest koju preporučava na autentičnim lokacijama, spojen s njezinim neskrivenim žarom, kao i ilegalskim tempom hoda i govora, ipak proizvode i dramski efekt. Boljim poznavateljima zagrebačkog pokreta otpora većina činjenica jest poznata, ali svima ostalima, a pogotovo mladima koji kroz školovanje nisu stigli upoznati i taj bitni dio povijesti, činjenice koje stoje iz donjogradskih fasada mogu zvučati i šokantno i terapijski. Drugi dio „Ilegala u Zagrebu“ susret je Diane Budisavljević, koju ikonografski precizno tumači Dubravka Crnojević Carić, najprije s Alojzijem Stepincem a zatim i Maksom Luburićem. Između kardinalovog pranja i ruku i savjesti u izvedbi Vilima Matule i psihopatske posvećenosti šefa logorskog sustava NDH kojeg igra Danijel Ljuboja, Dubravkina Dijana stoji nemoćno, ali dostojno. Pitanje koje se postavlja samo od sebe: zašto u istu šetnju, turu ili predstavu staviti priču o ilegalnom ratu i dramsku skicu o humanitarnom radu, kad je riječ o dvije toliko različite vrste akcija? Možda zato što govore o angažmanu, o vanjskoj i unutarnjoj potrebi da se nešto učini kad se ni oči ni uši više ne mogu zatvoriti na sve strašniju zbilju.

Koliko god formalno slične, „Usmeni spomenik“ i „Ilegala u Zagrebu“ bitno su drukčije „hodajuće predstave“ po svojem učinku. Prva upozorava i donekle sumira, ali ostavlja relativno pozitivan dojam, ponajprije zato što se civilizacijski ipak kreće u kvalitetnijem smjeru. Današnje društvo uspjelo je smoci snage i razuma da barem nominalno i barem neka pitanja LGBTQ zajednice riješi, i to ipak jest pozitivan pomak u odnosu na ispričano. Neće spriječiti novi napad u noći, neće pomoći svakoj obitelji da svoje dijete prihvati kakvo jest niti susjedi s trećeg kata da te u liftu gleda onako kako te gleda... „Ilegala u Zagrebu“ ima drukčiji i puno veći problem, jer mora nadomjestiti tri desetljeća sustavnog zanemarivanja i negiranja kojem se kraj ne nazire. I pritom joj vrijeme ne ide na ruku jer LGBTQ teme su žive i aktivne, unatoč svim protivnicima i relativistima, dok su upravo takvi glasna većina kad je riječ o domaćoj, zagrebačkoj i hrvatskoj, dominantnoj i pobjedničkoj orijentaciji u Drugom svjetskom ratu. Isto društvo koje je ipak spremno na određene korake naprijed, na drugoj je razini zapravo istog pitanja srozano do razine prisilnog zaborava i brutalne negacije, pri čemu je teško ocijeniti u čemu više uživa i u čemu je uspješnije. Važno je stoga ne samo vidjeti nego i doživjeti obje, koliko god produkcijskom logikom i svojom samonametnutom skrajnošću propovijedale već obraćeni- ma, jer dok vrijeme radi za jednu, drugoj izmiče.

KONSENZUS O TRI SLOVA

DANILO KIŠ: KNJIŽEVNI ŽIVOT POSILIJE SMRTI

PIŠE: Muharem Bazdulj

Rujanski broj uglednog francuskog časopisa „Atelier Du Roman“ posvećen je liku i djelu Danila Kiša. U ovom izdanju objavljeni su tekstovi Ilme Rakuze, Gija Skarpete, Kristijana Salmona, Masima Ricantea, Miljenka Jergovića, Marka Tompsona, Džona Koxsa te drugih autora, među kojima je i Muharem Bazdulj. Riječ je o tekstovima premijerno objavljenim na francuskom jeziku. „Prosvjeta“ ovom prigodom ekskluzivno objavljuje Bazduljev tekst iz časopisa „Atelier Du Roman“ u srpskom originalu

Imao sam dvanaest godina kad sam na televiziji čuo kako je „u Parizu umro čuveni jugoslovenski pisac Danilo Kiš“. Ime mi je bilo poznato; njegove knjige stajale su na polici u dnevnoj sobi, čitali su ih moji roditelji, a ja sam do tog trenutka bio pročitao tek jedan jedini Kišov tekst: kratku prozu iz knjige „Rani jadi“ pod naslovom „Priča o pečurkama“.

Po nekom hiru školskog programa, ta priča se nalazila u čitanci za peti razred osnovne škole u Bosni i Hercegovini. Tih godina, tekstovi koje smo čitali u školi bili su ili pjesme odnosno priče koje su tematizovale borbu jugoslovenskih partizana protiv nacista u Drugom svjetskom ratu ili neki infantilni radovi za koje odrasli pisci naivno misle na komuniciranju s djecom na ravnoj nozi, dok su djeca sve vrijeme svjesna da se radi o glumatanju i manipulaciji.

„Priča o pečurkama“ je na nivou osnovnog zapleta čak i djelovala po-

znato. Svako je čuo jednu od onih anegdota u kojoj se, pošto najukusnije i najhranjivije pečurke vizuelno često podsjećaju na one najotrovnije, neko zamalo otruje. Tako i u ovoj priči dječak, njegova sestra i majka u šumi pronadu otrovne gljive, ali ih jedan komšija srećom upozori da ih ne jedu. Na kraju priče kaže da je malo nedostajalo da od cijele porodice među živima ostane samo „onaj ludi otac“. Izvan konteksta cijele knjige, čitalac niti zna ko je tačno „ludi otac“ niti da će rat da preokrene potencijalne posljedice jedenja otrovnih pečurki: dječak, sestra i majka će preživjeti rat, ali neće ga preživjeti „onaj ludi otac“.

Tako sam Kiša ozbiljno počeo čitati tek poslije njegove smrti. To je za moju generaciju uobičajeno iskustvo. Ono što, međutim, nije uobičajeno je činjenica da je poslije raspada Jugoslavije Kiš ostao vjerovatno jedini jugoslovenski pisac koga se čita, voli i poštuje u svim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije.

Često se upravo u razgovorima s francuskim novinarima, Kiš znao pozivati na jugoslovenske pisce Andriću, Krležu i Crnjanskog kao svoje učitelje. Andrića danas u dijelu Bosne smatraju maltene arhitektom islamofobije koja je bila motiv za brojne zločine u bosanskom ratu (1992. – 1995.), dok ga Hrvati smatraju renegatom i izdajnikom. Reputacija mu je neupitna jedino u Srbiji. Nasuprot tome, Krleža je danas mnogo poštovaniji u Hrvatskoj i Bosni, nego u Srbiji. Crnjanski je pak u Bosni i Hrvatskoj, za razliku od Srbije, praktično zaboravljen.

Za razliku od njegovih učitelja, Kiša, rekao bih, s podjednakim poštovanjem čitaju u svim zemljama gdje se njegove knjige čitaju u originalu, odnosno bez prevođenja: i u Bosni i Hercegovini, i u Crnoj Gori, i u Hrvatskoj i u Srbiji. Kad je početkom dvadeset i prvog vijeka, na Sajmu knjiga u Frankfurtu održan susret pisaca iz zemalja nastalih raspadom Jugoslavije, među prisutnima je bilo mnogo nesuglasica. Jedna od rijetkih kulturnih činjenica oko čije vrijednosti su se svi slagali bilo je djelo Danila Kiša. Jedan crnogorski pisac je to duhovito nazvao „konsenzus o tri slova“.

Kiš je umro mlad i umro je, kako reče Stanko Cerović, „neposredno pred početak strašnog rata koji je možda totalno razorio svijet u kojem je on živio“. U istom tom tekstu, napisanom 1997, Cerović kaže da bi bilo brzopleto

nagađati o tome kakva će biti buduća sudbina Kišovog djela, ali se usuđuje da ustvrdi kako se već „vidi da će on zauzimati osobeno mjesto u svijesti ljudi koji govore njegovim jezikom i da će se, u najmanju ruku, vraćati s posebnom snagom u tu svijest u trenucima velikih nesreća, kad se čini da je beznađe nadvladalo život“. Imajući u vidu da je ovo napisano prije četvrt vijeka, već možemo kazati da se ispostavilo kao tačno.

Kiša sam ozbiljno počeo čitati tek poslije njegove smrti. To je za moju generaciju uobičajeno iskustvo. Ono što, međutim, nije uobičajeno je činjenica da je poslije raspada Jugoslavije Kiš ostao vjerovatno jedini jugoslovenski pisac koga se čita, voli i poštuje u svim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije

Kad govorimo o sudbini Kišovog djela u okviru svjetske književnosti, tu postoje nijanse u različitim jezicima i kulturama. U Francuskoj, kao zemlji Kišovog „dobrovoljnog egzila“, odnosno u francuskom, kao njemu lično najbližem velikom jeziku, njegova pozicija je sve vrijeme najneupitnija. U Italiji, Njemačkoj i Španiji, njegov status evropskog klasika se ne dovodi u pitanje. Na njega se često pozivaju važni pisci i intelektualci. Kraj hladnog rata je isprva negativno uticao na njegovo književno prisustvo u Americi i Velikoj Britaniji. Tokom posljednje decenije dvadesetog vijeka, tamo je više citiran isječak njegovog starog intervjua o nacionalizmu, a u kontekstu rata u Bosni, negoli bilo koji njegov roman ili priča. Međutim, nakon objavljivanja biografske knjige „Izvod iz knjige rođenih“ Marka Tompsona to se ponešto mijenja, pa i angloamerički veliki izdavači počinju ponovo da izdaju prevode Kišovih knjiga.

Posljednja knjiga koju je Danilo Kiš za života završio je knjiga priča „Enciklopedija mrtvih“ iz 1983. Desilo se to, dakle, šest godina prije njegove smrti, odnosno dvije godine uoči piščevog pedesetog rođendana. Riječ je o knjizi koja se najvećim dijelom uklapa u postmodernistički borhesovski okvir, nešto što donekle podsjeća na radove, recimo, Žorža Pereka, Itala Kalvina, Vladimira Nabokova ili Gaja Devenporta, mada kod Kiša ponovo ne nedostaje nota političnosti, pa čak i „angažmana“, ako ovaj ne shvatimo preusko.

Ako gledamo na Kišov opus, lako primijećujemo njegovu nesklonost ponavljanju. U tom smislu, on poslije „Enciklopedije mrtvih“ teško da bi pisao novu knjigu formalno i žanrovski sličnu

Ako gledamo na Kišov opus, lako primijećujemo njegovu nesklonost ponavljanju. U tom smislu, on poslije „Enciklopedije mrtvih“ teško da bi pisao novu knjigu formalno i žanrovski sličnu. To čak i nije puko nagađanje. Iz nekoliko intervjua, znamo da je radio na knjizi „Život, literatura“, autobiografskoj knjizi u formi intervjua sa Gabijem Glajhmanom. Jedan dio te knjige, možda deset posto od projektovane dužine, čak je i završen. Imajući u vidu da je Glajhman švedski pisac, taj autofikcijski momenat, koji je u međuvremenu postao karakterističan baš za skandinavske književnosti, biva simbolički još značajniji. Hoću da kažem, često je u globalnom kontekstu, Kišova poetika znala biti opisivana kao blago anahrona u odnosu na najdominantnije poetike. Njegov „visoki modernizam“ djelovao je bliži generaciji deset-petnaest godina starijih pisaca, nego piscima njegove generacije i onih malo mlađih.

Takođe, tek posthumno, objavljene su Kišove priče pisane početkom

osamdesetih godina dvadesetog vijeka, konkretno „Jurij Golec“ i „Lauta i ožiljci“. Izvorno je Kiš namjeravao da ove dvije priče uvrsti u „Enciklopediju mrtvih“, ali ih je u posljednjem trenutku izostavio, smještajući na njihovo mjesto „Crvene marke s likom Lenjina“. Kad se, međutim, danas čitaju ove dvije priče, djeluje skoro nevjerovatno da su one pisane početkom osamdesetih godina dvadesetog vijeka. Ima u njima nečeg od tona koji će kasnije proslaviti Zebalda, Roberta Bolanja, Knausgora.

U vrijeme kad je optužen da je njegova „Grobница za Borisa Davidoviča“ plagijat, Kiš je dao jedan od svojih najvažnijih autopoetičkih intervjua. Naslov je indikativan: „Banalnost je neuništiva kao plastična boca“.

U vrijeme kad je optužen da je njegova „Grobница za Borisa Davidoviča“ plagijat, Kiš je dao jedan od svojih najvažnijih autopoetičkih intervjua. Naslov je indikativan: „Banalnost je neuništiva kao plastična boca“. U tom razgovoru, Kiš pisce dijeli u tri skupine: „Pisac može u odnosu na svoju epohu, na svoje vreme, da bude situiran trojako: da bude u zaostatku za svojim vremenom (pogledom na svet, idejom, ideologijom, jednom rečju: stilom), da bude u svom vremenu i, najzad, da bude ispred svog vremena. U prvom slučaju, pisac je trabant ideologijā (...) Pisac, rekosmo, može da bude u svom vremenu (...) da nikad ne pristane na to da bude kanonizovan ni on ni njegovo delo, da uvek ostavi sebi dovoljno prostora na marginama dela za ispravku, za dopunu, da uvek ostavi prostora za jednu veliku fusnotu koju će, ako ne pre a ono u času njegove smrti, iz aspekta neke budućnosti, ispuniti oni koji će moći da sagledaju njegove zablude ili njegove pobede, jer on i ne bejaše ništa drugo do pisac svoga vremena, a to znači podložan svim zabludama smrtnika, makar i bio za života akademik! Treća vrsta, to su oni pisci, najređi, koji žive ispred svog vremena, koji svojim savršenim sluhom čuju pokrete istorije kao što se može čuti dolazak velikog zemljotresa, koji registruju svojom senzibilnošću pojave koje su tek u povelju, koje se tek slu- te, no koje oni već umeju da zabeleže, makar i ne znali u tom času da beleže pokrete i potrese koji su za ostale smrtnike nečujni i nevidljivi. To su oni najveći, najređi, pisci koji stoje jednom nogom u svom vremenu a drugom u budućnosti, kao što je stajao Beatričin nežni ljubavnik, krhki trubadur, na prelazu dveju značajnih epoha, i ne znajući.“

Pošto nije bio patološki hvalisavac, Kiš u ovom intervjuu indirektno implicira da on spada u drugu sortu pisaca, on, vidjeli smo već, poručuje kako je takav pisac (uvijek) „u svom vremenu (...) da nikad ne pristane na to da bude kanonizovan ni on ni njegovo delo, da uvek ostavi sebi dovoljno prostora na marginama dela za ispravku, za dopunu, da uvek ostavi prostora za jednu veliku fusnotu koju će, ako ne pre a ono u času njegove smrti,

iz aspekta neke budućnosti, ispuniti oni koji će moći da sagledaju njegove zablude ili njegove pobede, jer on i ne bejaše ništa drugo do pisac svoga vremena“. Iz konteksta, međutim, Kišovog književnog života poslije smrti, on se ipak ispostavlja kao pisac treće vrste. On je uspevao da osjeti pokrete i potrese za njegove savremenike nečujne i nevidljive.

I makar je još kao sasvim mlad čovjek i pisac, u kratkom eseju „Generali i pesnici“ prepoznao čitalačku skepsu savremene publike, odnosno sklonost da prije svega vjeruju ili memoarima ili dokumentima, odnosno ili vlastitom iskustvu za koje jamči sjećanje ili štampanim dokazima za koje jamči istorija, ta se tendencija, na globalnom nivou, u svojoj punoći ukazala tek nakon njegove smrti. I upravo su Zebald, Bolanjo i Knausgor, kao vjerovatno tri svjetski najveće književne zvijezde u prve dvije decenije dvadeset prvog vijeka izdanci te poetike.

Onomad je Suzan Sontag govorila o 3K – Kunderi, Konradu i Kišu – kao najboljim piscima kraja Hladnog rata. Konrad, od Kiša stariji dve godine, nadživio ga je za čak tri decenije, a Kundera, najstariji od trojice, je još uvijek živ

Da je poživio, Kiš bi dobrano prije svog šezdesetog rođendana objavio „Život, literaturu“. U svjetlu propasti Jugoslavije i građanskog rata koji bi ponovo srušio njegov svijet i koji je odnio tolike žrtve, teško je zamisliti da bi se mogao posvetiti velikom romanu o Didaku Piru. Ono što je, međutim, sasvim lako zamisliti je nastavak poetike televizijskog serijala „Goli život“ gdje na način na koji je razgovarao sa žrtvama Golog otoka, razgovara sa žrtvama ratova devedesetih. Da se takođe zamisliti i neka vrsta putopisne ponešto zebaldovske proze o neuralgičnim geografskim tačkama na koje se „vratila 1941. godina“ – da se poslužimo frazom urednika i izdavača „Grobnice za Borisa Davidoviča“, Slavka Goldštajna. Naposljetku, što je možda i najzavodljivije, možemo zamisliti i način na koji se kod Kiša prožimaju Homo Poeticus i Homo Politicus, Nabokovljeva i Orvelova paradigma, kroz literaturu za kakvu nam je danas prva asocijacija Roberto Bolanjo. Bile bi to priče o piscima sa jugoslovenskog potkontinenta, njihovoj odgovornosti za raspad i rat te posljedicama raspada i rata na njihove vlastite živote. Uvodna scena „Laute i ožiljaka“, onih nekoliko gorko-slatkih rečenica o Klubu književnika, gotovo da mogu da posluže kao moto tog zamišljenog ciklusa (koji bi takođe – sasvim kišovski – bio i *čirkus*, mada na sasvim drugi način od onog *porodičnog*).

Onomad je Suzan Sontag govorila o 3K – Kunderi, Konradu i Kišu – kao najboljim piscima kraja Hladnog rata. Konrad, od Kiša stariji dve godine, nadživio ga je za čak tri decenije, a Kundera, najstariji od trojice, je još uvijek živ. I u svjetlu njihovih autorskih mijena nakon pada Berlinskog zida, vrijedi razmišljati o Kišovom književnom životu poslije smrti.

ARSEN DIKLIĆ – PISAC ZA SVE GENERACIJE

SALAŠAR

PIŠE: Srđan Srdić

„Vidiš kako je lepo igrati se. Ne daj da ti rat pokvari detinjstvo, ti si ipak *dete!*“ Citat dolazi iz *Salaša u Malom Ritu*, trodelnog *bildungsromana* čiji je centralni junak Milan Maljević – nepatvorenu genijalnost Slavku Štimcu u ovoj ulozi niko i nikada neće moći da ospori – dečak koji kao da levitira između pozicije igre i one druge pozicije, koja bi fenomenologiju igre poništila i ugasila u totalitetu

Nekada nam i skandala nedostaje, koliko god to sumanuto zvučalo. Naime, da nije došlo do skandala ili, u okolnostima u kojima poduže živimo, skandalčića koji se odigrao povodom jednog filma, jednog scenarija, jednog autorstva, te jednog mogućeg plagijata, pravo je pitanje ko bi se i kojim povodom danas setio dobrog čoveka Arsen Diklića. *Onog* Arsen Diklića, tvorca *Plavog kita*, te romana *Ne okreći se, sine* i *Salaš u malom ritu*. Čak ni poslovlično enciklopedični Internet ne pokazuje da je Diklić predmet nekakvog neutaživog interesovanja, čak naprotiv. Ipak, ima tamo, u bespućima Interneta, i ovo:

„U spomen-sobi Doma kulture u srpskom selu Jaša Tomić stoji zaboravljena zaostavština naučnika Borislava Jankulova i pisca Arsen Diklića. Obojica su deo života proveli u ovom selu. Meštani žele da spreče propadanje vredne zbirke. Scenariji i knjige snimanja autora Arsen Diklića stoje zaboravljeni u tri kofera na podu prostorije u Domu kulture u banatskom selu Jaša Tomić u blizini Sečnja.“

Eto, tako stvari stoje. Sa skandalima i skandalčićima.

Stoje, ipak, i malo drugačije. Kada su se zauzimale strane povodom vesti o jednom filmu, jednom scenariju, jednom autorstvu i jednom mogućem plagijatu, jednu od mogućih (strana, naravno), zauzela je i Biljana Srbljanović. Ne ulazim u ravan argumentacije, ali navodim sledeće:

„Reč je o scenariju koji je napisao veliki Arsen Diklić, pisac i scenarista posebno nadaren za pisanje filmova o deci i ratu.“

I ovo:

„Arsen Diklić je omiljeni scenarista mog detinjstva, uz njegovu literaturu smo odrastali kao moralno ispravni ljudi u idealno zamišljenom svetu gde pravda pobeđuje.“

Eto, i tako stvari stoje.

Bazično pitanje u Diklićevom slučaju jeste ono čija je priroda nekoliko ćopićevska, pa delom i ona koju možemo pripisati Sent Egziperiju – da li je ovaj autor pisao o deci za decu, ili su njegove knjige u podjednakom vlasništvu odraslih čitalaca, sam autor je tvrdio da ni sam nije „načisto s tim“. Poseta lokalnoj biblioteci dovela me je do informacije da je za tamošnje shvatanje Diklić najpre „jedan od najznačajnijih srpskih pisaca za decu i omladinu.“ Naime, njegove knjige nalaze se na dečjem odeljenju, onom koje posećuju čitaoci ne stariji od petnaest godina. Možda bi Diklića ovo obradovalo. Možda je tako, na kraju, najpoštenije.

S Ćopićem koji mu je, po vlastitom priznanju, bio veliki prijatelj, a koga je u jednom od retkih sačuvanih intervjua nekako prevideo i prednost u kreiranju literature NOB-a dao Laliću i Isakoviću, Arsen Diklić danas deli i sudbinu (ne)čitanja, što bi moglo da se objasni jednim opštim trendom

izbegavanja susreta s ma kakvom literaturom, ali i time da je za ukupno razumevanje Diklićeve, kao i Čopićeve književnosti, ipak potrebno temeljno razumevanje konteksta, društvenog, kao i ideološkog. A ovo je vreme postideologije, postkontekstualno vreme u kom autentičnih, idealno zamišljenih Diklićevih čitalaca više nema. A njih je, da budemo precizni, mimo Diklića paralelno stvarao i Branko Bauer. Bauer bi bio Diklićev Stanislavski, neko ko je junake iz *Malog Rita* savršeno razumeo i postavio ih onako kako je trebalo da budu postavljeni. I učinio Dikliću fascinantnu uslugu. Bar za života. A nešto pre kraja tog, više nego uspelog života, počinje merenje novog vremena. U tom i takvom vremenu više nema mesta ni za kakve junake, s Bauerom i Diklićem, ili bez njih.

„Ja sam profesionalac. Od romana se ne može živeti. Od scenarija, ako ih čovek napiše trinaest za dvadeset godina, može. Po meni, razvijenost jedne umetničke sredine se meri i time koliko ljudi žive od svog umetničkog rada.“

Od same književnosti Diklić se, na sebi svojstven način ogradio. Možda je nekada ova njegova misao o literaturi izgledala znatno ciničnije nego danas, ali je i tad i sad ostala kao primer retke i bolne autorske iskrenosti:

„Ja sam profesionalac. Od romana se ne može živeti. Od scenarija, ako ih čovek napiše trinaest za dvadeset godina, može. Po meni, razvijenost jedne umetničke sredine se meri i time koliko ljudi žive od svog umetničkog rada.“

Uz nemilosrdnu opasku:

„Ja radim samo onoliko koliko se mora. Otišao bih i u penziju, ali znam da tek tad ništa neću napisati. Čak bih udesio da mi i penzija stiže na Dunav.“

A dok je pisao, koliko se *mora*, Diklić je napisao i ovo:

„Vidiš kako je lepo igrati se. Ne daj da ti rat pokvari detinjstvo, ti si ipak dete!“

Citat dolazi iz pomenutog *Salaša u Malom Ritu*, trodelnog *bildungsromana* čiji je centralni junak Milan Maljević (nepatvorenu genijalnost Slavku Štimcu u ovoj ulozi niko i nikada neće moći da ospori), dečak koji kao da levitira između pozicije igre i one druge pozicije, koja bi fenomenologiju igre poništila i ugasila u totalitetu. Tako su luk i strela, a po njima nosi ime prvi deo *Salaša*, sasvim precizno osmišljeni simbol koji u sebi inkorporira bezazlenost dečje fantazije putem koje *igrači* smatraju da bi mogli da preuranjeno stupe u svet koji im po godinama ne pripada, onaj u kom se lovi i ubija, u kom se rešavaju pitanja egzistencije naoružanog lovca i po-

tencijalnog ubice, sve do bekstva iz foknerovski osmišljenog Jakobsfelda u koji se ne dolazi, već *silazi*, jer on ne može da bude drugo od mračne špilje, vapijućeg ljudskog podruma, jedne od kapija samog pakla. I ako bi Mali Rit mogao da bude bilo koje od mirnih banatskih sela (dosta od večnog identiteta prilikom snimanja pozajmila mu je Omoljica), Jakobsfeld je teško i zamisliti kao nešto s ovog sveta, nešto što stremlji k bilo kakvoj identifikaciji s naseljima ljudi. Živih ljudi. Diklićev Jakobsfeld nije smišljen da se u njemu živi, on može eventualno da se pre-živi, ali po cenu saznanja o *usponu* u svet bez igre. Po cenu saznanja o saznanju razmera ljudskog zla i skoro pa ritualnog gubljenja luka i strele, odricanja od igre zarad učestvovanja u procesima opstajanja. Milan Maljević može i da ne odraste, ali to neodranje ne može da preživi. Tako na kraju *Moriških snegova*, trećeg i najsloženijeg dela *Salaša*, Maljević „hodi, a belo je, sve je belo i ravno i nigde neba nema“, ali on nastavlja da „hodi...“, dakle postoji. Bez luka i strele, ali živ, da parafraziram Kjubrikovog Džokera.

S Čopićem koji mu je, po vlastitom priznanju, bio veliki prijatelj, a koga je u jednom od retkih sačuvanih intervjua nekako prevideo i prednost u kreiranju literature NOB-a dao Laliću i Isakoviću, Arsen Diklić danas deli i sudbinu (ne)čitavanja

Diklićev rad na postavljanju narativne dihotomije dva sveta, onog iz kog Milan Maljević kreće, kao i onog u kom će se na kraju obreti, određen je dvema fokalnim pozicijama: prvim licem dečake jednine i neutralnim, sveznajućim glasom koji prvu poziciju utvrđuje i daje joj na plauzibilnosti. Tehnološki, postupak je izveden izuzetno suptilno, na nivou prozne sekvence skoro pa neprimetno, što o Maljeviću govori kao o izrazito pouzdanom pripovedaču, onom kom se može verovati u pogledu subjektivne doživljajnosti sveta, njegovog razumevanja, ali i percepcije po sebi. I ako se nađe na mestima koja po svojoj složenosti daleko prevazilaze njegove epistemološke moći, Maljević je kadar da ih suvislo i razložno opiše i dedukuje. Otud psihološku dominantu jakobsfeldske drame ne čine surovost lokalnih *jugenda* – dece koja to više nisu i koju uče da to ne bi trebalo da budu, ili Maljevićeva odluka da čuva život svog logorejičnog vršnjaka Raše vlastitim životom, dakle, jedna izvorno partizanska odluka, kada u obzir uzmemo dekonstrukciju partizanskog mita, već je to polivalentna slika dvoje Jeriha, Jakoba i Marte, grobara vlastite dece. Dok Marta autistično figurira i umire u kavezu sačinjenom od isključivo nemačkog jezika, te kao takva predstavlja strano telo u zemlji koju bi rođenjem trebalo da oseća kao svoju, a za

koju joj je rečeno da se nakaznim paraideološkim zahvatom transformisala u nešto više *njeno* od *njenog*, Jakob će tek čudesnim ukazanjem Milana/Damjana/Damana početi da do kraja izživljava svoje vreme bez Jakoba, bez Ota i Jakoba, okrnjeno vreme oca koji je ubio, proždrao vlastitu decu onog časa kada je obukao crnu uniformu Vermahta, i koji se upinje ka iskupljenju sve evidentnijim i intenzivnijim, na koncu neuspešnim posinjenjem deteta svojih zamišljenih neprijatelja.

Bazično pitanje u Diklićevom slučaju jeste ono čija je priroda unekoliko ćopićevska, pa delom i ona koju možemo pripisati Sent Egziperiju – da li je ovaj autor pisao o deci za decu, ili su njegove knjige u podjednakom vlasništvu odraslih čitalaca, sam autor je tvrdio da ni sam nije „načisto s tim“

Po svom uzrastu nedovoljno obučan za prodiranje do ovakvih psiholoških nijansi, Maljević se sudara s postupcima odraslih i pravilno ih registruje na deskriptivnom planu – on nedvosmisleno jasno vidi činjenja, ali ne i njihovu pozadinu. Kako narativno vreme prolazi, on postaje sve verziraniji, prefinjeniji u analizi motivacijskog sklopa svakog pojedinca s kojim stupa u korelaciju: u potezu komandanta partizanskog odreda ne vidi pravdu koja mu se čini, ali počinje da nagoveštava pobudu dok se, u bolno ambivalentnom finalu romana pokazuje kao kadar da spozna razmere moralnog posrnuća i korumpiranosti majstora Petera, bez rasističkog pripisivanja njegove duhovne truleži naciji kojoj ovaj pripada.

Veličina Diklićeve proze upravo je u njegovoj neodustajnosti da se stvari izlažu uz svako duplo dno do kog analiza doseže, a ne u notornoj ostrašćenosti pobednika i socrealističkoj podmetačini. Njegovim rečima:

„Mislim da je pogrešno vaspitavati mlade generacije pričom kako smo tukli male, glupe, surove Nemce. Kao da se namerno zaboravlja da je naš okupator bio najveća ratna sila, kako ti Nemci nisu bili samo surovi, već i lukavi, hrabri. Tim pre je naša pobeda veća, u tome je njena veličina: što smo krenuli ni od čega, a pobedili njih, jake.“

Maljević je taj koji izgovara kako zamišlja partizane:

„Svi krupni, svi snažni i neustrašivi. Kao Pera.“

I to je perspektiva deteta. I pored očividnog ideološkog Diklićevog opredeljenja, pa i balasta koje ono njegovoj književnosti danas predstavlja, mada u neuporedivo manjoj meri nego što se to nepažljivom čitaocu

može da učini, naivni idealizam on prepušta detetu koje misli u analogijama, te od figure starijeg brata kreira partizanski arhetip. *Biti partizan* za Milana Maljevića znači *biti Pera*, dalje znači *biti neuništivi stariji brat*. Znači biti odrastao, sposoban za delovanje odraslih, za odbranu porodice, zemlje, nacije. Biti onaj koji lovi i ubija. Onaj koji će naučiti da su luk i strela sredstvo za igru isto onoliko koliko i nisu. Kako bi *bio Pera/partizan*, dečak uzima luk i strelu i upire ih u središte nemačkog vojno-strateškog i finansijskog, pljačkaškog interesa, onemogućava „najveću vojnu silu“, „lukave i hrabre Nemce“, da ostvare svoje kolonizatorske i eksploatorske planove, što ga dovodi do diferenciranijeg poimanja smrti. Jer, Maljević, Pera i Milan, rastu bez pokojnog oca, što prvog tera da zauzme očevu upražnjeno mesto, a drugog da se prikloni ideji da je jedna ličnost zauzela dve pozicije te postala istovremeni brat i otac. I kad odbija da sasluša Perine savete o neuplitanju u poslove odraslih, Milan se ne opire Peri-bratu, već Peri-ocu, svojom zapaljenom strelom posredno ubijajući od sebe ništa zrelijeg Stanka, mladića željnog viška krivice koji u njemu proizvodi osećanje istančanijeg i obuhvatnijeg herojstva. Te će, kako postavi sebi pitanje:

„Da li sam ja kriv za Stanka i taoce?“

Veličina Diklićeve proze upravo je u njegovoj neodustajnosti da se stvari izlažu uz svako duplo dno do kog analiza doseže, a ne u notornoj ostrašćenosti pobednika i socrealističkoj podmetačini

Milan Maljević će morati da se *spusti* do Jakobsfelda, prethodno da istrage u *mrtvaji* i spasenjem dečaka Raše otkupi dečaka-sebe i svoju nedovoljno proračunatu, nestratešku vatrenu strelu koja je prizvala više rata u Mali Rit no što ovaj može da izdrži. Tako je Maljevićevo sazrevanje istovremeno praćeno bolnim pročišćenjem sa srećno većim izgledima od izgleda Jakoba Jeriha koji je „sve što je imao dao za Firera i faterland“, čineći to po svojoj zreloj svesti, savesti i odgovornosti, nakon čega mu preostaje tek kratkotrajna uloga uživaoca didaktike kazne i trajnog gubljenja mesta u klubu vlasnika naredne šanse.

U istom onom intervjuu koji je dao 1976. godine, Diklić se pita „može li se išta uprkos svemu?“ Nisam siguran da mogu da se setim suvislijeg i, na kraju svih krajeva, pristojnijeg pitanja koje jedno ljudsko biće može, naglas ili ne, da postavi sebi. Da je pitao mene, rekao bih mu da može. Ako si Arsen Diklić, ako si „velik“, ako si učitelj „odrastanja moralno ispravnih ljudi u idealno zamišljenom svetu gde pravda pobeđuje.“ Tvorac, *Salaša u Malom Ritu*, recimo. Eto, može se *salašariti*. Čak i danas. Čak i ovde. I možemo da zahvalimo učitelju na svemu. Bio bi red.

**GEORGES PEREC, SARAJEVSKI ATENTAT,
MEANDARMEDIA, 2018.**

VELIKI DRUGI

PIŠE: **Đorđe Matić**

Na samo stotinu stranica, osim što je i „pokazna vježba“ pisanja o pisanju, književnih postupaka i naracije, Percov roman jedna je neobična apoteoza našoj historiji i našoj kulturi, njenim fundamentima i to, gle čuda, onim najproblematičnijim u prošlih trideset godina na prostorima van matice

Čak i u uvjetima smanjenih očekivanja u smislu recepcije na ovdašnjim intelektualnim i književnim scenama, neznalačkim, ravnodušnim, konformističkim i sve površnijim, potpuno je fascinantno i zapanjujuće da je ova knjiga prošla nezapaženo. Knjiga koja bi po svemu trebala biti senzacija, ništa manje od toga.

Sama činjenica da o njoj pišemo sa zakašnjenjem govori dovoljno – ovo, hrvatsko izdanje, tek je nedavno došlo do recenzenta. Kao da je knjigu izdavač dao prevesti, objavio je, i onda, što brže opraviši ruke od nje, ostavio je da nestane u pomrčini zaborava. Naravna stvar, nije to slučajno: s obzirom na sve u vezi ovoga, sve do 2016. neobjavljenog romana klasika francuske književne moderne i avangarde, velikog eksperimentatora Georgesa Percera, njegova prvoga romana koji je 1957. godine napisao sa napunjenih samo 21 godinu, s obzirom na to što ova proza govori, o čemu govori, što tu piše, od naslova počevši već – ne čudi takvo odsustvo recepcije u Hrvatskoj. Ona bi da sve to najrađe zaboravi.¹

U Srbiji pak, gdje je također izašao prijevod godinu ranije, iako bi roman ovakvoga naslova trebao refleksno izazvati pažnju, s obzirom na drugačiju, potpuno oprečnu vrstu pogleda na Događaj, što se na Vidovdan 1914. zbilo u Sarajevu, činjenica je da je tamo nastupila određena zasićenost ovom temom, pogotovo nakon zaista iscrpne literature, povijesnih, publicističkih, ali i poetskih radova, filmova, dokumentarnih i igranih, što se sve bilo koncentriralo na stogodišnjicu 2014.

To je velika šteta, takva slaba reakcija baš tamo gdje je to najviše potrebno.

Jer, ovdje se ne zna što je zanimljivije, roman, ili njegova pozadina i geneza. Ukratko: tada još slabo poznat, mladi pripovjedač George Perec, upoznaje 1956. u Parizu grupu Jugoslavena, redom umjetnika, među ostalima danas klasičnih modernih srpskih slikara i intelektualaca, Stojana Čelića, Mladena Srbinovića i Zorana Petrovića. Među njima i „Branka“, lika budućeg romana „s ključem“ jer se naknadno u analizi deduciralo da je lik napravljen po golemom imenu naše intelektualne historije i historije intelektualne etike, Žarku Vidoviću, a s njim upoznaje i njegovu delikatnu „ljubavnicu“, gotovo pasivnu Milu, iza koje se krije Milka Čanak, kasnije čuvena historičarka umjetnosti i stručnjak za freskoslikarstvo naših manastira. U nju se Francuz zaljubljuje, odlazi u Beograd i retrospektivno priča o svojim privatnim preturbacijama, sve u pokušaju da osvoji Milu.

Radnja, ta emotivna meandriranja lika, njegova, tipično francuska, postprustovska opisivanja vlastitih unutarnjih stanja, uz modernističku raspojasanost i skakanje naracije, njegov gotovo adolescentski melodramatičan pokušaj zavođenja Milke i nekakav ljubavni trokut, izmaštan ili stvaran koji se tu stvara, sve je to manje ili više zanimljivo, sva tipična francuska naklapanja povremena mladog čovjeka i pisca, ali i impresije koje odaju već sigurnu i slobodnu ruku istinskog budućeg radikalnog pisca.

Dvije stvari čine ovu knjigu događajem. Paralelna naracija, paralelna pripovijest o suđenju Mladobosancima i opsesija naratora da pred apstraktnim tribunalom kojem se u odvojenim poglavljima obraća, „osvijetli“ i objasni sarajevski atentat, taj, za dvadeseto stoljeće, jedan od ključnih događaja. On i eksplicitno kaže na početku poglavlja: „Namjera nam je, dakle, razotkriti pravi smisao toga atentata“. Naravno, pripovijest, sa sve upotrebom sudskih dokumenata s procesa Principu i drugovima, tim našim svjetovnim apostolima, ne čini niti može to „objasniti“. Ali ta paralelna naracija ima svoju funk-

¹ To se vidi i na mikronivou u prijevodu: koliko je jaka ta dogma i rigidnost da u romanu smještenom u pedesete lik ponavlja nekoliko puta neohrvatsku frazetinu „u konačnici“, potpuno vezanu za registar devedesetih. Onda, Gavrilo Princip je „uhićen“, a obični kupe u vlaku je „odjeljak“, i tako

redom. Roman o tome vremenu trebalo je prevoditi našim jezikom kakav se pisao tada, pa sve do devedesete. To je pitanje sluha i stila, a ne ideologije.

ciju, smještena, montirana u pripovijest o Beogradu i privatnoj „ljubavnoj epizodi“. Iako se dva nivoa priče samo povremeno pripovjedno dodiruju, na simboličkoj i metaforičkoj razini slažu se u neku vrstu fragmentarne cjeline koja se u momentima prožima, o čemu, o toj heterodijegezi i poliperspektivnoj vizuri briljantno u pogovoru piše i raščlanjuje je naš vrsni teoretičar književnosti Tomislav Brlek. Rezultat takve paralelne montaže je spektakularan. Književno, bez obzira na poneku nespretnost debitanta, što su apostrofirali i francuski predgovarač Claude Burgelin (pisac pogovora hrvatskom izdanju, nije, čini mi se, imao takve prigovore), ali za nas i kulturalno. Na samo stotinu stranica, osim što je i „pokazna vježba“ pisanja o pisanju, književnih postupaka i naracije, Perecov roman jedna je neobična apoteoza našoj historiji i našoj kulturi, njenim fundamentima – gle čuda, onim najproblematičnijim u prošlih trideset godina na prostorima van matice: Gavriilo Princip, Mlada Bosna, odnos prema Sarajevskom atentatu koji Perec/lik u egzaltaciji naziva jednim „od najljepših, najplemenitijih ikada počinjenih“, u tome i zemlja Srbija, i Beograd kao centar, pa sama Jugoslavija kao današnji bauk i krajnji tabu, njen kulturni i umjetnički život u godinama napona ili početaka stvaranja vlastite, jugoslavenske, južnoslavenske visoke kulture i civilizacije koja parira svijetu, što se sve rađa u samo malo ranije gotovo do temelja srušenoj zemlji, zemlji na putu koja se poput Feniksa dizala svaki put iz pepela i svaki put stvarala kulturna čuda koja zbog jedinstvene pozicije, sistema, historije i nečega ponad toga, neobjašnjivoga, nemaju i nisu imala parnjaka nigdje. I ne zaboravimo u svemu, duh demijurga što se pomalja svojom vječnom diskrecijom i time jačom prisutnošću: Duh Andrića i „Na Drini ćuprije“, koji se neočekivano pomalja, taj roman svih romana naših, što ga je Perec s fascinacijom čitao, nadahnuo se njime i u književnom časopisu Les Lettres nouvelles napisao veliki tekst. Sve što nove postjugoslavenske, lijeve i desne klase, od Slovenije do Makedonije, zajedno s autošovinstima iz matice, drže „suspektnim“, kako bi jedna od podguznih muva iz toga polusvijeta rekla – sve to ukratko slavi, i onda kad je kritičan, mladi francuski pisac i njegov lik.

I zato, na početku ispisan moto na našem jeziku, ali u pomalo naivnoj, a čudno dirljivoj francuskoj transkripciji, nije slučajna: *Ya sam danas veliki drugi, a bitchou soutra veliki prvi.*

To narator govori o sebi i svojoj, tako se isto može uzeti, komičnoj ambiciji da jugoslavenskom mužu zavede ženu. Ali znači i nešto drugo. Znači, nevjesto ispisanom rukom stranca, moto koji je mogao biti i Principov i Čabrinovićev i Grabežov i Čubrilovićev i Ilićev i Popovićev, i svih porobljenih naroda ovdje, nadasve srpskog, koji dvjesto godina već, po pravilu prvi kreće iz sužanjstva, na svoju štetu ili korist, neka gleda kako tko hoće.

Poglavlja o procesu atentatorima na Franju Ferdinanda, mogu nam imponirati u radosti zadovoljštine gubitnika u ovo vrijeme kad se većina nekadašnje braće odrekla tih mladih zmajebica. Ali ono što zadivljuje istinski, nalazi se u drugim poglavljima, ovima s ličnom pričom a u odnosu na mjestu radnje, zemlje dakle u koju lik stiže iz Francuske. Tu se tek događa i nalazi prava senzacija otkrića. Nevjerojatan je način kako narator govori o Beogradu, način s kakvom lakoćom takav stranac, pa još Francuz, spominje tope beogradske i šire jugoslavenske, komotnost kojom apostrofiraju ulice, od Knez-Mihajlove preko Topličinog venca (!), kako sa sigurnošću spominje „Tri šešira“

i Skadarliju, hotel Mažestik² i Dedinje, Kalemegdan i Bezistan, kao da je tko zna koliko dugo tu živio, sve je to ushićujuće na onaj stari, već zaboravljeni način koji smo nekad znali kad su u ozbiljna vremena ozbiljni ljudi dolazili u našu zemlju i pisali o njoj. Umorni, trideset godina već umorni, od nezainteresiranih stranih birokrata, od političara i obavještajaca, od površnih novinara, od nabijeđenih zapadnih pisaca – da ne govorim koliko je zamorno bilo, ako se dozvoli, i lično, za ljude poput autora ovoga teksta koji je u inozemstvu morao imati posla s tom parazitskom, umišljenom klasom ignoranata – učinilo nam se svima da još jedino taj i takav svijet postoji napolju, a spram nas. I zapravo sve do Handkea, koji je zasebna priča, da su mjera stvari Paddy Ashdown, Christianne Amanpour, Holbrook i razne Angeline Jolie. Perecov roman podsjeća između ostalog i šta je značila ta velika, neobjašnjiva, čudna, disproportionalno moćna zemlja, kao pojava, i kao kultura. Naročito kao kultura. Ubijedili su nas u međuvremenu, dali smo se ubijediti, tko više tko manje, da su naši gradovi uvijek bili provincijalne palanke kao što su sada, da su nam umjetnici folkloristi koji „objašnjavaju“ svojim radovima naše stanje (rat iznad svega), da se moramo „evropeizirati“ i civilizirati.

Treba i zato pročitati kako narator opisuje Beograd, godine 1956. (!), u to, „ledeno“ vrijeme, i kako izgledaju čajanke umjetnika po stanovima i kafei beogradski, kakve se ploče slušaju, šta naručuje u kafanama i restoranima Francuz, kakvi se razgovori vode i koliko jezika govore naši intelektualci – sve to, u ključnoj poenti, pripovjedač, a preko njega i autor, ne opisuje ni trenu kao kuriozitet ili iznenađenje, nego, obratimo pažnju na ovo, sve uzima zdravo za gotovo, takvu svjetskost. Čak i kad neiskusno lupa, čak i kad pokazuje svoju nesvjesnu francusku nadmenost koja nije namjerno tako postavljena kroz lik, nego se u njemu vidi i pisac, kad govori da u Atentatu „ništa nije spontano“ i „ništa nije prepušteno slučaju“ (ako išta, upravo je obratno!), kad sudi o francuskom izgovoru Brankovom, kad olako, paušalno i pubertetski iritantno donosi zaključke o zemlji koju ne razumije, nijednoga trenu se ne osjeti da on tu zemlju i njen glavni grad gleda s visine, ili „egzotično“ ili posprdnno (za razliku od recimo Sarajeva). A i kako bi, kad se iz njegove proze osjeti taj velegrad koji pulsira, i koji kadriramo u svijesti uvijek u elegantnim i artistskim crnobijelim kadrovima, grad velik ali trajno prisan, visoko urban, s nekim haustorima i galerijama u centru, gotovo nalik onim pariškim, mjestu gdje se čitaju svjetske novine i sluša Billie Holiday, neki naš „imbecil“ vozi jaguar (pedesetih u Beogradu!) i gdje stranac nijednog trenu ne apostrofiraju one tipične trope komunističkih špijuna i uhoda, „istočnoevropsko sivilo“ i slične klišeje. Znači i tako je moglo, pita se čitalac danas, izmučen od iskripljene slike o sebi i kontra vlastitom sjećanju, čak i kad je to bilo sjećanje na nedoživljeno što se nosi u kulturnom kodu, znači i to je postojalo?, nismo izmislili dakle?, nismo svoje samopouzdanje gradili ni na čemu, na iluziji?

Nismo. Mi smo znali sve vrijeme, a to što su nas zločinački manipulirali – drugima na dušu. U tom smislu, u jednoj, makar i, za historijske gubitnike, no moralne pobjednike, zakašnjeloj retrakciji i novorođenom samopouzdanju što nenadano stiže iz ladice s ostavštinom hipermodernističkog francusko-jevrejskog pisca, ovaj roman, ovaj literarni brikoladž spada u najvažnija djela u nevelikoj tradiciji od stranaca napisane kulturne *archaeologiae iugoslavicae*, naše Prijestolnice, konstitutivnih imena i djela naše savremene kulture.

2 Koji prevoditeljica, Vanda Mikšić, ostavlja štampano kao „Majestic“ jer je tako vjerojatno uzeto iz originala. Ali „Mažestik“ nije „Majestic“. A da je kojim slučajem Perec uzeo čuveni „Manjež“, da li

bi onda i to (p)ostalo „Manège“?

NEBESA, SRĐAN DRAGOJEVIĆ (2021.)**KADA TI SE NEBO SRUŠI NA GLAVU**PIŠE: **Bojan Munjin**

Film započinje kao priča o izbjeglicama iz Hrvatske, 1993. godine, u nekom sklepanom naselju na rubu velegradskog Beograda. Čitav taj sirotinjski pejzaž vrvi od ljute neimaštine, sitnog kriminala, musave djece i gomile apatičnih ljudi koji besposleno bauljaju po tom blatu i čemeru. Ovakva nakaradna slika ne samo da je netočna i pretjerana nego je i za sve te ljude duboko ponižavajuća

Novi film redatelja Srđana Dragojevića, „Nebesa“, koji je premijeru već doživio u Beogradu a uskoro će se krajem decembra početi prikazivati i u Zagrebu, žanrovski je crna komedija na temu ispreturanog života koji svi manje-više danas živimo na Balkanu. Nakon isto tako intoniranog filma, „Parada“ (2011.) u kojem Dragojević ironizira odnos konzervativaca prema homoseksualcima, kao i filma „Atomski zdesna“ (2014.) u kojem su teškoj satiri podvrgnuti svi post jugoslavenski narodi i narodnosti, „Nebesa“ na krajnje karikaturlan način želi oslikati, na razvalinama bivše države, fenomen masovnog religioznog oduševljenja nakon decenija ateističkog socijalizma. Tehnički, „Nebesa“ su inače prvi film koji je nastao kao koprodukcija šest zemalja bivše Jugoslavije: Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije Crne Gore, Bosne i Hercegovine, uz podršku francuske ARTE televizije, njemačkog MDM fonda i Euroimagea. Kada se pogleda ovaj njegov najnoviji film, gledalac već nakon prvih 15 minuta ima dojam da čak i u nečemu što je shvaćeno kao satira – Dragojević teško pretjeruje. Nakon zaista uspješnih Dragojevićevih filmova u 90-ima („Mi nismo anđeli“, „Lepa sela lepo gore“, „Rane“), kritika je u dva novija spomenuta filma primijetila novi trend: Dragojević „nezgrapno spaja crnu komediju, road movie i melodramu“, te bombastičnim ironiziranjem proračunato pravi film kao komercijalni hit i „zapravo afirmira sve ono što formalno ismijava“. Sve ovo vrijedi i za film „Nebesa“.

Film započinje kao priča o izbjeglicama iz Hrvatske, 1993. godine, u nekom sklepanom naselju na rubu velegradskog Beograda. Čitav taj sirotinjski pejzaž vrvi od ljute neimaštine, sitnog kriminala, musave djece i gomile apatičnih ljudi koji besposleno bauljaju po tom blatu i čemeru. Ovakva nakaradna slika ne samo da je netočna i pretjerana nego je i za sve te ljude duboko ponižavajuća. Naprosto to nije bilo tako. To će potvrditi svi oni istraživači i novinari, uključujući i potpisnika ovih redova, koji su bili u tim izbjegličkim naseljima, danima i danima, gledali su što se tamo događa i razgovarali s najširim slojem takvih ljudi. Izvan svake želje za nekakvim mitomanskim i herojskim podcrtavanjem, ti su se ljudi tada i još dosta godina kasnije užasno mučili da bi uopće ostali na nogama. Mnogi su umrli u bijedi i slomljena srca ali najveći dio njih, koji su morali baš sve početi ispočetka, uspjeli su: radili su dan i noć, često najteže poslove, sagradili su ogromnom međusobnom solidarnošću jednostavne neožbukane kuće i osigurali budućnost za sebe i svoju djecu. To su činjenice a ne socijalni užas kojem nema kraja, kako „Nebesa“ žele prikazati ove ljude. Zar nije važno zapitati se: što će na primjer reći bivše izbjeglice kada budu gledale ovaj film? Da li su oni sumnjivi tipovi i kriminalci ili je najveća većina njih godinama teško odvajala od usta da bi uspjela? Trebaju li se posramiti, nakon što su okrenuli i nebo i zemlju da bi preživjeli? Da li se trebaju sramiti i oni koji su u toj orijaškoj borbi umrli? Ovakva „Nebesa“ i nisu napravljena zbog takvih pitanja: publika će ga gledati kao safari-film s puno egzotičnih uvrnutih likova i situacija pretjerano i namjerno okrenutih na glavu.

Tematski i dramaturški, film se dijeli u tri priče u kojima je uvijek glavni lik Stojan, bivši komunist i policajac iz Like, kojeg nakon izbjeglištva, u drugoj i trećoj priči zatičemo, prvo na profitabilnom mjestu upravnika zatvora a onda, ni manje ni više, kao mogućeg predsjednika države. Već početni zaplet je dozlaboga nategnut: Stojan (Goran Navojec) u tom izbjegličkom naselju zadobiva svjetleći oreol iznad glave, postaje nešto kao živi svetac a njegova priprosta žena Nada (Ksenija Marinković) nagovara ga da počne da čini određene „griehove“, kako bi taj oreol nestao. I tako Stojan počinje da bludniči sa susjedom Borkom (Nela Mihajlović), da jede i da se opija preko svake mjere i da zavidi drugom izbjeglici, sitnom šverceru Rajku (Dejan Aćimović) koji ima nov auto, parkiran ispred kuće. Počinje neuvjerljiva i neduhovita gungula s tim oreolom, koja bi trebala simbolizirati fenomen masovne narodne opčinjenosti religijom u socijalno opustošenoj državi, nakon Jugoslavije u kojoj je bog bio zabranjen. Sva ta jurnjava za glavnim junakom, koji sa tim svjetlom iznad glave djeluje rogobatno i jadno, bez trunke finog humora, koji može ukazati na stanoviti socijalni kontekst, koji svaku dobru crnu komediju drži u jednom komadu.

U drugoj priči, opet onako s neba pa u rebra, upada u kadar Gojko (Bojan Navojec), teški duševni bolesnik, koji ubije čovjeka zato što mu ovaj nije posudio mobilni telefon da razgovara s nekim od aktualnih svetaca na nebu... Opet počinje jurnjava pomahnitalih i grubo oslikanih likova; policajaca, zatvorskih čuvara, luđaka, advokata, sudaca i predstavnika vlasti, u priči u kojoj se ne raspoznaje ni smisao ni početak ni kraj.

Krajnjim naporima dolazimo do treće priče koja se zbiva u bliskoj budućnosti (2026.) u kojoj je Stojan iz prve priče predsjednik države, duševni bolesnik Gojko iz druge priče postaje renomirani slikar, iako je u toj priči osuđen na smrt i ne zna se zašto, tada se pretvorio u malu bebu. Sada je oko njega sva sillesija ljudi iz umjetničkih lobija i privrednih i političkih klanova punih novca, dok se okolo opet, kao iz kakvih SF horor filmova, mota neka iznakažena, zombi sirotinja. Kada će konačno kraj? Jedino što se kao vrijedno može spomenuti u vezi „Nebesa“ jest da je Dušan Joksimović, koji je na snimanju bio iza kamere, s pravom dobio nagradu za najboljeg direktora fotografiji na ovogodišnjem festivalu *Mostra* u Valenciji.

Ovaj redateljski i dramaturški nekoherentan i prilično shizofren film, da ne ulazimo dublje u njegovu filmološku analizu, pokazuje zapravo jedan kulturni fenomen koji je prisutan, ne samo u Srbiji nego i na puno širem prostoru. Radi se za početak, onako dijagonalno rečeno, o kroničnom ogorčenju prema objektivnom stanju stvari u našim društvima, naročito nakon ratova, privatizacije i tajkuna svih fela, uz današnje sumnjive političare i osiromašeni narod. Problem nastaje kada se to ogorčenje pretvara u gotovo patološko crnilo, u kojem se pojedinci masovno zatvaraju u mračnu komoru vlastite psihe, koja onda neprestano bljuje otrovnu ironiju i apatiju bez izlaza. To

je situacija koju poznajemo, kada se većina javne i privatne komunikacije, a onda i umjetničke produkcije, svodi na te crne slike balkanskih društava u kojima nema ni grama nečeg plemenitog nego se isključivo puca, vara, siluje i krade. To je rekli bismo stav s đavoljim repom: on ne samo da nas tjera da zamišljamo isključivo iskrivljena ljudska lica i pokvarene fizionomije i ne samo da nam onemogućava da vidimo nešto lijepo i dobro, nego u nama stvara fatalnu, gotovo demonsku svijest da smo definitivno izgubili bitku sa tim mračnim cunamijem. Takva beznadna svijest se onda pretvara u mazohističku neutaživu potrebu da crnilo u životu, u knjigama, kazalištu i na filmu, tražimo sve više i više. Film „Nebesa“, bez bilo kakve estetske uzbudljivosti i odvažnosti za katarzu, samo je jedan u nizu radova koji proizlaze iz te komercijalno isplative filozofije nemoći, koja nam govori ono što želimo čuti: da će nas bez svake sumnje odnijeti mutna voda u mrak i ništavilo. Na sreću, ipak se nisu baš svi utopili u crnilo i beznađu. Svijet danas ne izgleda dobro ali još uvijek ima pojedinaca u životu koji, gledajući realne probleme oko njih, drže do elementarnog ljudskog dostojanstva i spremni su ga braniti. I još uvijek ima ljudi u umjetnosti, bez obzira na sveprisutni trend ružnoće, nasilja i krvi, koji žele spojiti svoj talent s hrabrim pogledom na život. Borba se nastavlja.

КЛАРА СКЕРЛИЋ: „МОЈ ЖИВОТ СА ЈОВАНОМ СКЕРЛИЋЕМ“, АКАДЕМСКА КЊИГА, НОВИ САД 2021.,
 ДИЈАНА МЕТЛИЋ: „ОЛГА КЕШЕЉЕВИЋ И МАРК БАРБЕЗА: ЈЕДНА САСВИМ (НЕ)ОБИЧНА СРПСКО-ФРАНЦУСКА ВЕЗА“,
 ГАЛЕРИЈА МАТИЦЕ СРПСКЕ, НОВИ САД 2020.

ГРУПНИ ПОРТРЕТ С ДАМАМА

пише: Вуле Журић

Управо захваљујући значају личности о којима је овде реч, а нарочито начинима на које Клара Скерлић и Дијана Метлић приступају расплитању историјских и интимних нити прича које су намериле да нам испричају, ове две књиге превазилазе свој изузетан документаристички значај и могу се читати као узбудљиви књижевни текстови

На самом почетку недавно објављене, прве свеобухватне биографије знаменитог немачког писца В. Г. Зебалда, ауторка Керол Енџир наводи како је током рада на књизи пишева супруга одбила да са њом разговара о детаљима свога живота са аутором „Аустерлица“ и „Сатурнових прстенова“. Тако је, оставши без главног *оралног* извора, ауторка књиге „Казу, тишино – у потражи за В. Г. Зебалдом“ била приморана да упоришне тачке свога истраживања потражи у самоме делу писца чије текстове тако непоновљивим и узбудљивим чини управо поступак брисања видљивих граница између постојаности чињеница и неухватљивости имагинације.

И управо је прилика да доспете на ту *ничију земљу* између непрегледних територија факата и фикције један од разлога за ишчитавање две књиге које су у размаку од само неколико месеци објављене у Новом Саду.

Реч је о мемоарима Кларе Скерлић, које је под насловом „Мој живот са Јованом Скерлићем“ приредила Славица Гароња Радованац, а ове године објавила Академска књига, те о студији Дијане Метлић „Олга

Дијана Метлић

ОЛГА КЕШЕЉЕВИЋ И МАРК БАРБЕЗА
 Једна сасвим (не)обична српско-француска веза

Кешељевић и Марк Барбеза: једна сасвим (не)обична српско-француска веза“, штампаној 2020, у оквиру едиције „Уметност и историја“ Галерије Матице српске.

Обе књиге ће убудуће пре свега представљати незаобилазну литературу како за проучаваоце наше културне историје и односа српске и европске (у оба случаја пре свега француске) културе, тако и за истраживаче који се интересују за најразнородније појавне облике феминизма. Али управо захваљујући значају личности о којима је овде реч, а нарочито начинима на које Клара Скерлић и Дијана Метлић приступају расплитању историјских и интимних нити прича које су намериле да нам испричају, ове две књиге превазилазе свој изузетан документаристички значај и могу се читати као узбудљиви књижевни текстови. А поводи за њихов настанак само потврђују снажно присуство књижевних заплета у такозваним прозаичним животним околностима.

Околности под којима су наста(ја)ли мемоари Кларе Скерлић донекле подсећају на истраживачки шкрипац у ком се наша ауторка овде помињане Зебалдове биографије. Крајем тридесетих година прошлога

века, пред сам почетак Другог светског рата, данас заборављени историчар књижевности, професор, преводац и књижевни критичар Живомир Младеновић (1910–2010) отпочео је рад на докторској тези чија је тема требало да буде живот и рад Јована Скерлића. Младеновић је тим поводом ступио у контакт са Скерлићевом удовицом, која је у то време живела прво у Хагу, а потом у Ници. Одговоривши на нека од његових питања, Клара Скерлић је, током живе преписке са Младеновићем дошла на идеју да напише мемоаре посвећене своме браку са једним од најзначајнијих утемељитеља савремене српске културе. И тако је почео креативни процес који је, како у исцрпном и драгоценом предговору наводи Славица Гароња Радованац, трајао од лета 1938. до пролећа 1939. године. Клара Скерлић је мемоаре којима је дала радни наслов „Интимни портрет Јована Скерлића“ писала руком на француском језику, а Младеновић је текст прво прекуцавао на писаћој машини и потом их преводио на српски. На крају ове интензивне сарадње, Клара Скерлић је наложила вредном докторанду да нити један део њених управо написаних сећања на Скерлића не сме бити употребљен као грађа за писања тезе. Младеновић је зато своје истраживање усмерио на проучавање младог Скерлића, а успео је да докторира 29. маја 1940. године, одбранивши тезу већ у униформи официра Југословенске војске. Стицајем многих личних и историјских околности, а понајвише услед многих, тешко остварљивих захтева којима је Клара Скерлић условљавала објављивање својих мемоара, њена сећања на свога супруга и „оца савремене српске књижевности“ тек сада су се нашао пред читаоцима. Њиховим објављивањем најзад смо у прилици да завиримо у интимни свет Јована Скерлића, чија су врата одшкринута обелодањивањем сећања његове сестре Јелене, која је била удата за историчара Владимира Ћоровића, и чије је мемоаре под насловом „Живот међу људима“ 2014. објавила такође Академска књига из Новог Сада.

Обе књиге ће убудуће пре свега представљати незаобилазну литературу како за проучаваоце наше културне историје и односа српске и европске (у оба случаја пре свега француске) културе, тако и за истраживаче који се интересују за најразнородније појавне облике феминизма

Будућа европска престоница културе није само место где је Дијана Метлић писала своју монографску студију о животу и раду Олге Кешељевић и Марка Барбеze, већ се у тамошњој Галерији Матице

српске одиграо необичан сусрет без ког ове ванредно драгоцене и сјајно написане књиге не би ни било! Према речима саме ауторке, њено интересовање за Олгу Кешељевић родило се из жеље да сазна ко је девојка са чувеног платна Богдана Шупута „Кафана у Паризу“.

Слика је настала у Шупутовом париском атељеу 1939. године, а за њу су му, поред Олге Кешељевић, између осталих позирали и сликари Пеђа Милосављевић и Љубица Цуца Сокић. „Цез послат с неба“, Шупут у писму брату описује атмосферу у париском кафеу Бели бик, „Свирају црнци. Нешто равно концерту. Сјајно... савршено. Тај темпо, ритам да полудиш...“ Управо такав темпо је својој потрази са Олгом Кешељевић дала Дијана Метлић, успевши да у, по свим стандардима писаној научној студији о брачном пару који је дуго и благородно утицао на српско-француске културне везе, произведе атмосферу достојну најбољих страница Бориса Вијана, инжењера, цез трубача и писца који се, међу бројним актерима париског боемског миљеа појављује у овој књизи.

Атмосферу врхунске уметничке прозе доноси и сећања Кларе Скерлић на њен живот са својим мужем, кога је упознала у време њихових заједничких студентских дана у Лозани. Скерлић ју је заприсио у писму послатом из Париза, где је био отишао да докторира, а након Клариног пристанка, он инсистира на томе да се Клара одрекне своје научничке каријере и пође са њим у Србију.

У супротном смеру тридесет година касније отиснула се рођена

Цетињанка Олга Кешељевић, која је након свршетка студија историје уметности на Београдском универзитету дошла у Париз, не би ли у центру збивања наставила своја истраживања. И док је Клари Скерлић требало извесно време да се привикне на атмосферу тадашњег Београда, Олга Кешељевић је захваљујући својим интересовањем не само за сликарство, већ и за позориште и филм брзо доспела у кругове у којима су се прво кретали наши сликари, а пре свега њена будућа цимерка и доживотна пријатељица Цуца Сокић, а потом писци, вајари и глумци, међу којима су најпознатији Жан Пол Сартр и Албер Ками, те за даљу причу о њеном животу најважнији – Жан Жене.

**Одговоривши на нека
од његових питања,
Клара Скерлић је, током
живе преписке са
Младеновићем дошла
на идеју да напише
 мемоаре посвећене
своме браку са једним
од најзначајнијих
утемељитеља
савремене српске
културе**

Живот Олге Кешељевић у предратном и ратном Паризу обилује готово филмским догађајима: њено познанство, а убрзо и брак са Марком Барбезом, потомком лионске породице која је управљала великом фармацевтском индустријом неопозиво је одвајају од жеље да се оствари као глумица а заувек је везују не само за вољеног човека, већ и за његово истрајно, *суштинско* бављење књижевним животом, прво током објављивања бројева часописа „Арбалет“, а потом и покретањем истоимене издавачке куће. Боравак Кларе Скерлић у Београду, од самога почетка до самога краја у дубокој Скерлићевој сенци, колико год био монотон и лишен иоле већих догађаја (изузмемо ли саму Србију, која је тих политички бурних предратних година била догађај за себе!) у њеним мемоарима израста у снажну, потиснуту драму модерне жене која изнад свега воли и у потпуности подржава свога мужа. Па иако током живота са Скерлићем није посећивала шарене забаве, значајне изложбе и велике позоришне представе, ова Швајцаркиња је најдиректније учествовала у подухвату какав бележи ретко која култура: била је све време ту док је њен човек за тако кратко време створио толико много! А ако је Олга Кешељевић упознала и често виђала Жана Женеа, Клара Скерлић је у кућу, између осталих, примала Бору Станковића.

Обе ове приче посвећене откривању оних најтананијих, па самим тим најбитнијих веза између српске и француске културе имају своје како документаристичке, тако и књижевне врхунце.

Живот Олге Кешељевић су, поред посвећености супругу, обележили односи са Цуцом Сокић и Жаном Женеом, чија су сва најзначајнија дела објављена управо код „Арбалета“. Па ипак, као кључни догађај њене биографије испоставља се оно што се, заправо, није ни десило. Олга Кешељевић се, наиме, налазила у првој подели Сартровог комада „Иза затворених врата“, а партнер на сцени је требало да јој буде управо Ками! Све се то дешавало у окупираном Паризу, где су Немци у једној рацији ухапсили Олгу Кешељевић и држали је у затвору наредна три месеца. Сартр није хтео да чека њен излазак на слободу, па је комад премијерно изведен са другим глумцима, што је довело до велике свађе са Камијем.

**У супротном смеру тридесет
година касније отиснула
се рођена Цетињанка Олга
Кешељевић, која је након
свршетка студија историје
уметности на Београдском
универзитету дошла у Париз,
не би ли у центру збивања
наставила своја истраживања**

Најупечатљивија епизода мемоара Кларе Скерлић јесте управо Скерлићева прерана смрт. Редови у којима је описано како га на носилима преносе у болницу припадају реду књижевних сведочанстава која заувек померају угао перцепције наизглед нам јасних, не тако давних временâ.

И Олга Кешељевић је надживела супруга, са којим је била све време његове борбе са тешком и неизлечивом болешћу. Преминула је у Паризу, у стотину и другој години живота. Иза њих су остале бројне објављене књиге које су не само због њихових аутора, већ и због самога изгледа биле уметничка дела, богата уметничка збирка и животна прича коју је Дијана Метлић реконструисала на ретко виђен, узбудљив а научни начин.

А ако Олга Кешељевић није заиграла са Камијем у Сартровом комаду, Скерлићева унука Лела Скерла је играла у филму Луја Мала!

Нека то буде последњи детаљ у овој тек скици која би требало да послужи као препорука да неизоставно уложите своје време у читање ових двеју књига. Свака за себе, али и овако заједно, оне представљају ванредно успели групни портрет минулих а круцијалних времена чији су актери биле и две даме које су захваљујући својим животним љубавима припадале и припадају и српској и француској култури.

КРАГУЈЕВАЧКИ ПЕСНИЦИ 1960.-2010. (3)

МОЈА МАЈКА

пише: Никола Живановић

У том метежу локалних и великих песника који су долазили да кажу своју реч у овом светилишту НОБ-а нашла се и једна неочекивана фигура – моја мајка. Није писала песме. Заправо, јесте понеку. Чак сам нашао у старим кутијама и плакете за неке ситне награде. Али писање није било њено поље. Она је рецитовала. И то рецитовала управо те поеме приликом приредби за Велики школски час

МАЈКА

Одакле нам очи?
Родила их мајка!
Одакле нам уши?
Родила их мајка!
Одакле нам руке?
Родила их мајка!
Све на свету родила је мајка!

Лети песма око света,
лепа, лепша него бајка:
нема детета ни цвета,
нема, док не роди мајка!

Душко Радовић

У једном интервјуу када су га питали о цензури Душко Радовић каже да о цензури причају само неталентовани. Талентован човек нађе начина да и поред цензуре каже оно што жели. Небројана су политичка тумачења његових песама. Од тога да страхан лав кога је Брана једног дана избрисао заправо свакодневна ситуација политичких

моћних фигура које су нестајале преко ноћи из страница историје јер су се нашле неподобнима. О шест мачака госпође Кларе које су заспале и нису се пробудиле после њене смрти јер нису знале да ловe мишеве, говорило се да су те мачке шест република Југославије, а госпођа Клара сам Тито. Затим величанствени стихови „Све што расте хтелo би да расте“, као отпор сваком наметнутом, на све векове датом појму добра и зла. И напoкон ова песма о мајци. У њој се очигледно тражи бескрајна захвалност мајци која нам је дала све и без ње смо ништа. Мајка је, наравно, Југославија.

Проблем са Југославијом (а овде причам посебно о Титовој Југославији) пре свега је био у томе како је она видела себе и како је желела да је ми, деца рођена у њој видимо. Она нам је дала све, то је била најбоља држава на свету, требало је бити поносан Југословен. То се од нас тражило. Истовремено, она никада није успела да створи илузију да је срећна земља као што је у нашим очима била Америка, нити тако моћна каква је у нашим очима била Русија. Југославија је била нешто што је требало да буде све али ми смо сви жалили што нисмо Американци или Руси. Нико није био поносан Југословен.

Али управо то колико је култура радила да подржи Југославију као велику нацију било је можда погубно. Пошто говорим о деци, деци Југословенима који ће као одрасли сви бити Срби, Хрвати,

Босанци и тако даље, говорим овде о њеној књижевности за млађе. О етици простонародног човека оличеног у Ћопићевим ликовима, о потресности Десанкине поезије. А потом и о вишим функционерима међу писцима, о Давичу, Марку Ристићу и другима. Наравно, на све стране су се појављивали писци попут Црњанског, Крлеже, Андрића., Селимовића. Чистокрвни лиричари попут Попе и Миљковића. Али чак и они, попут спортских шампиона само су ојачавали позицију идеолошке културе. Показивали управо то, да је Југославија велика и моћна земља. Упркос томе што у то нисмо могли веровати јер велике су биле Америка и Русија.

**Проблем са Југославијом
(а овде причам посебно о
Титовој Југославији) пре
свега је био у томе како
је она видела себе и како
је желела да је ми, деца
рођена у њој видимо. Она
нам је дала све, то је била
најбоља држава на свету,
требало је бити поносан
Југословен. То се од нас
тражило**

Фасцинантна је била самодовољност културе, односно мита који је створен на овим просторима. Крагујевац је ту играо велику улогу. Шумарице су постале симбол страдања, и то кога другог, него Ђака. Мада је само мали број жртава које су тог дана изгубиле живот изведен из фамозног петог три, тај мит је био битан. Та слика погнутих Ђака који се још увек понашају као деца и мирно одлазе на стрељање. Хришћанству је требала метафора да Христос постане јагње. Ђаци изведени из школе много су боље оличавали страдање невиних. Југословен није морао да путује у Свету земљу. Његова митологија је била ту, у Крагујевцу. Требало ју је само опевати и опеавати док је света и века. Тито је у то име запалио вечни пламен у Шумарицама. Тај вечни пламен је већ деценијама угашен. Међутим, обичај да се пише поема за Велики школски час и изводи пред све мањом публиком, још постоји. Нећу улазити у то ко је све писао те поеме. У својој кући сам имао поему Оскара Давича. До сада наведени песници из овог циклуса текстова, Зоран Петровић и Борислав Хорват такође су писали. Хорватова је изведена тек после његове смрти, када су његови песнички ученици дошли на власт. Али о њима у неком од наредних текстова.

Међутим, у том метежу локалних и великих песника који су долазили да кажу своју реч у овом светилишту Народноослободилачке борбе, нашла се и једна неочекивана фигура – моја мајка. Моја мајка није писала песме. Заправо, јесте понеку. Чак сам нашао у старим кутијама и плакете за неке ситне песничке награде. Али писање није било њено поље. Она је рецитовала. И то рецитовала управо те поеме приликом приредби за Велики школски час. Рецитовала свуда по Србији, пред највећим песницима, маштала о томе да буде глумица. А онда када, као и већина најнадаренијих, није приликом првог покушаја уписала глуму, више није ни покушала. За њу је то била света ствар. Позив. Нешто што није могло да наиђе на препреку. И сама помисао да ту може постојати значила је крај.

Онда је наступило моје детињство. А мајка би ми с времена на време, уместо да ми нешто каже, проговорила неколико стихова којих се сећала са тих приредби. Био је то крпеж великих и песника које никада нисам успео да идентификујем, а чије је песме за неку приредбу запамтила и остале су јој тако у глави да лебде и са другим стиховима, корисни да се с времена на време некоме њима обрати. Како сам растао, ти стихови су постајали мање примерени. „Ти што те утроба моја изврца“, викнула би ми понекад уместо да ми каже „Ја сам ти мајка, мораш да ме слушаш“ и тако дословно развила страх од Скендера Куленовића.

Када сам сам почео да се бавим поезијом говорила је да сам то наследио од ње. „Али какве везе има писање поезије са тим што си ти радила?“ питао сам је. И њу и сваког другог. Но, у очима свих у мом окружењу, моја мајка је важила за богомдано створење, уметницу без премца, која је само лако одустала. Како сам упознавао песнике и друге људе из културе, био сам прихваћен као њен син, с поштовањем. „Мајко, да ли си ти заиста познавала Васка Попу?“ „Наравно, и њега и Миру Алечковић“, рекла би моја мајка не правећи разлику. За њу су све то биле велике особе, људи који су означавали снагу наше културе, снагу нашег југословенства. Није било разлике. Питао сам тетку, као практичну жену, а чији је син данас успешан глумац, је ли моја мајка уопште имала икаквог талента или је то само прича. „Свашта, ти не знаш шта је твоја мајка била. Највећи југословенски рок бендови су морали да сачекају са наступом док твоја мајка не изрецитује неколико песама на бини. И музичари и публика су је слушали с поштовањем.“ Апсурдно. Нисам могао да замислим тако нешто. Али временом сам почео да упознајем ликове који су израђали из тада већ давног југословенског доба, као остарели песници. У књижевном клубу у коме смо се ми клинци скупљали, појављивали су се као негативци из домаћих филмова, ловци на шпијуне, озбиљни, знајући да је поезија, не игра нити уметност, већ одговорност према идеји. Она јесте била слобода али слобода за коју су се други борили и освојили је. Ми смо имали само да је негујемо и чувамо. А „све што расте хтело би да расте“.

„Знаш ли ти да сам ја објавио дванаест књига“, рекао би један од тих песника, Милан Николић, преваспитани голооточанин, „Знаш када ћеш ти да објавиш дванаест књига?“ и гледао би ме својим свемоћним погледом. Истини за вољу, старац јесте урадио једну занимљиву антологију класичне кинеске поезије коју је превео са руског. У строгом метру и са римама. Штета што је због осталих лоших књига које је

написао и та ушла у заборав. Написао је, на пример, збирку песама *Нестижица*. Да не бисте много разбијали главу са тим шта та реч значи, на крају је дат речник где лепо пише да она значи бескрај. И тако су и све остале речи у књизи измишљене, а њихово значење се налази у речнику на крају књиге. Можда не бих имао толико јасну свест о томе шта поезија није да нисам налетао на такве сумануте експерименте. Сличан њему био је Димитрије Николајевић кога у једној песми нападају нека чудовишта, па међу њима и Гонгоре. Ја му лепо кажем да се каже Горгона а да је Гонгора велики шпански песник. Ма не зарезује ме.

**Хришћанству је требала
метафора да Христос
постане јагње. Ћаци
изведени из школе
много су боље оличавали
страдање невиних.
Југословен није морао
да путује у Свету земљу.
Његова митологија је
била ту, у Крагујевцу**

Једном су тако крагујевачки песници послали на конкурс министарства да им финансирају књиге. Послали целе рукописе. Милан се дочепао одговора први. У свим књигама је понешто исправљано сем у његовој. Николајевићу буде сумњиво па позове људе који су читали а они му кажу: „Ма не бре, код њега смо највише исправљали.“ Ето, тако је изгледала борба за власт тих последњих социјалистичких песника који су још веровали да поезија доноси углед и моћ и место у партији.

А онда је наступио крах. Југословенска поезија је као целина функционисала захваљујући оном великим песницима који су тада стварали. Партијски функционери су нестали преко ноћи са страница читанки. Али требало је сад наћи нешто ново. Трбало је после културе која се заснивала само на сопственим митовима наставити писати поезију. А од тих митова се више није могло кренути. Отуда су српски песници посезали за старином. Можда је Шантић са својим родољубивим песмама имао највише одјека код песника који су долазили као мигранти. Са друге стране, песници окренути савременим европским струјањима посезали су за наративнијим изразом, каталептоном, најчешће угледајући се на лоше преводе. У Крагујевцу су ствари нешто другачије стајале. Борислав Хорват је створио аутентичну поетику, као и низ ученика који су настављали његов рад, али сад вулгарно у Хорватово симболистичко парнасовско песничко ткање умећући елементе родољубља. Хорват је могао да напише песму о бињекташу Кнеза Милоша, али тај бињекташ је стајао

ту у Крагујевцу, седели смо на њему, пили пиво, завезивали пертле. То је био део прошлости али и наше свакодневице, ми смо били део тога исто онолико је прошлост била део тога.

Расцеп који се појавио у култури створио је тектонске поремећаје и у нашем схватању југословенског наслеђа. Андрић као симбол југословенског писца уступа место Црњанском, Крлежи и Селимовићу који су се лакше могли дефинисати као припадници одређених нација (мада Црњански није био Србин у мери у којој је Крлежа био Хрват). Ујевић је постао песничка громада (мада од почетка високо цењен) када су се око њега почели отимати Срби и Хрвати. Да ли је то касније задесило и дубровачку књижевност? Крлежине Баладе Петрице Керемпуха постале су потез за мат у свакој расправи између српских и хрватских песника јер, ако би их чак и неки Србин могао разумети, не би разумео језик над којим они врше насиље, не би схватао њихов песнички успех у датом језику, који је непознат. Слично је и са српским песницима, који позивајући се на Настасијевића и његову неупоредиву поезију, праве крпеже од језичких творевина и називају се језикотворцима.

Све то се спрема да удари и Крагујевац, и то врло скоро. Али пре тога ипак још неколико речи о мојој мајци.

Моја мајка развија сопствени језик, сопствена опажања. Преноси ужасне приче о нечијој смрти али посебно, готово уживајући, примећује детаље. Рецимо, говори о детету које се затворило у фрижидер и како су нашли све смрзнуте сузе на дечијем лешу. Моја мајка открива језик страха и беде. Матерњи језик. Мој језик. Ништа у животу нисам могао касније да видим без тих њених описа. Причала ми је о пијаном Томи Здравковићу који се на врхунцу славе шета са флашом по аутобуској станици. Гледао сам у новом филму да нађем ту сцену. Али узалуд. То је видела моја мајка, трагеткиња. Која као еподу пева тужну песму о стварности док силази са сцене, заувек, да живот заврши у обичној нуклеарној породици, она која се некада надала толикој слави. Онај вечити пламен се угасио. И данас долазе песници у Крагујевац, пишу те поеме за хиљаду евра. Наравно, све неки песници бирократе, све неки људи од каријере. Не крагујевачки песници који не добијају никакве ангажмане. Данас у Крагујевцу десетак људи докторира књижевност. Данас у Крагујевцу живи један песник.

Али до тог једног ће се још доћи. Долази најезда песника и писаца избеглица. Неки од њих са савешћу и амбицијом да заузму најбоља места у култури. А неки кржљави песник, извесни Живорад Живковић, бежи од тога што се спетљао са ученицом па сада под изговором да је избеглица добија посао у школи где поново кокетира са малолетним девојчицама. Пише неке тугаљиве песме о Офелији коју је видео у некој сеоској цркви. А онда се на крају у исповедној песми, пред смрт, кад му више нико ништа не може, изјашњава: „Све што сам волео су девојчице.“ Однео сам један његов сонет Бориславу Хорвату да га прочита. „Свака вам част и њему на таленту и теби на укусу“, одбрусио би Бора. Сада негде у Босни постоји дилетантски „међународни“ фестивал поезије „Перо Живорада Живковића“. Макар је он остао.

Али ствари нису тако лоше. На помолу су нове генерације песника, које ће ствари вратити на прави пут.

“ТЕГЛИЦА КОРДУНАШКЕ ЗЕМЉЕ”

КЊИГЕ

Жељко Кресовевић

Задња крајишка недјеља, предзадњи је дан јула.
Долази У Глину Његова Светост,
Патријарх Србски, Павле...
Реко, не виђа се Патријарх сваки дан.
Идем га видјети.

Спавам након више од мјесец дана поново код куће.
На неком портаблићу гледам “Седму ноћ”.
Касније причам у мраку дуго са Даном.

Све говори да је питање времена кад ће кренути на нас.
Код нас на Кордуну, нико никуда.
На Банији опуститије.
То јутро на тераси саffe бага “М” (Мрђеновић) чујем да је чета “педесетпетица” из састава “Громова” прешла Купу у “цеп” код Небојана, који држе они.
Углавном гдје Патријарх дође, Фрањо Ајкула пије каву у скорије вријеме.
Значи...
Чека се само заповијед.

Дана мало говори.
Брине...
Свјесна је да ће по обичају много тога пасти на њена леђа.
На мене не може рачунати.

Кажем јој ако дође до бјежаније нек покупи бар пар књига.
Старије су, тешко их је више и наћи.
А значиле су ми увијек пуно...
Радекина “Кордун у прошлости”, “Горња Крајина – Карловачко владичанство”. Ђаничине двије књиге. Прва књига пјесама, издана 1971, и друга у којој су и обичаји Кордуна, издана 1987...
Велим јој још ако буду кућу напуштали да поведу и Бега, младог дугодлаког њемачког овчара.

Четвртог “олујног” дана ујутро улазимо у Војнић. Потпуно празан, нигдје никог.
По цести лежи пар коњских комота, дијелови орме и кола, блатобран од “фергусона”, пар завежљаја робе спалих са нечијих кола, приколица...
Гране борова око опћине покиданих гранатама разбацало посвуда.
Паркирамо се на аутобусном колодвору.
Завирујемо у Кљајићеву трговину.
Празне полице.
Остало још само “Вима”, “Плебе” и пар кутија неког прашка за веш?!

Преко пута бензинске пумпе наиђем на Мићу Цигана.
Сједи на степеницама плаве “просвјетне” зграде.
Потеже из флаше “Рубинов” вињак.
Очито је био “у набави” у трговини код Кљајића док се још што могло “купити”.

Отпијем пар дугачких гутљаја да саперем прашину.
 Мића приводи крају флашу вињака.
 Вели да он не иде никуд.
 Изљубишмо се.
 Пружи ми десницу своју на којој је носио већ сажвакану црну кожну навлаку украшену са пар нитаваца.
 Штитила му је подлактицу док је наносио метерице дрва на жагу "банцека".
 Стегну ми руку, не пуштајући је дуго.

Колона "корњача" крену према Биљегу гдје се прикупљамо.
 На зачељу је носач моста.

20890 скреће десно, код поште опет десно.
 Па онда равно мојом улицом, Вергашевом.
 Ницо "црнца" вози лагано.
 Ја на куполи к'о на фијакеру.
 Чује се само једнолична шкрипа гусјеница на асфалу.

Врата куће су закључана.
 То сви наивно раде. Мисле да ће се ускоро вратити.
 Тако и моја мати.
 Што затварате?
 Доћи ће "бравари"
 Већ до ноћи или до сутра најкасније.
 Са "калшњиковима".
 Ти све браве отварају.

Прођем иза куће.
 Завјеса се њише на вјетру. Поизбијале гранате столарију.
 Попнем се на спрат. Прегледам књиге по полицама регала.
 Видим да је Дана понијела оне које сам јој рекао.
 У крај реда видим два дебља фасцикла са фотографијама старих дрвених кућа и крајишких крстача.
 Заборавио сам Дани рећи за њих. А важни су.
 Трпам их у комбинезон.

Зајесенило је већ добро.
 Лишће пожутило, хладније је. Вратили смо се јучер са врха Гоча. У неком планинарском дому након дуге потраге нашао сам наше Маџаре.

Дана забављена кувањем ручка.
 Нешто ми на памет пале књиге.

— Дано....
 Ће су оне књиге?

Дана нешто смрси, пребаци причу.
 Углавном, не рјешимо ми то тај пут.

Дође и прво избјегличко прољеће.
 Дана нам прави неко варивце за ручак.
 Сјецка купус.
 Мени опет нешто пале на памет књиге.

— Не рече ти мени за књиге, кад те ја упита јесенас.
 Ће су књиге?

Дана преста сјећи купус.
Спусти нож.
Окрену се лагано.
Подбочи се на пулт кухиње.

– Еее...Бено моја. Увјек си бенаст био.
Бацила сам их у Глини!!!

????

– Како мислиш бацила?

– Па лако.
Избацила сам их из рукака у неко грмље...
Потпуно смо били окружени, у рукама смо им.
Дијете је од шест година испред мене.
Ћаћа ти је остао без ноге!

Тамо према болници чуло се пар везаних експлозија. Онда чујеш јауке.
Неко је од њихових стао на мине.
Иза тога пар кратких рафала.
Егзокуционих.

Цијев пушке ми је пред устима.
Осјетим јој врелину.
“Радила” је малоприје.

Нервозан је, игра му и прст на обарачу.
Гледам право у закрвављене очи које провирују на загарављеном лицу.
На раменима лепршају тракице за распознавање...

Па бацила сам књиге!!!

Што сам друго требала направити!!!

Јебле те књиге.
Ћириличне?
Јебле те пјесме Ћаничине и обичаји Срба на Кордуну.
Па, побит ће нас каква будала због књига!!!

Ма јебите се ви...
И тенкови ваши и андрљевина...
Знам да сте свашта прошли.
Исчекивали смо те и испраћали са зебњом.
Од Логоришта до Турња. Част вам.

Човјече...!!!

Али ти никада ниси носио своју кћер кроз кишу граната и метака!
Ниси никад полагао по њој да је тијелом заштитиш од гелера!

Ниси јој никад стављао руке на лице да не гледа мртве и крв по глинским улицама као ја, док су нас спроводили...

JOVICA AĆIN: SVE ZBOG VAZDUHA: OKO PRIPOVEDANJA, KNJIŽEVNA OPŠTINA VRŠAC, VRŠAC; BANJA I DRUGE POSLEDNJE PRIČE, AGORA, ZRENJANIN, NOVI SAD, 2021.

OD TEORIJE DO PRAKSE, I NAZAD

PIŠE: **Dragan Babić**

Nezavisno od toga koja vrsta teksta im više odgovara, čitaoci mogu u isto vreme da čitaju novu esejističku i pripovednu zbirku Jovice Aćina kao primere dve vrste razmatranja književnosti i utemeljenja u teoriju, odnosno praksu. Zbog toga esejistički mogu da posluže kao autopoetički okvir za sve elemente koji se iz prve ruke vide u prozi

Retki su pisci, i to naročito prozni pisci, koji učestvuju u književnom životu i sa teorijske i sa praktične strane. Ova pojava češća je, iz nekog razloga, kod pesnika, i stoga je više onih koji se bave ovom vrstom pisanja dok, u isto vreme, stvaraju esejističke, teorijske, istraživačke ili naučne tekstove. U domenu prozne produkcije se, međutim, među nekolicinom imena izdvaja Jovica Aćin, koji ne samo da već decenijama radi na pripovednim tekstovima, a u poslednje vreme i na romanesknim naslovima, već je aktivan i kao esejista na granici teoretičara književnosti. To dokazuju i dva njegova ovogodišnja dela, zbirka tekstova *Sve zbog vazduha: oko pripovedanja*, te zbirka kratkih priča *Banja i druge poslednje priče*, a posmatrati odnos između ta dva dela može se porediti sa odnosom koji se formira između teorijskog i praktičnog pristupa pripovedanju i stvaranju priča.

Prva od ove dve knjige verovatno će biti i ona koja će ostati manje primetna ili na margini Aćinovog stvaralaštva, ali ne zato što njeni kvalitativni dometi ne zaslužuju pažnju publike, već zato što su teme o kojima on piše u njoj i načini na koji ih obrađuje prijemčivi manjem broju čitalaca od tekstova koji čine njegovu proznu produkciju. Zbirka esejističkih tekstova *Sve zbog vazduha* već svojim precizno odabranim podnaslovom saopštava da će se u njoj najviše govoriti o činu pripovedanja i stvaranju priča ni iz čega, odnosno iz neke metafizičke i mistične materije koja se nalazi svuda oko nas, a koju

jedino pisci mogu da pretoče u književni tekst. Osam ovde sabranih tekstova moguće je podeliti u nekoliko različitih kategorija na osnovu tema koje obrađuju, ali i po njihovim pod-kategorijama unutar esejističkog žanra. Tako se, na primer, prvi tekst, „Ptice selice“, može opisati kao skup autopoetičkih fragmenata koji pojašnjavaju na koji način Aćin pristupa kreativnim impulsima koji ga vode od ideje o kraćoj ili dužoj proznoj formi sve do krajnje realizacije njegovih težnji u obliku objavljene zbirke ili romana, što donekle reflektuje i kasniji tekst „Pravila pisanja“. To, naravno, ne znači da autor otkriva svaki korak svog kreativnog puta, niti da nameće budućim piscima ideje kako bi trebalo da se ponašaju ne bi li dospeli do njegovog statusa, već jednostavno da on u ovom tekstu potpuno otvoreno govori o stvarima o kojima se retko govori u savremenoj produkciji. On otkriva svoje bojazni i strepnje povodom načina na koji pretače ideje u tekst, ali i svoj pogled na stvarnost koji mu omogućava da primeti one sitnice koje su nevidljive „običnim“ ljudima koji ne poseduju stvaralački poriv u sebi. Ovaj esej može se posmatrati i na nivou refleksivnog, autocitatnog i metanarativnog teksta koji u sebi spaja spoljne impulse koji pokreću priču – i to priču u onom andrićevskom smislu priče i čina pripovedanja – sa unutrašnjim pogledom na njih zbog kojeg je autor uopšte u prilici da razmatra te impulse u okvirima književnog teksta.

Slične ideje o procesu pisanja prisutne su u tekstovima koji bi se na prvi

pogled mogli opisati kao prigodni, ali koji u sebi kriju mnogo više no što se to u početku čini. Naime, radi se o tri teksta koja nastaju tokom 2019. i 2020. godine kao saopštenja koje Aćin iznosi prilikom dobijanja tri relevantne nagrade – Njegoševa nagrada na Cetinju, Nagrada Veljkova golubica u Somboru i Nagrada „Milovan Vidaković“ u Novom Sadu – ali ono što izdvaja ove tekstove od sličnih koji se zbog svoje uslovljenosti svečanošću prilike u kojima se predstavljaju obično zadržavaju na kurtoaznim i opštim mestima je upravo težnja autora da spoji imena koja stoje iz nagrada sa činom pripovedanja o kojem je ranije bilo reči. Bilo da se radi, dakle, o Njegošu, Veljku Petroviću, Milovanu Vidakoviću ili Miroslavu Josiću Višnjicu koji postaje važan deo drugog obraćanja upravo zbog načina na koji spaja Petrovića i Aćina, ova tri teksta rastu u novu vrstu saopštenja na granici autopoetičkih ispovesti u kojima autor dovodi svoj opus u vezu sa piscima čija imena krase pomenute nagrade. Iako su u pitanju nagrade koje se dodeljuju za životno delo ili zaokružen opus, ovi tekstovi dokazuju vitalnost laureata koji još uvek ima šta da napiše, objavi i podeli sa čitaocima jer ga kreativni nagon ne napušta ni u najgorim vremenima.

**Aćin se poigrava sa
perspektivom i fokalizacijom,
menjajući uglove
posmatranja i pripovedanja
u ovim pričama što dodatno
pojačava čitalački utisak
i dokazuje kreativne
mogućnosti njegovog procesa
oneobičavanja**

O tim, najgorim vremenima u kojima trenutno živimo, govori esej „Zapisi iz karantina“ koji predstavlja dnevnik proleća 2020. Suočeni, kao i ostatak čovečanstva, sa pandemijom od koje je teško pobeći, Aćin zapisuje svoje misli o ovoj epidemiološkoj pojavi i njenom uticaju na društvo, ali i o tome kako pristupiti ovoj vanrednoj prilici i svemu što ona donosi. Protkan dozom humora i sarkazma, ovaj tekst pokazuje da postoji način da se pandemija sagleda i iz drugačijeg ugla koji omogućava njeno sveobuhvatnije promatranje i analizu, kao i prihvatanje novog obrasca ponašanja koji nam može pomoći da se izborimo sa različitim formama zatvaranja. U ovom eseju se javlja i još jedna od Aćinovih opsesivnih tema, koketiranje sa kanonskim delima svetske književnosti i njihovih stvaralaca, a kao jedan od načina da se preživi prinudno zatvaranje u četiri zida sugerise se ponovno ispisivanje dela koje autor smatra za ključna. Dok pokušava da piše *Kralja Lira* na engleskom, odnosno dela *Bitak i vreme*, *Tako je govorio Zaratustra* i *Zamak* na nemačkom, ovaj Aćinov karantinski dvojnjak traži način da se postulatima književnosti bori protiv pošasti života, ali i da pokaže koji su to autori koji njemu samom pružaju utehu u teškim trenucima.

Još dvoje autora iz ove kategorije su Sapfo i Arto, a o njima govore tekstovi „Odblesci za nenapisanu priču“ i „Svedok rođen iz bola“ koji su i najbliži klasičnom istorijsko-teorijskom promatranju književnosti, i mada su oni prepleteni proznim sekvencama, ova dva priloga najviše odskoču od ostalih. Oni dovode do zaokruženosti zbirke *Sve zbog vazduha* i proizvode utisak sveobuhvatnosti kojom Aćin pristupa „teorijskom“ delu činu pisanja i postavljanju određenih okvira koje kasnije i dokazuje i opovrgava u zbirci priča *Banja i druge poslednje priče*. Ona sadrži šest obimnih priča, uz uvodni tekst „U boji prekrivenoj tamom“ koji mapira neke od kasnijih odlika zasebnih priča i zbirke kao celine. Sumiranje kraja života i rekapitulacija proživljenog, ali i radovanje budućnosti, neki su od njenih primarnih tematsko-motivskih odlika koje se na različite načine reflektuju u svakom od ovih tekstova. Njihov obim znatno iskače iz proseka savremene pripovedne proze, kao i prethodnih autorovih priča, ali istovremeno stupa u vezu sa starijim Aćinovima zbirkama i njegovim novijim romanima. Evidentne su veze između nekih od njih, što može da dovede do pretpostavke da su ove „poslednje“ priče nastajale u isto vreme kada i romani *Srodnici*, *Pilot tramvaja* i *Polazeći od kraja sveta*. Stoga njihovo određenje kao „poslednje“ priča pada u vodu, na radost njegovih čitalaca, a ono što ostaje kao utisak jeste jedno rekapitulirajuće ophođenje prema egzistenciji protagonista ovih priča. Oni se nalaze na različitim prekretnicama i u presudnim trenucima svojih života, a autor, u maniru teorijskih okvira i postavki kratke proze, pruža isečak iz ključnih situacija sa kojima se oni susreću. Tako, na primer, junak završne priče, po kojoj i zbirka nosi naslov, odlučuje da postane nešto više od običnog posetioca banje u kojoj provodi vreme, i raste u figuru koja se poistovećuje sa prostorom više no što je to očekivano, sve vreme iščekujući ono što stiže nakon takvog iskustva. Ovo izneveravanje čitalačkih očekivanja u pozitivnom smislu još jedna je od ključnih odlika zbirke, naročito u pogledu obrta pripovednih situacija i narativnih pristupa materijalu. Aćin se poigrava sa perspektivom i fokalizacijom, menjajući uglove posmatranja i pripovedanja u ovim pričama što dodatno pojačava čitalački utisak i dokazuje kreativne mogućnosti njegovog procesa oneobičavanja svakodnevnih prilika i njihovog pretvaranja u nešto neočekivano. On kao da se neprestano kreće, bilo da je u pitanju fizički čin putovanja ili ne, a osećaj intrigantne svakodnevice koji dominira ovim tekstovima čini priče prijemčivim različitim kategorijama čitalaca, bez obzira na njihovo predznanje o ranijim delima ovog autora, zbog čega bi ova zbirka – skoro paradoksalno, s obzirom na njeno ranije pomenuto određenje „poslednje“ – mogla da bude adekvatna početna tačka za sve oni koji tek sad pristupaju čitanju Aćinove proze, ne samo zbog prohodnosti i čitljivosti, već i zbog toga što ove priče sadrže neke od važnih tema njegovog ranijeg rada, te postaju sublimati njegovih poetičkih principa i dominantnih tematsko-motivskih okvira.

Nezavisno od toga koja vrsta teksta im više odgovara, čitaoci mogu u isto vreme da čitaju novu esejističku i pripovednu zbirku Jovice Aćina kao primere dve vrste razmatranja književnosti i utemeljenja u teoriju, odnosno praksu. Zbog toga esejistički zapisi iz zbirke *Sve zbog vazduha: oko pripovedanja* mogu da posluže kao autopoetički okvir za sve elemente koji se iz prve ruke vide u zbirci *Banja i druge poslednje priče*, zbog čega je okolnost što su se ova naslova pojavila skoro u isto vreme vrlo srećna za njegove nove i stare čitaoce.

IN MEMORIAM - ŽIVKO BJELANOVIĆ (1933 – 2021)

U 89. godini, u Rijeci gdje je živio posljednjih godina, umro je 26. studenoga 2021. dr. sc. Živko Bjelanović, red. prof. u miru Sveučilišta u Splitu. Rođen je 6. travnja 1933. godine u Đevrskama. Četiri razreda osnovne škole završio je u El Shattu. Gimnaziju (8-godišnju) maturirao u Šibeniku 1953., koju je pohađao u više dalmatinskih gradova (Sinj, Split, Zadar, Šibenik). Studij hrvatskog ili srpskog jezika i jugoslaven-skih književnosti diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1958. godine. Magistrirao je 1976. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radom *Tvorba etnika i ktetika od naziva mjesta Bukovice* iz područja lingvistike. Obranio je tezu *Antroponimija Bukovice* na Filozofskom fakultetu u Zadru 1988. i time stekao doktorat humanističkih znanosti iz područja filologije.

Radio je kao profesor u Gimnaziji i u Učiteljskoj školi u Šibeniku. Otvaranjem Pedagoške akademije u Šibeniku, radi kao prof. više škole, potom kao ravnatelj te ustanove do njenog zatvaranja u ljeto 1967. Iza toga je lektor hrvatskoga jezika na Università Cattolica i Università degli Studi u Milanu (1967.-1969.). Potom je profesor na Pedagoškoj akademiji u Puli, odakle dolazi na Pedagošku akademiju u Splitu 1975. Na Sveučilištu u Splitu ostaje do umirovljenja 2003. godine, radeći nakon Pedagoške akademije, na splitskom OOUR-u prirodoslovno-matematičkih znanosti i odgojnih područja zadarskoga Filozofskog fakulteta, onda na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih znanosti, Visokoj učiteljskoj školi te kao vanjski suradnik i na Odjelu za humanističke znanosti. Bio je dekan OOUR-a prirodoslovno-matematičkih znanosti i odgojnih područja u Splitu (1987.-1989.). Prof. Bjelanović ostvario je 45 godina radnog staža u odgojno-obrazovnoj djelatnosti. Predavao je jezične kolegije: Hrvatski jezik, Kultura govorenja i pisanja, Metodika nastave hrvatskoga jezika, te uz to još i Teoriju književnosti na Pedagoškoj akademiji u Šibeniku.

Kao priznati i poznati onomastičar, bio je član Odbora za dijalektologiju i Odbora za onomastiku JAZU (1978.-1983.), glavni urednik časopisa *Čakavska rič* (1978.-1984.), predsjednik Savjeta časopisa *Školski vjesnik* (1986.-1988.). Član je uredništva časopisa *Godišnjak Titius* (2008. – 2017.) u kojemu je objavio nekoliko radova. U nastavničkoj karijeri biran je za docenta 1988., za izvanrednog profesora 1996. i redovitog profesora 1999. u području filologije. Na projektu *Rječnik splitskih prezimena od početka do sredine XX. stoljeća*, dr. Bjelanović je voditelj, a sudjelovao je i na drugim projektima, bilo sa svojom temom, bilo kao voditelj projekta.

Poseban znanstveni interes pokazivao je prema onomastici odnosno antroponimiji i toponimiji gdje je dao značajan doprinos. Najčešće i najviše je obrađivao korpus imena, prezimena i nadimaka Sjeverne Dalmacije, posebno Bukovice. Iz onomastike objavio je četiri zapažene knjige: *Imena stanovnika mjesta Bukovice* (1978.), *Antroponimija Bukovice* (Split 1988.; Zagreb 2012.); *Rječnik antroponima Bukovice* (1989.) te *Onomastičke teme* (2007.). Knjiga *Antroponimija Bukovice* sadrži gotovo pet i po tisuća imena, prezimena i nadimaka, što danas predstavlja i dokumentarnu vrijednost. Za knjigu *Onomastičke teme*, akademik Petar Šimunović je 2007. napisao: „Ovakve knjige još nije bilo u hrvatskoj antroponomastici“ (...), „Bjelanovićeve *Onomastičke teme* predstavljaju zahtjevniji prag odsadašnjim radovima s onomastičkom tematikom i trebale bi biti obvezatna literatura za kolegij *onomastika* u kroatističkim studijima, kao što će biti obvezatna mojim studentima III. stupnja i doktorandima“.

Živko Bjelanović je objavio oko 60 znanstvenih i stručnih radova u časopisima kao što su *Jezik, Onomastica Jugoslavica, Filologija, Hrvatski dijalektološki zbornik, Folia onomastica Croatica, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Riječ* i dr. Također je objavljivao u zbornicima radova visokoškolskih ustanova na kojima je radio te u drugim zbornicima sa znanstvenih, nacionalnih i međunarodnih, znanstvenih skupova. Uz to je uredio nekoliko knjiga: *Antologia delle letterature del sud-est Europeo* (1970.), suurednik je (zajedno s ispisačem ovih redaka) *Zbornika Ivana Mimice* (2003.) te je priredio, sastavio rječnik, napisao predgovor i komentar knjizi Vladimira Ardalića *Bukovica: narodni život i običaji* (2010.). Tu je prikupio na jedno mjesto razasute radove Vladimira Ardalića objavljivane po zbornicima za narodni život i običaje JAZU kroz više od dva desetljeća. Objavljivao je priloge i u *Slobodnoj Dalmaciji*.

Svi njegovi nekadašnji učenici i studenti suglasni su u ocjeni da je bio vrstan predavač, temeljit i sistematičan u radu, a ujedno pristupačan kolegama i studentima. Pripremao se gotovo za svaki nastavni sat iznova neovisno o tomu kojim studijskim grupama i kojoj godini studija je predavao. Ostavio je – kao uzoran nastavnik i znanstveni istraživač – dubok trag u hrvatskoj toponimiji i antroponimiji i ostao u lijepoj uspomeni generacijama studenata nastavničkih studija. Bio je i pažljiv suprug Mariji i otac Adriani, također prosvjetnim radnicama.

Dr. sc. ŠIME PILIĆ

ELIZIJUM

Velimir Sekulić

Kako tanka traka rijeke, skrivena vrbama i johama, teče najnižim dijelom kotline, opisujući potkovu, dolazeći iz njedara Papuka s desna, od sjeveroistoka i iščezavajući lijevo u izmaglici sjeverozapada, gdje horizont zaklanjaju visoko izrasla stabla na jednoj nagloj okuci, oblikovala je široki pojas bujnih livada s obje svoje strane. Gradić je položen uz istočni krak potkove sa svojim dvorcem iz 1777., tornjevima crkava, banjom i njenim zdanjima oko toplih izvora, parkovima i trgom koji se spušta sa sjevera i završava na ravnom niskom platou, tik uz rječicu, dok su park i banja odmah s druge strane vode. Sjeverni dio grada oko dvorca i istočni iza banjskog parka bili su na padinama brežuljaka, a južni i zapadni širili su rešetku svojih pravilnih ulica po ravnoj plohi nekadašnjih polja. Preostala polja polagano su se spuštala prema livadama u riječnoj dolini. Na južnom obodu grada, tamo gdje su livade bile najšire, postojao je u mom djetinjstvu, a i sad postoji, mali travnati sportski aerodrom u kojem djeluje aero-klub, pa su mi nad glavom često kružile jedrilice dok sam se kupao u rijeci ili plandovao u sjeni vrbe. Našoj kući mogli ste s trga stići pravo dva kilometra na zapad, idući srednjim dijelom potkove i postepeno se spuštajući prema pojasu livada. Naša kuća bila je osamljena i zadnja u ulici, stopu niže od susjedove njive, dvorište je bilo niže od kuće i blagom kosinom se spuštalo prema bašti, bašta ispod ograde je bila ravna terasa niža od dvorišta ali je i sama tvorila terasu nad livadama. Iza njih i rijeke uzdizalo se u daljini na hrptu brijega dugačko selo, zaklanjajući cijeli zapadni horizont. Ne pretjerujem, mjerio sam na *Google Earthu*, selo je dugo više od dva kilometra. Cesta je bila uzdignuta nad livadama nasipom zbog poplava, a na brdo se penjala zmijoliko vijugajući. Meni je Podvorje bilo panorama života kao na nekoj velikoj Dobinjićevoj slici. Gledao sam iz dvorišta trouglasta pročelja kuća i mrkocrvene mrljice krovova kako proviruju kroz krošnje voćnjaka na obzorju, što mi je ostalo zauvijek kao jedna od najdražih likovnih senzacija, na koju su, ako dobro vidim, bili slabi i Pisaro i Sezan. Poneka golema lipa znala je uzdizati svoju krošnju iznad svega, kao i kuća pored nje svoje bijelo pročelje, a opet bi skupina krovova u nekoj udolini radovala oko svojim srećnim uzajamnim sklopom na tamnoj podlozi krošnji. Gledao sam krpice njiva na valovitoj padini i radove na njima, šikaru ispod gornjeg dijela sela i pravoslavnog groblja, sakrivenog jelama i bagremovima, drveni zvonik u sredini horizonta sa kojega je odjekivalo podnevno zvono, ili kada bi neko umro, a ispod njega je na padini ispod ceste bilo katoličko groblje, uokvireno lipama, na Svisvete obasjano bezbrojnim svijećama koje bi blistale u jesenjem sumraku. Odjekivali bi zvuci klepanja kose ili udaraca čekića, uzvici kod upravljanja konjima pri oranju, pjesma i svirka harmonike, ako je bilo neko veselje, ili limena glazba ako je bio sprovod, te stalno tandrkanje konjskih zaprega na makadamskom putu. Pred večer bi se autobus iz Zagreba spustio niz brdo, a za njim su se dizali oblaci prašine koja bi zasula obje strane puta.

Ljeti je to bio Koro, zimi Brojgel. Ljubazno je od usuda da vam za start života dodijeli tako lijepu scenografiju.

Gornji, južni krak sela uzdizao se iznad šikare ispresijecane puteljcima i proplancima, u kojoj se na jednom mjestu kopao pijesak a služila je i za ispašu. Ta je šikara zvana Cerik bila naše često odredište, zgodno za igru, istraživanje, berbu kupina koje su tu širile svoje grmove ili lješnjaka ili neke slučajno izrasle voćke. Na rubu kotline okrenutom jugu, iznad livada, uzdizao se niz polukružnih brežuljaka, spojenih u zaleđu u jedan masivan brijeg, sve pokriveno šumom visokih bukava, čije su čipkaste krošnje obrubljujevale te veličanstvene kupole i uske livadske usjeke između njih, poput volana nekog zelenog šlengeraja. To je bio prizor koji bi nas panoramski pratio na putu

СЛАВОНСКЕ ШЕВЕ

Милена Северовић

Славонија је увијек лијепа, али у јесен нарочито, кад се у златно оките Псуњ, Папук, Билогора. Кад Калник обуче своју златну пелерину и на вјетру заплеше свој весели плес. Све је препуно боја и мириса кестења, грожђа, кукуруза, винограда, шљива и шљивика, бресака... Славонија је чаробна и весела слика рајског врта. За њу се исплати живјети и умријети, јер нигдје толико љепоте и раскоши као на славонској снаши. Зато Славонију толико и воле, ушла им у крв, у очи, у косу, у ход, у сваку мисао у дану.

Један од таквих Славонаца је био и учитељ Јово Вукашиновић из Копривнице, пријатељ Григора Витеза пјесника (учитеља и друга из партизана) који је такође потицао из околине Окучана. Обојицу је Други свјетски рат затекао као учитеље у Славонији, гдје су их усташе ухапсиле и мучиле пребијајући им табане. О свему томе причао ми је Јово Вукашиновић деведесетих година у Копривници, а био је учитељ мојој сестри Ради од првог до четвртог разреда основне школе. Тукли су их много, али су их на крају и пустили.

Вратили су се на један дан кући, а затим побјегли у Папук у шуму гдје су се од 1941.-45. године борили у партизанским јединицама, а за своју љубљену Славонију. Имали су срећу што су преживјели, јер је у рату сваки дан глава у торби. Јово се у партизанима оженио и дошао у Копривницу за учитеља гдје је радио до пензије.

Григорије или Григор је отишао за Загреб, али су се често посјећивали и пријатељевали све до Григорове смрти 1966. године у Загребу. Причао ми је Јово како су обојица били заљубљени у своју Славонију, а Григор ју је описао и обукао у све своје пјесме, сјетимо се само „Шевине јутарње пјесме“, „Које је боје поток“, „Свирала од врбе“.

Има један часовник у нама који снажно куца, мјери вријеме и наш ход кроз њега, а зове се срце. Славонија, мирисна, питома, богата, прекривена у јесен кад дан окраћа и сунце се сакрије за Славонији у прозачна јутра, у бијелу, блузу обучена.

Наш Јово учитељ био је омиљен међу дјецом, благ, тих и ненаметљив. Корачајући између ђачких клупа понио је са собом шевину пјесму са житних, славонских поља и међу дјецом. То је било вријеме када се још нитко није дијелио већ је све било наше па и дјеца. У Копривници у парку још стоји она стара школа (покрај „Домољуба“) гдје сам и ја завршила првих 6 разреда основне школе и још су иста улазна врата кроз која су пролазили учитељи Јово Вукашиновић и пријатељ му Григор Витез. Можда се овај стари кестен, у дну парка још тога и сјећа јер много је времена прошло. Ђаци одрасли и отишли у неки други свијет у којем је било мало од тоpline ове двојице Славонаца. Прије пар година овдје у Београду, на Теразијама, купила сам половну књигу од једног дјечака којем више није требала. Књига се звала „Како живи Антунтун“ од Григора Витеза, у издању Нолита.

И тад ми дође пред очи и добри учитељ Јово Вукашиновић и моја стара школа и Копривница и Григор Витез те ми се учинило да отварају врата на шлоли и улазе у разред гдје их весело чекају дјеца и моја сестра Рада која свира на хармоници „Сједи Ћиро на врх сламе“. Тако је било наше дјетињство, по ком се прелила шевина пјесма и добри дух ове двојице који кад су видјели да се свијет промијенио, небо наоблачило, тама и киша прекрили школу, они се вратили у своју шевину пјесму да се сакрију од непогоде и неких наопаких људи. И данас се чује шевина пјесма над Славонијом и над мојом родном Копривницом, а у њеном срцу куцају срца и ових дивних Славонаца који су давно одлетјели пут сунца.

PANOPTIKUM

Goran Borković

ĐORĐE RAPAJIĆ DOBIO ULICU U KORENICI

Po popularnom Nosonji, iz televizijske serije Smogovci, imenovana je ulica u novoj građevinskoj zoni blizu centra Korenice, ličkog kraja iz kojeg Rapajići potječu.

„Jako sam dirnuta što je Đorđe dobio ulicu u Korenici koju je toliko volio od djetinjstva – kaže kratko njegova sestra Vesna Rapajić za tjednik Novosti. Obitelj Rapajić potječe iz Krbavice, sela smještenog nedaleko od Korenice.

Objašnjavajući razloge imenovanja ulice po Đorđu, načelnik općine Plitvička Jezera Ante Kovač kazao je da je on glumio brojne popularne likove kao i da potječe iz tog ličkog kraja.

„Riječ je o ulici u novoj građevinskoj zoni blizu centra Korenice. Imena ulica određuje povjerenstvo sastavljeno od članova mjesnih odbora, općinskih vijećnika i građana kompetentnih po tim pitanjima. Đorđe Rapajić je porijeklom iz naše općine, bio je omiljen lik odraslima, a pogotovo djeci, i vjerojatno je baš zbog toga odnio prevagu među drugim prijedlozima“, rekao je Kovač za Novosti.

Na pitanje je li imenovanje pratila i uobičajena srpsko-hrvatska problematika, kaže da do njega nisu došli nikakvi takvi komentari, premda spada u vruće teme, dok na konstataciju da je Đorđe Rapajić vjerojatno prije zaslužio ulicu u rodnom Zagrebu nego u Korenici kaže ovo: „Ne volim komentirati druga mjesta, ali u Zagrebu vjerojatno svi „Smogovci“ zaslužuju ulicu sudeći po onome što je nama serija značila u doba dok smo odrastali“. Đorđe Rapajić rođen je u Zagrebu 1952. godine. Glumio je u niz televizijskih i filmskih uloga, a nedugo nakon proglašenja samostalne Hrvatske ostao je bez posla u kazalištu Trešnja.

PREDSTAVA „ZAGREB – BEOGRAD VIA SARAJEVO“ NA SCENI JDP-a

Predstava „Zagreb – Beograd via Sarajevo“, u režiji Gorčina Stojanovića, premijerno je izvedena na sceni „Ljuba Tadić“ Jugoslovenskog dramskog pozorišta. U središtu drame Jelice Zupanc, po kojoj je predstava nastala, našao se izmaštani susret dvojice književnih velikana – Ive Andrića i Miloša Crnjanskog, koji se sreću u vozu na relaciji Zagreb – Beograd.

Poslije tek završenog Prvog svjetskog rata, u kojem je Crnjanski ratovao na strani Austro-Ugarske, a Andrić bio u zatvoru u Mariboru zbog sumnje da je učestvovao u sarajevskom atentatu, i tek formirane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, dvojica mladih pisaca otvaraju mnoga pitanja o prošlosti, ali i bliskoj budućnosti. Putovanje se nije dogodilo, ali duboko i privrženo prijateljstvo dva pisca jeste, o čemu svjedoče i njihova pisma.

Mladog Crnjanskog tumači Miodrag Dragičević, dok mladog Andrića igra najmlađi član Jugoslovenskog dramskog pozorišta, Aleksej Bjelogrić. Uz njih su se na sceni našli i Nebojša Milovanović, Marko Janketić, Nikolina Vujović i Joakim Tasić. Predstavom „Zagreb – Beograd via Sarajevo“ ugledna teatarska kuća obilježava 60 godina od kada je Ivo Andrić, koji je bio predsjednik Pozorišnog savjeta Jugoslovenskog dramskog pozorišta, nagrađen Nobelovom nagradom za književnost.

NEDELJKU DRAGIĆU NAGRADA ZA ŽIVOTNO DJELO 32. ANIMAFESTA

Nagrada za životno djelo 32. Svjetskog festivala animiranog filma – Animafesta u Zagrebu, koji će biti održan 2022. godine, dodijeljena je redatelju, autoru crtanih filmova, karikatura i brojnih ilustracija Nedeljku Dragiću, jednom od najvećih autora Zagrebačke škole crtanog filma.

Poznat i po Zagiju, maskoti Univerzijade u Zagrebu 1987. godine, Dragić je najprije bio crtač u statičnim medijima i suradnik drugih velikana Zagrebačke škole. Od sredine 1960-ih i filma „Elegija“ razvijao je vlastiti stil u animaciji na osnovu, kako je kritika s pravom primijetila, „bogatog crteža prožetog linearnim, karikaturnim manirom“.

Majstorski radovi kao što su „Krotitelj divljih konja“ (1966), „Možda Diogen“ (1967), „Idu dani“ (1969), „Per Aspera ad Astra“ (1969; vrhunsko ostvarenje tzv. mini-filma), „Tup-tup“ (1972; nominiran za Oskara) ... osvojili su brojne nagrade u cijelom svijetu.

Istodobno osoban i filozofičan, razigran i ozbiljan, Dragić je stvorio jednu od najbogatijih, ali i najpoticajnijih riznica remek-djela u čitavom svijetu animiranog filma, nevjerojatnim crtežima, obogativši i monografiju Midhata Ajanovića o svom radu u animaciji. Teško je zamisliti primjerenijeg i zaslužnijeg dobitnika nagrade za životno djelo, istakli su organizatori u saopćenju.

ZAJEDNIČKI „KAMEN“ BDP-a I ZKM-a

Predstava „Kamen“, prema drami Marijusa fon Majenburga o tri generacije stanara iste kuće u različitim periodima bitnim za suvremenu njemačku povijest, u režiji Patrika Lazića, bit će premijerno izvedena 11. decembra u Beogradskom dramskom pozorištu (BDP) i 22. decembra u Zagrebačkom kazalištu mladih (ZKM), u čijoj je koprodukciji i nastala.

Dramaturginja predstave Katarina Pejović iz Zagreba ističe da taj komad, napisan 2008. godine, zaranja u temu koja je konstanta u novijoj njemačkoj povijesti, a to je „preispitivanje uloge malog čovjeka u velikoj historiji – kakvi su izbori doneseni, kada je moglo da se govori kada se šutjelo, kada se okrenula glava kada je trebalo gledati u određenom smjeru i kada se sudjelovalo u svemu tome, a da se pritom stalno tražila neka isprika“. „To je tema koja je i dalje bolna, danas nažalost možda i više nego u nekoj deceniji prije, tako da imamo itekako čime da komuniciramo kroz ovu predstavu i ovaj tekst“, rekla je Katarina Pejović povodom prvog izvođenja tog komada u regiji.

Jedan od najznačajnijih suvremenih njemačkih autora Fon Majenburg prepliće pet perioda od 1935, preko 1945, 1953. i 1978, do 1993. godine, koje su

vezane za turbulencije nacizma, kraj Drugog svjetskog rata, egzodus etničkih Nijemaca, podjelu Njemačke na Zapadnu i Istočnu i ponovno spajanje. Patrik Lazić je izjavio da je njemu bilo najzanimljivije to da, prateći jednu istu kuću u Istočnoj Njemačkoj kroz tri velika sistema – nacizam, socijalizam i demokraciju, „prati kako je svaki sistem koji je dolazio nosio neku svoju varijantu istine, kako se ona menjala i fabrikovala kroz promene sistema i kako je onda postalo moguće da se nešto što je vrlo nedvosmisleno bio fašizam sada odjednom može nazvati antifašizmom“. Uloge igraju: Mirjana Karanović, Nataša Marković i Iva Ilinčić iz Beograda i Doris Šarić Kukuljica, Mia Melcher i Dado Ćosić iz Zagreba, a probe su održavane u oba kazališta.

FILM O STRADANJU SRBA U NORVEŠKIM LOGORIMA

Norveška ekipa koju predvode režiser Kjetil Palmkvist, producent Branko Dimeski i historičar Knut Flovik Thoresen započela je snimanje filma koji govori o stradanju Srba logoraša u Norveškoj za vrijeme Drugog svjetskog rata. Najsjeverniji od pet logora nalazio se u Karašjoku gdje je snimanje i počelo. Film pod nazivom „Logor smrti u Karašjoku“, osim Norveške, snimat će se i u Srbiji.

Od ljeta 1942. godine poslato je 4060 ljudi s prostora bivše Jugoslavije u Norvešku. Njih 2398 je izgubilo život od gladi, surove zime i zlostavljanja. Historičar Knut Flovik Thoresen autor je zapažene knjige „U Norvešku u smrt“ koja govori o ovoj temi. On ističe da će film pomoći da se objektivno istakne ova priča, a istovremeno će biti znak sjećanja na sve Srbe koji su u Norvešku došli kao zarobljenici tokom rata. Autori filma žele da pokažu ko su bili ti srpski zarobljenici, da ispričaju u uslovima u logoru, o stražarima, ko su bili i zašto su postali tako brutalni te da sačuvaju od zaborava i Norvežane, među kojima su Laponci-Sami, koji su svjedočili stradanjima srpskih zarobljenika te su pokušavali da im pomognu koliko su mogli.

Logori su bili pod upravom njemačkog SS-a. Nil Skoglund, jedan od aktera filma, ispričao je o događaju koji je vidio svojim očima, kada je ubijeno pedesetak Srba jer nisu uspjeli da razbiju led u jezeru. Film se snima povodom 80 godina od dolaska prvih srpskih logoraša na tlo Norveške.

O FABRIKAMA I RADNICIMA

Muzej Jugoslavije obilježio je 25 godina postojanja otvaranjem izložbe „O fabrikama i radnicima“, koja je posvećena povijesti industrijalizacije na teritoriji današnje Srbije, a organizirana je u suradnji sa Muzejom nauke i tehnike. Ta složena tema predstavljena je iz različitih perspektiva – od društveno-političke, kulturne i istorijske, do tehničko-tehnološke. Prvi dio izložbe u Muzeju Jugoslavije otvoren je 1. decembra, a drugi dio postavke u MNT publika će moći da vidi od 7. decembra. Izložbu je pripremio kustoski tim dva muzeja Ada Vlajić i Rifat Kulenović iz MNT i Jovana Nedeljkić i Radovan Cukić iz Muzeja Jugoslavije.

Organizatori kažu da izložba može da se prati kroz pet industrijskih lokaliteta koji na paradigmatičan način predstavljaju razvoj i funkcionisanje industrije na ovim prostorima u različitim istorijskim, političkim i društvenim okolnostima. Prezentovana je raznovrsna građa koju čine industrijski proizvo-

di, brojne fotografije koje svedoče o različitim aspektima fabričkog života i video-materijal, dok drugi predmeti i dokumentacija prikazuju rudnike u Boru i Majdanpeku, tekstilnu industriju u Leskovcu, Elektronsku industriju Niš, Kombinat Servo Mihalj u Zrenjaninu i Vojno-tehnički zavod u Kragujevcu.

U pripremi izložbe učestvovali su i Mira Luković, Mira Ninošević, Dragan Stojmenović i Stevan Golubović. Autorka postavke u oba muzeja je Breda Bizjak, a za grafičko oblikovanje bio je zadužen Saša Pančić.

NOVI SLOVENSKI FILMOVI U JUGOSLOVENSKOJ KINOTECI U ZNAKU STARIH

Svečano otvaranje Dana slovenačkog filma 8. decembra u Jugoslovenskoj kinoteci proteklo je u znaku simbolične primopredaje 13 starih slovenskih filmova koje je Kinoteka u Beogradu čuvala od 1968. godine, jer za to nije bilo uvjeta u Ljubljani.

Ambasador Slovenije u Srbiji Damjan Bergant istakao je značaj filmova za ukupnu slovensku kulturnu baštinu, a u tom kontekstu i primopredaju starih ostvarenja. "Ovo je za nas posebna prilika i zato što je pre neki dan potpisan ugovor između Republike Slovenije i Republike Srbije o primopredaji 13 starih, tradicionalnih filmova koji pripadaju Republici Sloveniji. Sutra ovi filmovi kreću na put ka Ljubljani. Oni su čuvani u Jugoslovenskoj kinoteci od 1968. godine zato što tada Slovenija nije imala mogućnosti da dela snimljena na nitratnoj traci čuva u adekvatnim uslovima", rekao je Bergant, spominjući da je potom došlo do raspada Jugoslavije i perioda kompliciranih odnosa.

"Srećan sam da smo sada, posle toliko godina, uspeli da postignemo sporazum i ti filmovi, koji su veoma značajan deo naše kulturne baštine, putuju nazad u Sloveniju", rekao je Bergant, kojem su se u simboličnom činu primopredaje tih filmova pridružili direktor Jugoslovenske kinoteke Jugoslav Pantelić i direktor Arhiva Slovenije Bojan Cvelfar.

U organizaciji Društva "Sava", ambasade Slovenije i Filmskog centra

Slovenije, publika do 11. decembra ima priliku da vidi osam dugometražnih ostvarenja novije produkcije i osam kratkih igranih i dokumentarnih filmova, uz prateće programe. Program je počeo digitalno restauriranim filmom "Doviđenja u sledećem ratu" (1980), koji je u slovenskoj produkciji režirao Živojin Žika Pavlović (1933-1998), prema romanu "Menuet za gitaru" Vitomila Zupana. Uoči projekcije publici se obratila redateljeva kćerka, dramska umjetnica Milena Pavlović, spominjući njegovu povezanost sa Slovenijom, koju je upoznao i zavolio još kao mladić, boraveći na Golniku gdje se liječio od tuberkuloze. U Sloveniji je snimio i filmove "Crveno klasje" (1979) i "Let mrtve ptice" (1973). "Žika je zavoleo slovenački jezik, prirodu, književnost, filmove, ljude i ta ljubav je ostala do kraja. Voleo je slovenačke glumce, smatrao je da imaju veliki potencijal. Družio se i saradivao sa mnogim ljudima iz Slovenije", rekla je Milena Pavlović, dodajući da se njen otac smatra i srpskim i slovenskim redateljem.

KREĆU PRIJAVE ZA „PROSVJETINE“ NAGRADE

Glavni odbor SKD-a „Prosvjeta“ poziva sve svoje pododbore, pojedince i institucije da im upute prijedloge za dodjelu godišnjih nagrada i priznanja za 2021. godinu. Prijedlozi se primaju do 15. januara 2022. godine.

Na temelju odluke Glavnog odbora od 11. decembra 2021. godine Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" raspisalo je javni poziv za predlaganje kandidata za dodjelu godišnjih nagrada i priznanja:

1. "Sava Mrkalj", godišnja nagrada za poseban doprinos kulturi Srba u Hrvatskoj. Za nagradu ravnopravno konkurišu autori svih vidova kulturnog stvaralaštva i istaknuti organizatori kulturnog života našeg naroda. Nagrađuje se djelo (knjiga, film, predstava, manifestacija) iz 2020. godine, ali i cjeloviti doprinos kulturnom stvaralaštvu. Nagrada se sastoji iz umjetničkog reljefa sa likom Save Mrkalja, kako ga je zamislio i stvorio Vojin Bakić, i novčanog iznosa o kojem odlučuje Glavni odbor.
2. "Desanka Đorđević", godišnja nagrada pojedincu za zasluge u oblasti amaterskog stvaralaštva SKD "Prosvjeta".
3. Zlatna značka, godišnje priznanje koje se dodjeljuje u posebnim prilikama istaknutim članovima Društva ili zaslužnim pojedincima izvan redova naše zajednice koji su zadužili Društvo, doprinoseći ostvarenju njegovih ciljeva.

4. Povelja SKD "Prosvjeta", godišnje priznanje koje se dodjeljuje institucijama za doprinos radu i razvoju programa SKD "Prosvjeta".

Da bi prijedlog bio razmatran mora sadržavati iscrpno obrazloženje u kojem je, pored ostalog, predlagач dužan ukazati na dosadašnje javne ocjene rada predloženog autora u srpskoj i/ili hrvatskoj kulturi.

Godišnje nagrade i priznanja SKD "Prosvjeta" biće svečano uručene dobitnicima na Dan Društva Sv. Savu 27. januara 2022. godine.

Prijedlozi se primaju do 15. januara 2022. i mogu se dostaviti na e-mail skdprosvjeta@skdprosvjeta.com, a naknadno poštom na adresu: SKD "Prosvjeta", Berislavićeva 10, pp 739, 10000 Zagreb ili predati u upravi Društva na adresi: Berislavićeva 10, Zagreb.

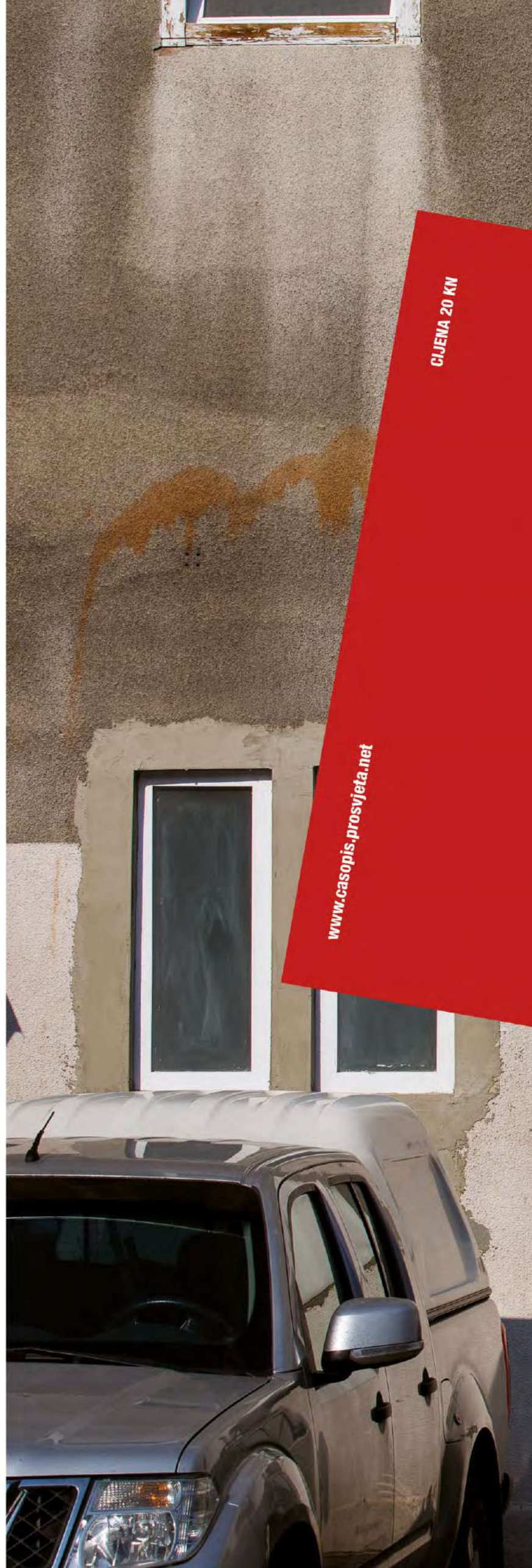
Otvorenje izložbe *Umjetnost približavanja*, 25. oktobra 2021. / Fotografija: Marko Ercegović

DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / MUHAREM BAZDULJ / GORAN BORKOVIĆ / MILAN CIMEŠA
BRANKO ČOLOVIĆ / MARKO ERCEGOVIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / MILOŠ KORDIĆ / ŽELJKO KRESOJEVIĆ
BOJAN KRIŠTOFIĆ / ĐORĐE MATIĆ / RASTKO MOČNIK / BOJAN MUNJIN / ŠIME PILIĆ / ALEKSANDAR POPOVIĆ
IGOR RUŽIĆ / MILORAD SAVIĆ / VELIMIR SEKULIĆ / MILENA SEVEROVIĆ / SRĐAN SRDIĆ
SINIŠA TATALOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ / NENAD ŽIVANOVIĆ / VULE ŽURIĆ

АУТОРИ

IZLOŽBA *UMJETNOST PRIBLIŽAVANJA*,
SKD PROSVJETA 2021.
FOTOGRAFIJA: MARKO ERCEGOVIĆ

www.casopis-prosvjeta.net

CIJENA 20 KN